

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI**

İBN TABÂTABÂ VE ‘İYÂRU’Ş-Şİ‘R ADLI ESERİ

AYŞE KUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. SEDAT ŞENSOY**

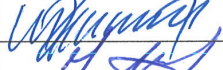
KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe KUTLU
	Numarası	168106081010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri A.B.D./ Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sedat ŞENSOY
	Tezin Adı	İBN TABÂTABÂ VE 'İYÂRU'Ş- Şİ'R ADLI ESERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İbn Tabâtabâ ve 'İYÂRU'Ş- Şİ'R Adlı Eseri başlıklı bu çalışma 11.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle Yüksek Lisans ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Sedat ŞENSOY	
2	Doç. Dr.	Mücahit KÜÇÜKSARI	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Yusuf Sami SAMANCI	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe KUTLU		
	Numarası	168106081010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri A.B.D./ Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
	Doktora			
Tezin Adı	İBN TABÂTABÂ VE 'YÂRUŞ- Şİ'R ADLI ESERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ayşe KUTLU

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe KUTLU		
	Numarası	168106081010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	√	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sedat ŞENSOY		
	Tezin Adı	İBN TABÂTABÂ VE ‘İYÂRU’Ş- Şİ‘R ADLI ESERİ		

İbn Tabâtabâ (322/934), Abbasilerin ikinci döneminde yaşamıştır. Bu dönem, kültürel ve ilmî açıdan hareketli bir dönem olmuş her alanda çok değerli eserler ortaya konulmuştur.

İbn Tabâtabâ, öğrenimini doğup büyüdüğü yer olan Isfahan’da tamamlamış ve Arap Dili alanında önemli eserler ortaya koymuştur. Ancak onun günümüze ulaşan en önemli eseri ‘İyâru’ş-Şi‘r’dir. Bu eser şiir konusuna yoğunlaşmış olup belagat ve edebî tenkit alanında çok önemli bir yer tutmuştur. ‘İyâru’ş-Şi‘r yazıldığı dönemde pek çok âlim ve sanatkârı etkilediği gibi edebî tenkit alanındaki değerini günümüze kadar korumuştur.

Anahtar Kelimeler: İbn Tabâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi‘r, Edebî Tenkit, Şiir Tenkiti, Belagat

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ayşe KUTLU		
	Student Number	168106081010		
	Department	Basic Islamic Sciences/ Arabic Language and Rhetoric		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	√	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Sedat ŞENSOY		
Title of the Thesis/Dissertation	IBN TABATABA AND HIS WORK ENTITLED IYAR AL-SHIR			

Ibn Tabâtabâ (322/934) lived in the second period of Abbasids. This was a culturally and scientifically dynamic period in which numerous valuable works were composed in every field.

Ibn Tabâtabâ completed his education in Isfahan, where he was born and raised. He has produced important works in the Arabic language field. But Iyar Al-Shir is the only extant work of him. This work focuses on poetry and has an extremely important place in the field of rhetoric and literary criticism. Iyar Al-Shir influenced many scholars and artists of its time and it has preserved its value in the field of literary criticism until the present time.

Keywords: Ibn Tabataba, Iyar Al-Shir, literary criticism, poetry criticism, rhetoric

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	VII
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	IX
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖZGÜNLÜĞÜ	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
3. ARAŞTIRMANIN METODU	2
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
5. İBN TABÂTABÂ'NIN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ	4
5.1. Siyasi Durum.....	5
5.2. Sosyal Durum.....	6
5.3. Kültürel ve İlmî Durum.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN TABÂTABÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1. DOĞUMU, NESEBİ VE AİLESİ.....	13
2. DİNİ İNANCI	14
3. ŞAHSİYETİ VE KİŞİLİĞİ	15
4. ÇEVRESİYLE OLAN İLİŞKİLERİ.....	20
5. ESERLERİ	23
6. VEFATI	25
7. İLİM DÜNYASINDAKİ YERİ	26

İKİNCİ BÖLÜM

‘İYÂRU’Ş- Şİ’R

1. EDEBÎ TENKİT TÜRÜNDEKİ ESERLER.....	36
2. ‘İYÂRU’Ş-Şİ’R’İN GENEL ÖZELLİKLERİ	43
2.1. Eserin Tanıtımı.....	43
2.2. Eserin Müellife Nisbeti.....	44
2.3. Eserin Yayımlanmış Tahkikleri	45
3. ‘İYÂRU’Ş-Şİ’R’İN MUHTEVA AÇISINDAN TAHLİLİ.....	46

3.1. Şiir Tanımı ve Şiir Yazma Şartları	46
3.2. Belagatla İlgili Görüşleri	49
3.3. Aruz ve Kafiye Dair Görüşleri	56
3.4. Serikât Konusundaki Görüşleri.....	59
3.5. Lafız-Mana İlişkisi ve Şiir Türleri.....	62
3.6. Kadim ve Yeni Şairlere Dair Görüşleri	69
4. ‘İYÂRU’Ş-Şİ‘R’DE TAKİP EDİLEN YÖNTEM.....	73
SONUÇ	84
KAYNAKÇA.....	87

ÖN SÖZ

İnsan, konuşan-düşünen bir canlı olarak tarif edilmiştir. Konuşması neticesinde duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarıp iletişim kurmakta, düşünmesi sayesinde ise etrafında gördüğü olayları değerlendirip hükümler bina etmektedir. Neticede duygu ve düşünceleri doğru ve etkili bir şekilde ifade edebilmek için kullanılan edebiyat ve onun bir alt dalı olan şiir de, konuşan insanın bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Duyguların muhataba etkili bir biçimde ifade edilme yollarından olan şiirin birçok kültürde var olduğu ve tarih boyunca hemen hemen tüm toplumlar da önemli bir yer edindiği bilinmektedir. Ancak özellikle Araplar için şiir, adeta hayatın bizzat kendisi olmuştur. Bazen ölüm acısına teselli amacıyla mersiyelerde, bazen sevgiyi ifade edip sevileni övmek için gazel ve medihlerde kendini göstermiştir. Zira üzüntüsünden eğlencesine ve hatta eğitimine kadar Arapların yaşamının her alanında şiirin etkilerine rastlanmaktadır. Bu yönüyle şiir; söylendiği dönemin kültürünü, dilini, sosyal, siyasal ve ilmî durumunu yansıtmaktadır.

Diğer bir özelliği düşünmek olan insanın, sadece şiir söylemekle yetinmesi beklenemez. Bilakis söylenen şiirleri düşünüp değerlendirerek onları belli tenkitlere tabi tutması, onun yaratılışının bir gereğidir. *En iyi şair, en iyi şiir* gibi basit değerlendirmelerle başlayarak zaman içerisinde *Edebî Tenkit* adında bir edebiyat araştırma alanının oluşması, bu düşünme faaliyetinin doğal bir sonucudur. Şiirler için bazı kurallar belirleyen, onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunup her şiirin aynı edebî güzellikte olmadığını ortaya koyanlardan birisi de, h. III. asrın sonu ile IV. asrın başlarında yaşamış olan İbn ʿAbâtabâ'dır. O, Abbâsîlerin ilmî olarak çok verimli bir döneminde yaşamıştır. Kendisi aynı zamanda iyi bir şair olan İbn ʿAbâtabâ, *ʿYâru's-Şî'r* adlı eseriyle edebî tenkit alanına önemli katkılarda bulunmuştur. İşte bu çalışmada, ilk münekkithlerden kabul edilen İbn ʿAbâtabâ ve onun *ʿYâru's-Şî'r* adlı eseri incelenecektir.

Çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İbn ʿAbâtabâ'nın yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel durumu genel olarak incelenmiştir. Birinci bölümde İbn ʿAbâtabâ'nın hayatı, eserleri ve çevresiyle olan

ilişkileri ele alınmış ardından ilim dünyasındaki yerine ve önemine değinilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise ilk olarak Edebi Tenkit'in bir bilim haline geliş süreci ve önemli bazı edebî tenkit eserleri kısaca tanıtılmıştır. Ardından, *Tyâru's-Sîr* adlı eserin genel özellikleri, muhteva tahlili ve yöntemi incelenerek bir sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmamızı başından sonuna kadar takip edip yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Sedat Şensoy'a, kıymetli görüş ve önerilerini esirgemeyip destek olan Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Sami Samancı hocama, yardımını hep hissettiğim Doç. Dr. Mücahit Küçüksarı hocama ve emeği geçen diğer herkese teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe KUTLU

Konya-2019

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

أ.. : A, E, a, e

س : S, s

أ.. : U, u

ش : Ş, ş

إ.. : I, İ, ı, i

ص : Ş, ş

أ.. : Â, Ê, â, ê

ض : D, d

و.. : Ô, ô

ط : T, t

ی.. : Î, î

ظ : Z, z

ء : ’

ع : ‘

ب : B, b

غ : Ğ, ğ

ت : T, t

ف : F, f

ث : S, s

ق : K, k

ج : C, c

ك : K, k

ح : H, h

ل : L, l

خ : H, h

م : M, m

د : D, d

ن : N, n

ذ : Z, z

و : V, v

ر : R, r

ه : H, h

ز : Z, z

ي : Y, y

Not: Burada verilen transkripsiyon alfabesi; kişi isimleri, eser adları ve künyeler için, ihtiyaç hissedildiğinde de bazı kelimelerin okunuşlarını belirtmek için kullanılmıştır.

Türkçede yaygın olarak kullanılan özel isimlere transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu isimler “*Ömer, Ali, Ayşe... vb.*” şeklinde Türkçede kullanıldığı şekliyle yazılmıştır. Ayrıca harfi tariflerde daima “el-...” şeklinde küçük harfler kullanılmış, cümle başlarında veya dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu yöntem takip edilmiştir.

KISALTMALAR

b. : ibn

bkz. : bakınız

bs. : baskı

c. : cilt

çev. : çeviren

DİA : TDV İslam Ansiklopedisi

Fak. : fakülte

h. : hicrî

İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

KSÜ : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

m. : mîlâdî

m.ö. : milattan önce

S. : sayı

s. : sayfa

s.a.v. : sallallâhu ‘aleyhi ve sellem

t.y. : basım tarihi yok

thk. : tahkik eden

Ü : üniversite

y.y. : basım yeri yok

Yay. : yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Özgünlüğü

Bu araştırmanın konusunu, Ebu'l-Hasen İbn Tabâtabâ el-'Alevî'nin (322/934) hayatı, edebî kişiliği ve *Tyâru's-Sîr* adlı eserinin muhteva ve yöntem tahlili oluşturmaktadır.

İbn Tabâtabâ'nın hayatı ve *Tyâru's-Sîr*'ine dair ülkemizde makale olarak yazılmış bir çalışma mevcuttur. Söz konusu makale, Doç. Dr. Mücahit Küçüksarı'nın "İbn Tabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri" adlı çalışmasıdır. Küçüksarı bu çalışmasında, İbn Tabâtabâ'nın şiir tarifini ve şiir için koyduğu ön şartları farklı edebiyatçıların görüşlerini de zikrederek değerlendirmiş, ardından onun yapmış olduğu şiir tasnifini ele almıştır. Bu çalışma, İbn Tabâtabâ hakkında bazı bilgiler içeriyor olsa da makale düzeyindedir. Üstelik bu makale, *Tyâru's-Sîr*'deki şiir tarifi ve şiir tasnifiyle sınırlı olup, eserin tüm muhtevasına ve yöntemine yönelik bir çalışma değildir.

Ayrıca İbn Tabâtabâ'nın şiire bakışına dair *İbn Tabâtabâ'nın Şiir Anlayışı* isimli akademik düzeyde Prof. Dr. Halim Öznurhan tarafından yazılmış bir kitap bulunmaktadır.¹ Ancak bu eser İbn Tabâtabâ'nın şiire bakışını temele alması yönüyle çalışmamızın konusuyla farklılık arz etmektedir.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

İbn Tabâtabâ, *Tyâru's-Sîr*'de, şiir sanatı, mana ile lafız arasındaki ilişkiler, şiirin ölçüsü, teşbih ve çeşitleri, muhkem ve başarılı şiirlerle zayıf ve kusurlu şiirler, serikât (intihal) meselesi, lafzı güzel anlamı zayıf, anlamı düzgün vezni bozuk şiirler, şiirde lafız-mana uygunluğu, matla' ve kafiyeyle dair konuları incelemiştir. Konulara gerek kadim şairlerin şiirlerinden gerek yeni şairlerin şiirlerinden örnekler verir. Yaklaşık olarak h. IV. asrın başları gibi erken bir dönemde yazılan bu eserin, özellikle edebî tenkit noktasında katkısı büyüktür. Böyle bir eserin müellifiyle birlikte incelenmesi, akademik çalışmalara katkıda

¹ bkz. Halim Öznurhan, *İbn Tabâtabâ'nın Şiir Anlayışı*, Tez-Mer Ofset, Kayseri, 2013.

bulunması ve daha sonraki çalışmalara fayda sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, edebî tenkitte gerçekçi ve yapıcı yaklaşımıyla tanınan İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın hayatı, edebî şahsiyeti ve Arap şiirine, özellikle de şiir tenkidine katkısını, edebî tenkit alanındaki değerini zamanımıza kadar koruyabilen en önemli çalışması olan *'İyâru's-Sîr* adlı eseri çerçevesinde incelemektir.

3. Araştırmanın Metodu

Bir kişinin ilmî ve edebî şahsiyetinin oluşmasında içinde bulunduğu dönemin ve yaşadığı olayların etkili olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı bir şahsın edebî kişiliği ele alınacaksa ilk olarak onun yaşadığı dönem genel hatlarıyla incelenmelidir. Bu çalışmada, hicri III. asrın sonu ve IV. asrın başında İsfahan'da yaşamış olan İbn ʿAbî Tabâtabâ ve *'İyâru's-Sîr* adlı eseri inceleneceği için söz konusu incelemeye geçilmeden önce, o dönemde genel olarak İslam Dünyasındaki sosyal, siyasal, kültürel ve ilmî durumlar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın hayatı, eserleri, çevresiyle olan ilişkileri ve ilim dünyasındaki yeri incelenmiştir. Hicri IV. yüzyıla en yakın tabakât kitaplarından başlanarak pek çok eser taranmaya çalışılmış ve bu bölüm o eserlerde bulunan bilgilerle oluşturulmuştur. Fakat İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın hayatı hakkında Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Udebâ* adlı eserindeki sınırlı malumat dışında yok denilebilecek kadar az bilgi mevcuttur.

İkinci Bölümde *'İyâru's-Sîr*'in genel özelliklerinden bahsedilmiş, muhteva tahlili yapılmış ve eserde takip edilen yöntem incelenmiştir. Muhteva tahlilinde ele alınan konularla ilgili olarak önce genel bir bilgi verilmiş ardından İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın o konudaki değerlendirmeleri açıklanmıştır.

Çalışmada ismi geçen kişilerin vefat tarihleri ilk geçtikleri yerde hicri ve miladi olarak verilmiş olup daha sonra geçtiği yerlerde tekrar edilmemiştir. Ölüm tarihleri, Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi esas alınarak verilmiştir. Ölüm tarihleri dışında hicri tarihler verilirken “h.” kısaltmasıyla belirtilmiş ancak miladi tarihler verilirken özellikle bir kısaltma kullanımına ihtiyaç duyulmamıştır.

İbn ̤abâtabâ'nın kendisi de şair olduğu için ve kitabında şiir konusunu ele alıp şiir beyitlerinden örnekler verdiği için bu çalışmada onun pek çok şiir beyti örnek olarak kullanılmıştır. *İyâru's-Şi'r*'de geçen şiir beyitlerinin öncelikle bu eserdeki yerleri, ardından dîvânlardaki yerleri ulaşılabildiği kadar belirtilmiştir. Beyitlerin yerlerini gösteren dipnot numaraları ise tercümelerinin sonunda verilmiştir. *İyâru's-Şi'r*'de örnek olarak kullanılan bazı şiir beyitleri, dîvânlarda birkaç kelime farklılığıyla geçmektedir. Fakat anlam yönünden önemli bir değişiklik oluşturmeyen bu farklılıklara çalışmayı uzatmamak adına değinilmemiştir.

Çalışma esnasında eserlerine başvuru kişiler dipnotlarda adları, kaynakçada ise soyadları veya daha çok tanındıkları künyeleri başa alınarak yazılmıştır. Kaynaklar ilk geçtiği yerde müellifinin adı soyadı, eserin tam ismi, basım yeri ve tarihi, kullanılan bilginin alındığı cilt ve sayfa numarası verilerek yazılmıştır. Aynı eser ikinci kez kullanıldığında müellifin sadece meşhur ismi, nisbesi veya soyadı, eser isminin de kısa hali tercih edilmiştir. Birden fazla cildi olan eserlerde cilt numarası ve sayfa numarası virgöl ile ayrılarak yazılmıştır (örn. IV, 94). Eserin tek ciltli olması durumunda ise sayfa kelimesinin kısaltmasıyla verilmiştir. (örn. s. 798)

Bu araştırmada, verilerin toplanması aşamasından onların değerlendirilip kayda geçirilmesi aşamasına kadar her zaman bilimsel araştırma metot ve tekniklerine riayet edilmiştir.

4. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmanın hazırlanmasında kullanılan ilk başvuru kaynağı, aynı zamanda çalışmanın bir bölümünü oluşturan *İyâru's-Şi'r* adlı eserdir. Bu eser baştan sona çok defa taranmış, ele alınan konular tasnif edilmiş, konulara uygun şiir örnekleri seçilmiş ve gereken yerlerde bu veriler kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, İbn ̤abâtabâ'nın hayatı incelendiği için ilk olarak biyografi kitaplarından, ardından onun şiirlerinin geçtiği diğer edebî eserlerden istifade edilmiştir. İbn ̤abâtabâ hakkında en çok bilgi bulunan biyografi kitabı Yâkût el-Ĥamevî'nin (626/1229) *Mu'cemu'l-Udebâ* adlı eseridir.

Şiirlerinin en fazla geçtiği edebiyat kitaplarından birisi de er-Râğıb el-İsfahânî'nin (V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Muḥâḍarâtu'l-Udebâ*'sıdır. Ayrıca bu bölümde eski kaynakların yanı sıra Arap ülkelerinde İbn Ṭabâṭabâ üzerine yapılmış olan modern çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde kelime açıklamaları yapılırken Arapça eski sözlüklerden, konular genel olarak anlatılırken belagat ve edebî tenkit kitaplarından, şiir beyitlerinin şerhleri için ise şiir dîvânlarından faydalanılmıştır. Sözlük olarak el-Ḥalil b. Ahmed'in (175/791) *Kitâbu'l-'Ayn*'ına, İbnu'l-Manzûr'un (711/1311) *Lisânu'l-'Arab*'ına ve el-Cevherî'nin (400/1009'dan önce) *es-Sıḥâḥ*'ına sık sık başvurulmuştur. Bunların yanında belagat konularını incelerken el-'Askerî'nin (400/1009'dan önce) *es-Sinâ'ateyn*'i ve İbn Raşîk'in (456/1064) *el-'Umde*'si de sıkça faydalanılan eserler arasında zikredilebilir.

Dönemin sosyal ve kültürel şartlarıyla alakalı geniş bilgilere yer veren Şevkî Dayf'ın *Târîḥu'l-Edebî'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî* adlı eseri ve edebî tenkitin tarihini ele alan İhsan 'Abbâs'ın *Târîḥu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab* adlı eseri de sıkça kullanılmıştır.

Modern çalışmalardan Doç. Dr. Mücahit Küçüksarı'nın "İbn Ṭabâṭabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri" makalesi önemli başvuru kaynaklarından birisi olmuştur. Arap ülkelerinde yapılmış modern çalışmalardan olan Şerif 'Alâvene'ye ait olan *Ḳaḍâyâ en-Nakdi'l-Edebî ve'l-Belâğati fî Kitabi 'Tyârî's-Şî'r* ve 'Abdu's-Selâm 'Abdu'l-Ḥafîz 'Abdu'l-'Al'e ait olan *Nakdu's-Şî'r beyne İbn Ḳuteybe ve İbn Ṭabâṭabâ el-'Alevî* de, bu çalışmanın konusuna yakın çalışmalar olmalarından dolayı sıkça başvurulmuş kaynaklardan olmuşlardır.

5. İbn Ṭabâṭabâ'nın Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri

İbn Ṭabâṭabâ hicrî III. asrın sonu ile IV. asrın başlarında, Abbâsî Devleti'nin yönetimi altında olan İsfahan'da yaşamıştır.

İslam Tarihi kaynaklarında Abbâsîler Dönemi siyasî, ilmî ve kültürel olaylara göre genel olarak dört bölüme ayrılmakta ve bu şekilde incelenmektedir. Bu dört dönem aşağıdaki gibi taksim edilmiştir:

Birinci Abbâsî Dönemi: 132/749 yılında Abbâsî Devleti'nin kurulmasıyla başlayan ve 232/846 yılına kadar devam eden dönemdir.

İkinci Abbâsî Dönemi: 232/846 yılında el-Mutevekkil'in (247/861) hilafetiyle başlayıp 334/945 yılına kadar devam eden dönemdir.

Üçüncü Abbâsî Dönemi: 334/945 yılında Buveyhî Devleti'nin ortaya çıkışıyla başlayıp 447/1055 yılına kadar devam eden dönemdir.

Dördüncü Abbâsî Dönemi: 447/1055 yılında Selçukluların Bağdat'a girmesiyle başlayıp 656/1258'da Hulâgu (663/1265) önderliğindeki Moğol ordusunun Bağdat'a girip Abbâsî Hilafetine son vermesiyle biten dönemdir.²

Bu değerlendirmeye göre İbn Tâbâtabâ'nın İkinci Abbâsî Döneminde yaşadığı görülmektedir. Şimdi bu dönem siyasi, sosyal ve kültürel durumu açısından incelenecektir.

5.1. Siyasi Durum

İbn Tâbâtabâ'nın yaşadığı dönemdeki Abbâsî halifeleri sırasıyla; el-Mutevekkil 'Alallah (247/861), el-Muntaşır Billâh (248/862), el-Musta'în Billâh (252/866), el-Mu'tez Billah (255/869), el-Muhtedî Billah (256/870), el-Mu'temid Alallah (279/892), el-Mu'ta'îd Billah (289/902), el-Muktefî Billah (295/908), el-Muktedir Billah (320/932), el-Îkâhir Billah (339/950) ve İbn Tâbâtabâ'nın vefat ettiği yıl halifelîğe gelen er-Râdî Billah (329/940)'tır. İbn Tâbâtabâ'yı tanıyıp onun bazı şiirlerini nakleden ve hicri 296 yılındaki bir gün bir gecelik hilafetiyle bilinen İbnu'l-Mu'tez (296/908) de burada zikredilebilir.³ Bu dönemde devlet adamlarının kendi aralarındaki mücadelelerinin yanı sıra devlete başkaldırı ve isyanların da olduğu görülmektedir. Halife el-Mu'taşım (227/842) zamanında Taberistan valisi olan Mâzyâr b. Kârin (225/840) Arap hâkimiyetinden kurtulmak istemesi sebebiyle isyan çıkarmış ve bu isyanın bastırılması sonucu sorgulanarak öldürülmüştür. Yine arazileri ıslah etmek için getirtilen Doğu Afrika kökenli zenci kölelerin kötü koşullarda çalıştırılması sonucu Zenc İsyanı ortaya çıkmıştır.

² Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Şekâfe, Kahire, 2012, s. 395, 553, 633, 797.

³ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasîler", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 31-48.

Önemli sosyal problemlere yol açan bu isyan, üç yıllık bir mücadele neticesinde ancak bastırılabilmiştir.⁴

836/221 ile 892/279 yılları arası aynı zamanda Sâmarrâ Devri olarak da bilinir. Bu dönemde Türkler devlette oldukça etkilidir. Türklerin Abbâsîlerdeki bu önemli nüfûzuyla ilgili olarak şöyle bir olay nakledilir: el-Mu‘tez halifelige geçtiğinde müneccimler getirtmişler ve onlardan, el-Mu‘tez’in ne kadar yaşayacağına, halifeliğinin ne kadar süreceğini tahmin etmelerini istemişlerdir. Bunun üzerine o sırada mecliste bulunan nüktedan birisi, bu soruyu kendisinin daha iyi bildiğini söylemiştir. Halifenin ne kadar yaşayıp hilafette ne kadar kalacağını ona sorduklarında “*Türkler ne kadar isterlerse*” diyerek karşılık vermiştir.⁵ Nakledilen bu olay, Türklerin askerî, siyasî ve idâri alanlarda Abbâsî Devleti’nde ne kadar çok etkili olduklarını göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Görüldüğü üzere Abbâsîlerin bu ikinci dönemi, siyasi çalkantıların olduğu ve devletin zayıfladığı bir dönemdir. Bazı halifelerin görevden aniden alınması, suikasta uğraması ve çok da uzun sayılmayacak bu süreçte pek çok halifenin tahta geçmiş olması siyasi anlamda büyük bir zayıflamanın olduğunu göstermektedir.

5.2. Sosyal Durum

Abbâsî Devletinde resmî bir kast sistemi olmamakla birlikte genel olarak üç farklı tabakanın var olduğu söylenebilir. Bu tabakalardan ilki; halifeler, vezirler, komutanlar ve valiler gibi yönetim kademesinde bulunanlar ile tacirlerin ileri gelenlerinden oluşan nüfuz sahibi kişilerdir. İkinci grup olan orta tabaka; ordu mensupları, memurlar, tacirler ve üreticilerdir. En alt tabakada ise; çiftçiler, küçük esnaflar, hizmetçiler ve köleler yer almaktadır.⁶

Devlet hazinesinin zengin olması sebebiyle üst kademe refah ve lüks içinde yaşamını sürdürmektedir. Süslü evler ve ipekten şık elbiseler içinde istediklerini yiyip içmektedirler. Örneğin vezir İbn Ebî Hâlid’in günlük yiyecek için bin dirhem, halife el-Me’mûn’unu (218/833) ise günlük yiyeceği altı bin dinar ayırdığı

⁴ Eyüp Baş, *İslam Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2013, s. 478.

⁵ Muhammed b. Ali İbnü’t-‘Taqqâkî, *el-Fahrî fi’l-‘Adâbi’s-Sultâniyye ve’d-Duvelî’l-İslâmiyye*, Dâru’l-‘Kâlemi’l-‘Arabî, Beyrut, 1997, s.240; Zeydân, *Târîhu ‘Adâbi’l-Luğati’l-‘Arabîyye*, s. 553.

⁶ Şevki Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’l-‘Abbâsî es-Sânî*, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire t.y., s. 53.

kaynaklarda geçmektedir.⁷ Yine el-Aşma‘î'nin (216/831), Faḍl b. Yaḥyâ el-Bermekî'nin (193/808) sofrasında gördüğü yemek çeşitleriyle ve yemekten sonra ellerini yıkadıkları sabun ve kokular sebebiyle hayrete düştüğü kaydedilmiştir.⁸ Onlar bu ihtişamlı hayatı yaşarken, sadece köleler değil halkın çoğunluğu kıt kanaat geçinerek zor bir hayat sürdürmektedir. Sanki tüm halk bu sistemde birer köle gibidir. İnsanların yaşam koşullarındaki bu büyük dengesizlik ve toplumsal adaletsizlik, Abbâsîlere karşı pek çok ayaklanmanın meydana gelmesinin başlıca sebeplerindendir.⁹

Bu dönem, Türkler ve Fârisîler başta olmak üzere farklı milletlerle, Hristiyanlık ve Mecûsîlik başta olmak üzere farklı dinlerle birlikte yaşanan bir dönem olmuştur. Birlikte yaşamının gereği olarak farklı kültürlerle etkileşimler meydana gelmiştir. Örneğin Arapların yemek yerken ağzı kapatmak ve ağzı kola silmemek gibi bir sofra âdabını Fârisîlerden öğrendikleri nakledilmiştir.¹⁰ Yine onlar yılbaşı, paskalya gibi kutlamaları da Hristiyanlarda görmüşlerdir.¹¹

Bu dönemde kölelik yaygındır ve toplumda pek çok köle ve cariyе bulunmaktadır. Bağdat'ta köle ticaretinin yapıldığı Köle Caddesi diye adlandırılan özel bir bölgenin bile olduğu bilinmektedir. Çok sayıda köle ve cariyе edinen halifeler olduğu gibi orta sınıftan insanların da köle ve cariyе edindikleri nakledilmiştir. Örneğin Hârûn er-Reşîd (193/809) ve eşi Zubeyde'den (216/831) her birinin yaklaşık iki bin cariyesi olduğu söylenir. Halife el-Manşûr'un (158/775) kölesi er-Rabî' b. Yûnus gibi vezirlik makamına kadar gelenler de vardır. Halifelerden pek çoğunun annesinin de cariyeler olduğu nakledilmektedir.¹²

Eğlenceye ve hoş vakit geçirmeye önem verilen bu dönemde at yarışından satranca pek çok oyunlar oynanmış, avcılığa olan eski ilgi ve alaka sürdürülmüş, şiir ve şarkılarla iştigal edilmiş, şarkıcılar için bazı özel mekânlar tahsis edilmiştir. Şarkıların olmazsa olmazı dans ve içkinin de bu toplumda yer aldığı bilinmektedir.

⁷ Ebu'l-Faḍl İbnu Ṭayfûr, *Kitâbu Bağdâd*, thk. es-Seyyid 'İzzet el-'Atṭâr el-Ḥuseynî, 3. bs., Mektebetu'l-Ḥâncî, Kahire, 2002, s. 123.

⁸ Abdullah b. Muhammed İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabaḳâtü's-Şu'arâ*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferâc, 3. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, t.y., s. 214.

⁹ Şevki Ḍayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire t.y., s. 51.

¹⁰ Ḍayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 53; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Aḥbâr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 2008, III, 100.

¹¹ Ḍayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 70.

¹² Ḍayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 56-58.

Ayrıca o dönemde Vâlibe b. el-Habbab gibi erkeklere ilgi duyan, kadın kıyafeti giyip ona meyleden erkeklerin ve erkekliğe meyleden kadınların yaşadığı bazı kaynaklarda geçmektedir.¹³

Şunu belirtmek gerekir ki, buraya kadar anlatılan Abbasi toplumundaki bu eğlenceye ve gösterişe düşkün, ahlaki deformasyona uğramış grup toplumun az bir kesimini oluşturmaktadır. O dönemde insanların çoğu İslam’a uygun mütevazı bir hayat yaşamaktadır. Camiler ilim halkalarıyla ve ibadetle meşgul olan kimselerle doludur. İnsanları doğruya yönlendiren vaizlerin de çok olduğu ve önemli hizmetler yerine getirdikleri bilinmektedir. Nitekim halifeler için de sarayda bazı vaizlerin bulunduğu ve onlara nasihatlerde bulundukları kaydedilmektedir. Aslında bu dönem, Sufyân b. ‘Uyeyne (198/814) ve Bîşr el-Hâfî (227/841) gibi zühd hayatını benimseyen pek çok zâhidin de yaşamış olduğu bereketli bir dönem olarak tarihe geçmiştir.¹⁴

5.3. Kültürel ve İlmî Durum

Abbâsîler Dönemi hicri II. asrın sonlarından V. asrın başlarına kadar “Müslümanların Altın Çağı” ve “Müslümanların Bilimsel Rönesans Dönemi” olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde gerek İslâmî İlimler gerek felsefe ve doğa bilimleri gibi alanlarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bağdat şehri de burada zikredilmelidir. Bağdat kuruluşundan sonra kısa bir süre içinde bilim ve kültür merkezi haline gelmiş ve insanlar buraya akın eder olmuşlardır.¹⁵ Bu dönem, devletin, siyasî kargaşalar yaşasa bile ilmî olarak yükseldiği bir devirdir. Ayrıca yaşanan siyasi olumsuzluk ve kargaşalar ilim hayatını olumsuz yönde etkilememiştir.

Bu ilmî hareketliliği ortaya çıkaran faktörlerden ilki, bu dönemde artan fetihler sayesinde farklı kültürlerle iletişime geçilmiş olmasıdır. Yine düşünce alanında Şu‘ûbiyye gibi fırkaların ortaya çıkması, bunlara karşılık vermek amacıyla bazı çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Ayrıca tercüme faaliyetleri de kültürel ve ilmi hareketliliğe büyük katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda Harun er-Reşîd, el-

¹³ Dayf, *el-‘Aşru’l-‘Abbâsî el-Evvel*, s. 54-74.

¹⁴ Dayf, *el-‘Aşru’l-‘Abbâsî el-Evvel*, s. 83-86.

¹⁵ Baş, *İslam Tarihi El Kitabı*, s. 511.

Manşûr, İbrahim b. el-Mehdî gibi ilme, edebiyata ve şiire destek verip ilgilenen devlet erkânının da bu ilmî ilerleyişteki payı oldukça büyüktür.¹⁶

Bu dönemde tefsir alanında rivayet tefsirini benimsemiş olan Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî (310/923), aklî tefsiri benimsemiş olan Mutezilî Ebû Ali el-Cubbâî (303/916), kendisine Şîî tefsir izafe edilen son Şia imamı Hasan b. Ali el-‘Askerî (260/874) ve sûfî müfessir Sehl b. Abdullah et-Tusterî (283/896) gibi önemli isimler yetişmiştir.

Hadis ilmi açısından da bu dönemin, hicri ilk üç asırda başlamış olan tedvin döneminin devamı olan tasnif dönemi olduğu görülmektedir.¹⁷ Kütüb-i Sitte müelliflerin ve Ahmed b. H̱anbel’in (241/855) bu dönemde yaşamış olmaları, hadis ilminin ne kadar zirvede olduğunu göstermektedir.

Bu dönem, fıkıh ilmi açısından da verimli bir dönemdir. İçtihat faaliyetleri yoğun bir şekilde yapılmakta ve daha önce teşekkül etmiş olan mezheplerin görüşlerini ele alan eserler tasnif edilmektedir. Hadisçi kimliğinin yanı sıra mezhep kurucusu da olan Ahmed b. H̱anbel, İmam eş-Şâfi‘î’nin (204/820) önde gelen talebesi el-Muzenî (264/878) ve eṭ-Ṭahâvî (321/933) gibi bazı önemli müçtehitler, dönemin ileri gelen fıkıhçıları olarak değerlendirilmiştir.

Abbâsîlerde İslam âlimlerini meşgul eden bir diğer ilim de kelam olmuştur. Tercüme faaliyetleri neticesinde başlamış olan akıl merkezli düşünme ve münazara üslubu kendisini kelamda göstermiştir. Bu dönem, Mutezile mezhebinin zirvesini yaşadığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

Abbâsî Döneminde zühd ve takva temelli tasavvufun da geliştiği görülmektedir. Tasavvufun asıl kurucuları kabul edilen Mâ‘ruf el-Kerhî (200/815), Cuneydi Bağdâdî (297/909), Sehl b. Abdullah et-Tusterî (283/896) ve H̱allâc-ı Manşûr (309/922) bu dönemde yaşamışlardır.

Bu dönemde felsefe ve mantıkla ilgili de araştırmaların yapıldığı ve kıymetli eserlerin telif edildiği görülmektedir. İslam felsefesini metot ve problemleri

¹⁶ Devlet erkânının şairlere ve ilim adamlarına karşı ihsânları için bkz. Ebu’l-Ferac el-İşfahânî, *el-Eğânî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1986, V, 195; V, 310; V, 177; Cemalettin Ebu’l-Mehâsin, *en-Nucûm ez-Zâhira fî Mulûki Mısır ve’l-Kâhira*, Vizâratu’s-Sekâfe ve’l-İrşâd el-Kavmî Dâru’l-Kutub, Mısır, t.y., II, 108; 2/205.

¹⁷ Huriye Martı, *Hadis, Usûl ve Hayat*, İnsan Yay., İstanbul, 2014, s. 121.

açısından temellendiren büyük filozof el-Fârâbî (339/950) de bu döneme ilmi anlamda iz bırakanlardandır.

Abbâsiler Dönemi, fen bilimlerindeki gelişmelerle de dikkat çeken bir dönem olmuştur. Kimya ilminde meşhur olan Câbir b. Hâyyân (200/815), matematikte usta kabul edilen el-Hârizmî (232/847), geometride öne çıkan el-Haccâc b. Erţât ve tıpta önemli bir yeri olan İbn Bahtîşû‘ (212-213/828) bu dönemi aydınlatan büyük kişilerdendir.¹⁸

Bu dönem, tarih ve coğrafya alanında da önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. *Târîhu’l-Umem ve’l-Mulûk* müellifi et-Taberî (310/923), ünlü bir coğrafyacı olan el-Belhî (322/934) ve *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-Memâlik* müellifi İslam coğrafyacısı İbn Hurdâzbih (300/912-13) bu dönemde yaşamış kişilerdir.

Abbâsiler Dönemi, Arap Dili açısından da son derece önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Hadis ilminde olduğu gibi Arapçada da senet ilmi önem kazanmış, hatta yine hadis ilminin etkisi sebebiyle Arapça kelimelerin mutevâtir ve âhad olarak ikiye ayrılıp değerlendirildiği görülmüştür.¹⁹ Bu dönemde Arapça şiir divanlarının toplanması noktasında da önemli gayretler olmuş ve bu divanlara bazen şerhler eklenmiştir.

Nahiv ilmi açısından ise daha önceki dönemlerde teşekkül etmiş olan Basra ve Kûfe ekolleri bu dönemde devamlılığını sürdürmüştür. Bunlara ek olarak bu dönemde, iki ekolün birleştiricisi denilebilecek Bağdat ekolü de oluşmaya başlamıştır. Basra ekolünün önde gelen isimlerinden Ebû Osman el-Mâzinî (249/863) ve el-Muberrred (286/900) ile Kufe ekolünün en önemli temsilcilerinden Ali b. Hamza el-Kisâi (189/805) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (207/822) bu dönemde yaşamışlardır. Yine Bağdat ekolünün kuruluş dönemi âlimlerinden kabul edilen İbn Keysân (320/932) ve Ebu’l-Ğâsım ez-Zeccâcî (337/949), bu dönemde yaşamış ve nahiv ilmine önemli katkılarda bulunmuş kişilerdir. Neticede o dönemin bu bereketli ilmi atmosferinden nahiv ilmi de payını almıştır.²⁰

¹⁸ Baş, *İslam Tarihi El Kitabı*, s. 514, 515.

¹⁹ Celâluddin es-Suyûtî, *el-Muzhîr fî ‘Ulûmi’l-Luġa ve Envâ’ihâ*, thk. Fuat Ali Manşûr, 1. bs., Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 92.

²⁰ Dayf, *el-‘Aşru’l-‘Abbâsî es-Sânî*, s. 145.

Belagat ilmi Abbâsîlerin bu ikinci döneminde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Belagat ilmini inceleyip bu konuda eser telif eden üç farklı grup bulunmaktadır. Kadim Arap dilini korumaya odaklanan ve dışarıdan gelen bilgileri kabul etmeyen dildiler grubu, Arap belagatının Yunan belagatından alındığını iddia eden felsefeciler grubu ve bu iki grup arasında orta yolu tutan kelimciler grubu. Arap belagatının Yunan belagatından geçtiği iddiasına karşılık olarak İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedi'*i kaleme almıştır. Bu dönemde yaşamış olan Kudâme b. Ca'fer (337/948) ise *Naḫdu's-Şi'r*'de Aristo'nun (m.ö. 384-322) *Şiir (Poetika)* kitabından faydalanmıştır. Ebu'l-Huseyn İshak b. Süleyman b. Vehb de, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân* adlı eserinde Arap Belagatının Yunan Belagatından geldiğini iddia edenlerdendir.²¹ Nesir ve şiirleri belagat kurallarına göre değerlendiren ve onların değerlendirilmesi için bir takım kurallar getiren bir ilim olarak edebî tenkidin tarihsel gelişim sürecine ise bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu nedenle burada tekrar zikredilmemiştir.

Özetle, İbn Tabâtabâ'nın yaşamış olduğu bu dönem, Abbâsî Devletinde siyasî karışıklıkların, ayaklanma ve isyanların olduğu çalkantılı bir dönemdir. Ancak siyasîlerin lükse ve rafaha olan düşkünlüğü, sosyal ve kültürel pek çok gelişmeye de kapı aralamıştır.²² İlim adamları ve sanatla ilgilenenler maddi ve manevî olarak yöneticiler tarafından desteklenmişlerdir. Bu nedenle de bu dönem, kültürel ve ilmî yönlerden verimli olmasıyla tarihe geçmiştir. Yine bu dönemde üretilen hemen hemen her alandaki bilgiler, alanlarındaki en değerli gelişmelerden kabul edilmektedirler. İbn Tabâtabâ da bu birikimden istifade etmiş ve hepsi günümüze kadar ulaşamamış olsa da değerli eserler ortaya koymuştur.

²¹ Dayf, *el-Aşru'l-Abbâsî es-Sânî*, s. 150-152; bkz. Ebu'l-Huseyn İshak b. Süleyman b. Vehb, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Mektebetu's-Şebâb Matba'atu'r-Risâle, Kahire, 1969, s. 134, 147, 213.

²² Dayf, *el-Aşru'l-Abbâsî el-Evvel*, s. 48.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN TABÂTABÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1. Doğumu, Nesebi ve Ailesi

Biyografi ve tarih kitaplarında İbn Tabâtabâ'nın tam ismi şu şekilde verilmiştir: Muhamed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Tabâtabâ İbn. İsmail b. İbrahim b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib. O, İbn Tabâtabâ olarak meşhur olmuştur ve künyesi Ebu'l-Hasan el-'Alevî olarak zikredilmiştir.²³

Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Abbâsî halifesi İbnu'l-Mu'tez ile mektuplaşmalarına ve İbnu'l-Mu'tez'in onun şiirlerini kaydetmesine dayanarak III. asrın ilk yarısı bitmeden önce doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü İbnu'l-Mu'tez'in vefat tarihi h. 296'dır ve bu tarihten önce İbn Tabâtabâ'nın şiirler yazıp onlarla tanınacak kadar olgun bir yaşta olması gerekmektedir.²⁴ Doğum yeri ise Isfahan olarak kaydedilmiştir. Isfahan'da doğmuş, orada yaşamış ve orada vefat etmiş, başka bir yere gitmemiştir.²⁵ el-Merzubânî'nin eserinde geçen *وَكَانَ يَنْزِلُ أَصْبَهَانَ وَهُوَ قَرِيبُ الْمَوْتِ*

“Ölümüne yakın iken Isfahan'da yaşıyordu.”²⁶ ibaresinden hareketle başka bir yerde de yaşamış olabileceği düşünülmüşse de el-Merzubânî'nin bu ibareyle, İbn Tabâtabâ'nın kendisinden yaşça büyüklüğüne dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır.²⁷ Yâkût el-Hamevî'nin *لَمْ يُفَارِقْ أَصْبَهَانَ قَطُّ* “Isfahan'dan hiç ayrılmadı” ifadesi, onun Isfahan'dan başka bir yerde hiç yaşamamış olduğunu kesin bir şekilde göstermektedir.²⁸

²³ Muhammed b. İmrân el- Merzubânî, *Mu'cemu's-Su'arâ*, 2. bs. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 463; Salahattin Halil b. Aybek b. Abdillâh es-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût ve Turki Mustafa, Dâru İhyâit-Türâs, Beyrut, 2000, II, 57; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'âm*, 15. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, y.y., 2002, V, 308; İbn Tabâtabâ, *İyâru's-Sîr*, muhakkik 'Abdu'l-'Aziz b. Nâsır el-Mânî'in mukaddimesi, Dâru'l-'Ulûm, Riyad, 1985, s. 10; İsmail b. Muhammed el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn*, Vekâletu'l-Me'ârif el-Celîle fî Matba'atiha el-Behiyye, İstanbul, 1951, II, 33.

²⁴ 'Abdu's-Selâm 'Abdu'l-Hafîz 'Abdu'l-'Al, *Naqdu's-Sîr beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-'Alevî*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Mısır, t.y., s. 30; İbn Tabâtabâ, *İyâru's-Sîr*, muhakkik 'Abbas 'Abdu's-Sâtir'in mukaddimesi, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 7; Öznurhan, *İbn Tabâtabâ'nın Şiir Anlayışı*, 38, 39.

²⁵ el- Merzubânî, *Mu'cemu's-Su'arâ*, s. 463; es-Şafedî, *el-Vâfi*, 2/57; ez-Ziriklî, *el-A'âm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, V, 308.

²⁶ el- Merzubânî, *Mu'cemu's-Su'arâ*, s. 463.

²⁷ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-Sîr*, muhakkik 'Abdu'l-'Aziz b. Nâsır el-Mânî'in mukaddimesi, s. 10, 11.

²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1. bs., Beyrut, 1993, s. 2310.

O, İbn Ṭabâṭabâ olarak bilinmektedir. Ṭabâṭabâ, dedesi İbrahim'in lakabıdır. İbn Hallikân (681/1282), İbn Ṭabâṭabâ'nın amcasının oğlu Ebu'l-Ḳâsım Ahmed b. Ṭabâṭabâ'nın biyografisini verirken Ṭabâṭabâ lakabının nereden geldiğini açıklamıştır. Şöyle ki, dedesi İbrahim peltektir ve kâf (ق) harfini ṭâ (ط) olarak telaffuz etmektedir. Bir gün kıyafetini istemiş, hizmetçisi “*Önü açık kollu elbisenizi mi getireyim?*” diye sorduğunda cevaben طَبَّاطَبَا demiştir. Aslında bir elbise türü olan قَبَّاطَا demek istemiştir ama peltekliğinden dolayı o şekilde telaffuz etmesi sebebiyle bu olaydan sonra Ṭabâṭabâ lakabıyla meşhur olmuştur.²⁹

Zeydî-Selefi âlim Ebû Abdullah İbnu'l-Vezîr'in (840/1436) en hacimli eseri olan *el-'Avâşım ve'l-Ḳavâşım*'da, İbn Ṭabâṭabâ'nın Ali ve Hasan isminde iki oğlu olduğundan bahsedilmiştir.³⁰ el-'Alevî lakabının sebebine gelince, onun Hz. Hasan'ın soyundan gelmiş olması dolayısıyla bu lakabı aldığı kaydedilmiştir.³¹

2. Dînî İnancı

İbn Ṭabâṭabâ'nın biyografisini veren kitaplarda onun hakkında oldukça az bilgi yer almaktadır. Onun dînî inancına da biyografi kitaplarının hiçbirisi değinmemiştir. 'Alevî lakabı dolayısıyla ve de *A'yânu's-Si'a*'da zikredilmesi sebebiyle Şii olduğu düşünülmüştür.

İbn Ṭabâṭabâ bir şiirinde Hz. Musa ve Hz. İsa'dan bahseder ki bu Şia'nın bazı kollarının hoş görmediği bir şeydir. Bir şiirinde ise Hz. Osman'dan zinnûreyn³² olarak bahsetmiş, onu tekfir etmek bir yana, övgü ifadesi kullanmıştır. Şia kollarından sadece Zeydîler Hz. Osman'a saygı gösterdikleri için ve Şia'nın en mutedil kolu oldukları için İbn Ṭabâṭabâ'nın Zeydî olması kuvvetle muhtemeldir. Aşağıda gelen şu iki beyit de ona aittir (eṭ-Ṭavîl):

²⁹ Ebu'l Abbas Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtu'l-A'yan*, thk. İhsan Abbas, Dâru Şâdir, Beyrut, 1900, I, 130.

³⁰ Ebû Abdullah İbnu'l-Vezîr, *el-'Avâşım ve'l-Ḳavâşım fi'z-Zebbi 'an Sunneti Ebi'l-Ḳâsım*, thk. Şu'ayb el-'Arnavût, Muessesetu'r-Risâle li't-Ṭibâ'ati ve'n-Neşri ve'l-Tevzi', Beyrut, 1994, IV, 199.

³¹ İbn 'Aynî Abdullah, “el-Mekâyîsu'n-Nakdiyye fî Kitâbi 'Iyâri's-Şi'r li'bni Ṭabâṭabâ el-'Alevî”(yüksek lisans tezi), Câmi'atu Ebî Bekr Belkâyd, Kulliyyetu'l-Âdâb ve'l-Luğât, el-Luğatu'l-'Arabiyyetu ve Âdâbihâ, Cezayir, 2009-2010, s.38.

³² Hz. Osman, Hz. Peygamber'in kızının birisiyle evlendikten sonra o vefat edince diğer bir kızıyla daha evlendiği için “iki nur sahibi” anlamında zu'n-nureyn lakabını almıştır. (İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İşâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1415, II, 349)

أَرَى زَلِّي كُفْرًا فَهَلْ لِي تَوْبَةٌ وَكَمْ كَافِرٍ بِاللَّهِ رَاحٍ لِعُفْرَانِهِ
فَإِنْ كُنْتُ فِي الْكُفْرِ الَّذِي جُنْتُ مُكْرَهَا فَمَا زَالَ قَلْبِي مُطْمَئِنًّا بِإِيمَانِهِ

“*Hatamı küfür olarak görüyorum, benim için tövbe imkânı var mıdır ki, hem Allah’a karşı küfürde bulunup onun affını uman niceleri vardır!*

Bu yaptığım hatayı zorla yapmış olsam da kalbim hala ona (Allah’a) imanla doludur.”³³

Bu beyitler de göstermektedir ki İbn Tâbâtabâ, mezhebi her ne olursa olsun imanı kuvvetli, Allah’a güveni tam, hatalarını küfür gibi büyük görse de Allah’tan ümidini kesmeyecek kadar da ümitvâr birisidir.³⁴

3. Şahsiyeti ve Kişiliği

İbn Tâbâtabâ keskin zekâsıyla bilinen, hafızası oldukça güçlü birisidir. Kaynaklarda nakledilen şu olay onun hafızasının ne kadar kuvvetli olduğunu göstermesi açısından önemlidir: İbn Tâbâtabâ hayatı boyunca İbnu’l-Mu‘tez’i görmeyi veya onun şiirlerine ulaşmayı istemiştir ancak İsfahan’dan hiç ayrılmadığı için onunla hiç karşılaşmamıştır. Ömrünün son günlerinde ise onun şiirlerine ulaşma imkânı bulmuştur. Bir gün İbn Tâbâtabâ, Ma‘mer’in evine gitmiştir. Onun evinde, İbnu’l-Mu‘tez’in divanının Bağdat’tan gelen bir nüshası vardır. İbn Tâbâtabâ bu nüshayı Ma‘mer’den ödünç ister. Fakat divanı vermeyip onu oylarlar. O sırada divana bakma fırsatı bulur ve biraz bakar. Oradan çıktıktan sonra hemen ağır bir yük taşıyormuş gibi aceleyle gider ve kâğıt kalem ister. Onları aldıktan sonra ezberinden şiir parçaları yazmaya başlar. Yazacaklarını bitirene kadar kimseyle konuşmaz. Tam beş yaprağa toplam 187 tane beyit yazmıştır. Bu beyitler, Ma‘mer’in evinde İbnu’l-Mu‘tez’in divanından ezberlediği şiirlerden seçtikleridir.³⁵ Bu olay, İbn Tâbâtabâ’nın ömrünün son zamanlarıyla ilgili anlatılan bir hadisedir. Netice itibariyle yaşlıyken bu derece ezberi kuvvetli olan birisinin gençlik halindeki ezber gücünün daha iyi olması beklenir.

³³ Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî, *Muḥâḍarâtü’l-Udebâ ve Muḥâverâtü’ş-Şu‘arâ ve’l-Buleğâ*, 1. bs., Şeriketu Dâiri’l-Erḳam b. Ebi’l-Erḳam, Beyrut, h. 1420, I, 284.

³⁴ ‘Abdu’s-Selâm, *Naḳdu’ş-Şi‘r*, s. 39, 40; Öznurhan, *İbn Tâbâtabâ’nın Şiir Anlayışı*, s. 52.

³⁵ el-Ḥamevî, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, s. 2311.

İbn Ẓabâtabâ, Ebû Abdullah'ın dilindeki sorun nedeniyle râ (ر) ve kâf (ك)

harflerini telaffuz edememesinden dolayı onu övmek için bu iki harfin bulunmadığı bir medih kasidesi yazmıştır. Kendisi de bir şair olan ve dile hâkim olan Ebu'l-Huseyn bu kasideyi beğenmiştir. Diğer taraftan Vâsıl b. 'Aṭâ'nın (131/748) râ (ر) harfini telaffuz edemediği, bu sebeple şiirlerinde bu harfi hiç kullanmadığı bilinmektedir. Bunun üzerine İbn Ẓabâtabâ, kendisinin Vâsıl b. 'Aṭâ'dan daha iyi bir şair olduğunu söylemiştir.³⁶ Bu olaydan hareketle İbn Ẓabâtabâ'nın kibirli olup kendisiyle övündüğü, Vâsıl'ın tüm hayatı boyunca kasidelerini râ (ر) harfini kullanmadan söylediği için aslında onun İbn Ẓabâtabâ'dan daha maharetli olduğu çıkarımında bulunulmuş³⁷ olsa da bir şairin kendisiyle ilgili böyle sözler söylemiş olmasının kibir olarak değerlendirilmemesi daha isabetli görülmektedir. Zira herkesin gördüğü şeyleri herkesten farklı gözlerle ifade edebilen şairler için yaptığı işi beğenmeleri normal bir durum olarak düşünülebilir.

Şiirlerinden hareketle İbn Ẓabâtabâ'nın nüktedan ve şakacı bir yönü olduğu söylenmiştir. Çünkü kendisi, arkadaşını hicvettiği bir kasidede onunla ilgili pek çok benzetmeler yapmıştır. Bir arkadaş için bunların düşünülmesi ve söylenmesi mümkün görünmemektedir. Ancak bu ifadeleri aralarındaki samimiyet sebebiyle mizah olarak söylediği sonucu çıkarılmıştır. Ne var ki, mizah için bile olsa yaptığı benzetmelerle biraz aşırıya gittiği düşünülmüştür.³⁸

İbn Ẓabâtabâ üzerine araştırma yapanlar onun zengin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Zengin olmasının, ilim yolunu kendisine kolaylaştırdığını ve onu cömert kıldığını naklederler. Zenginliği sayesinde siyaset adamlarına yaklaşmayıp onlara medihler söylemediği, kimsenin kapısını çalmadığı zikredilir. Aynı zamanda üzerinde on iki çeşit yemek bulunan Kerârisî'nin sofrasını beğenmediği, kendine ve beraberindekilere ikram için yetersiz görüp hicvettiği nakledilmektedir. Böyle

³⁶ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2311.

³⁷ 'Abdu's-Selâm, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 32.

³⁸ 'Abdu's-Selâm, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 34, 35.

bir sofrayı beğenmemesi de onun varlıklı bir aileden geldiğine işaret etmektedir.³⁹ Fakat daha önce zikredilen onun şakacı üslubu göz önünde bulundurulursa, bu hicvinin de kibirden kaynaklanmadığı sonucuna varılabilir.

İbn Tabâtabâ, zenginliği isteyen ve aynı zamanda malı mülkü önemseyen birisidir. Ama onun zengin olmayı istemesi mal toplayıp biriktirmek için değil; özgür olmak, kimseye muhtaç olmamak ve başkalarına yemek yedirmek içindir.⁴⁰ Onun aşağıda verilen şu iki beyti bu düşüncesini çok güzel ifade etmektedir (er-Recez):

قَدْ يَصْبِرُ الْحُرُّ عَلَى السَّيْفِ وَيَجْزِعُ الْحُرُّ مِنْ الْحَيْفِ
وَيُؤَثِّرُ الْمَوْتَ عَلَى حَالَةٍ يَعْجُرُ فِيهِ عَنْ قَرَى الضَّيْفِ

“Özgür bir insan, kılıca karşı sabredebilir ama zulme karşı sabredemez.

Misafir ağırlamaya gücü yetmeyen bir halde olmaktansa ölmeyi tercih eder.”⁴¹

Diğer taraftan Ebu Hilâl el-‘Askerî bir eserinde İbn Tabâtabâ’ya ait bazı beyitleri vermiş ve “Yeni şairlerin söylediklerinden en cimrisi, İbn Tabâtabâ’nın kölesine hitâben söylediği şu sözüdür”⁴² demiştir. Hâlbuki İbn Tabâtabâ’ya ait olarak yukarıda zikredilen beyitler de onun oldukça cömert, özgürlüğüne aşırı düşkün ve zilleti asla kabul etmeyen birisi olduğunu göstermektedir.

İbn Tabâtabâ’nın edebî şahsiyeti denilince akla ilk olarak şiir gelmektedir. Çünkü onun şairliği ön plandadır. Dinî ilimleri tahsil edip etmediği noktasında, ayet ve hadis bilgisi konusunda kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmamaktadır. İsfahan doğumlu hadis hafızı Ebû Mûsâ el-Medîni’nin (581/1185) kendisinden hadis aldığı Ebû’l-Hasan İbn Tabâtabâ el-‘Alevî isimli bir hocasının ismi eserlerinde geçmektedir.⁴³ Ancak h. 501 doğumlu olan el-Medîni’nin h. 322 vefat tarihli, bu çalışmanın konusu olan Ebu’l-Hasan İbn

³⁹ el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, s. 2314, 2315; ‘Abdu’s-Selâm, *Naḫdu’s-Sîr*, s. 33.

⁴⁰ ‘Abdu’s-Selâm, *Naḫdu’s-Sîr*, s. 37.

⁴¹ er-Râgıb, *Muḥâḍarâtü’l-Udebâ*, I, 588.

⁴² Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Dîvânü’l-Me‘ânî*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, t.y., I, 198.

⁴³ bkz. Ebû Mûsâ el-Medîni, *Nuzhetü’l-Ḥuffâz*, thk. ‘Abdu’r-Rıdâ Muhammed ‘Abdu’l-Muḥsin, Muessesetu’l-Kutubi’s-Şekâfiyye, Beyrut, h. 1406, s.97; Ebû Mûsâ el-Medîni, *el-Leṭâif min Deḳâiki’l-Me‘ârif fi ‘Ulûmi’l-Ḥuffâzi’l-E‘ârif*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 446.

Ṭabâṭabâ el-‘Alevî’den ders alamayacağı ve bu sebeple onun zikrettiği İbn Ṭabâṭabâ’nın başka birisi olduğu açıktır.

İbn Ṭabâṭabâ’nın felsefe ve mantığa ilgisinin olabileceğini düşünüp onun şiirlerini o gözle okuyan ‘Abdu’s-Selâm, bu konuda net bir şey bulamadığını söylemiştir.⁴⁴ Ancak İbn Ṭabâṭabâ, *‘İyâru’s-Şîr’*de Aristo’nun bir sözünü nakletmiş ve bu sözün şairler tarafından manasının mısralara nakledildiğini söylemiştir.⁴⁵ Yine başka bir yerde ise *“filozoflardan birisi”* diyerek Empedokles’e işaret etmiştir.⁴⁶ Bu ibareler, onun felsefeye ilgisinin olduğunu ve bir miktar felsefe öğrendiğini düşündürmektedir.

eş-Se‘âlibî (429/1038)’nin İbn Ṭabâṭabâ’dan bazı beyitler naklederken, *“astrolojide geniş bilgisi vardı”* ibaresini kullanmasından hareketle onun astrolojide de öne çıkmış birisi olduğu düşünülmüştür.⁴⁷ Ancak kaynaklarda bunu destekleyecek başka herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Yâḫut el-Ḥamevî, eş-Şafedî ve ez-Ziriklî onu; yetenekli bir şair, araştırmacı bir âlim, şiirleri yaygın ve meşhur birisidir şeklinde tanımlamışlardır.⁴⁸ el-Merzubânî onunla ilgili olarak edebiyatın üstadlarından birisidir demiş,⁴⁹ Ömer Rızâ Kehhâle ise onu âlim, edebiyatçı ve şair olarak zikretmiştir.⁵⁰ Tüm bunlar göstermektedir ki, onun edebî kimliği ve başarısı ön plana çıkmıştır. Ama onunla ilgili olarak kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamakta ve bazı şiir beyitleri hatta günümüze ulaşan tek eseri olan *‘İyâru’s- Şîr’* kitabı bile bir takım kaynaklarda başkalarına nisbet edilmektedir. Bu konuda ‘Abdu’s-Selâm genişçe bir araştırma yapmıştır. O, İbn Hallikân’ın, Ebu’l-Kâsım İbn Ṭabâṭabâ el-Mısrî’nin biyografisini verirken ona ait olduğunu söyleyerek iki beyit naklettiğini, hâlbuki bu iki beytin aslında üzerinde bu çalışmanın yapıldığı Ebu’l-Hasan İbn Ṭabâṭabâ’ya ait olduğunu söyler ve bunu ispatlamak için deliller sunar.⁵¹ Fakat bu esere

⁴⁴ ‘Abdu’s-Selâm, *Naḫdu’s-Şîr*, s. 45, 46.

⁴⁵ İbn Ṭabâṭabâ, *‘İyâru’s-Şîr’*, s. 130.

⁴⁶ İbn Ṭabâṭabâ, *‘İyâru’s-Şîr’*, s. 23.

⁴⁷ Ebû Mansûr eş-Se‘âlebî, *Hâşşu’l-Hâş*, thk. Hasan el-Emin, Dâru Mektebeti’l-Hayat, Beyrut, t.y., s. 79; İbn Aynî Abdullah, “el-Mekâyîsu’n-Nakdiyye”, s.48.

⁴⁸ el-Ḥamevî, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, s. 2310; eş-Şafedî, *el-Vâfî*, 2/57; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, 5/308.

⁴⁹ el-Merzubânî, *Mu‘cemu’s-Su‘arâ*, s. 463.

⁵⁰ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, Mektebetu’l-Müşenna Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabiyyi, Beyrut, t.y., VIII, 312.

⁵¹ ‘Abdu’s-Selâm, *Naḫdu’s-Şîr*, s. 48, 49.

bakıldığında İbn Hallikân'ın bu beyitleri Ebu'l-Hasan İbn Tabâtabâ'ya nisbet ettiği görülmüştür. İbn Hallikân bu beyitleri Ebu'l-Hasan İbn Tabâtabâ'nın divanında gördüğünü ama onun kim olduğunu bilmediğini kaydetmiştir.⁵² Bu kısım 'Abdu's-Selâm'ın dikkatinden kaçmış olsa gerektir. Yine 'Abdu's-Selâm, İbnu'l-Enbârî'nin (328/940) İbn Tabâtabâ'ya ait olan bazı beyitleri Yahyâ b. Tabâtabâ'ya nispet ettiğini ve bunun da kesinlikle yanlış olduğunu kaydedip bunu ispat etmek için bir takım çıkarımlarda bulunmuştur.⁵³

Bazı araştırmacılar tarafından İbn Tabâtabâ'nın şiirlerinin çok üst düzey olmayıp orta düzeyde olduğu, onun iyi bir münekkit olmasının iyi bir şair olmasını gerektirmediği söylenmektedir. Onun, bulunduğu bölgenin ve Tabâtabâ sülalesinin en meşhuru ve iyi bir şairi olmasının, genellenemeyeceği nakledilmektedir.⁵⁴ Ancak ondan bize tam olarak ulaşan sadece iki kasidesi vardır ki bunlardan birisini râ (ر) ve kâf (ك) harflerini kullanmadan oluşturmuş, diğerini ise yemek sofrasındaki yemeklerin isimlerinin hepsini kullanmak üzere inşâd etmiştir ki doğal olarak bunların edebî açıdan çok güzel olması beklenemez. Diğer şiirlerinin beyitleri ise farklı eserlerde parça parça nakledilmiş ve bir bütünlük sağlanmamıştır. Üstelik bir şairin şiir kalitesi konuşulacaksa eğer, onun en usta olduğu alanda yazdığı şiirlere bakılmalıdır. İbn Tabâtabâ'nın ise gazel ve tasvir konusunda mahir olduğu nakledilir. O halde onun şiir kalitesi hakkında konuşmak için kendisinin gazel ve tasvirleri incelenmelidir. 'Abdu's-Selâm bu konuyu derinlemesine ele almış, gazel ve tasvirlerinden yaptığı bir takım incelemelerle onun şiirinin güzelliğini ortaya koyma gayretinde bulunmuştur. Kendisi bu gayretinin sonunda İbn Tabâtabâ'nın şiirleriyle ilgili şu çıkarımda bulunmuştur: *"İbn Tabâtabâ başarı ile başarısızlık arasında gidip gelen birisidir. Başarılı olduğunda çok başarılı, başarısız olduğunda da çok başarısızdır. ... Biz, hissettiğinde ve hisleri doğru olduğunda tasviri çok güzel yapan, (hissetmeyip) kurguladığında ise kötü yapan ve başarısız olan birisinin karşısındayız."*⁵⁵ Ayrıca

⁵² İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yan*, I, 130.

⁵³ 'Abdu's-Selâm, *Naḫdu's-Si'r*, s. 50, 51.

⁵⁴ İbn Tabâtabâ, *Tyâru's-Si'r*, muhakkik 'Abdu'l-'Aziz b. Nâsır el-Mâni'nin mukaddimesi, s. 29, 30.

⁵⁵ 'Abdu's-Selâm, *Naḫdu's-Si'r*, s. 58.

ömrü boyunca doğduğu ilden ayrılmayan birisi olan İbn ʿAbdâtabâ'nın şiirlerinden oluşan dîvânı günümüze ulaşmamış olmasına rağmen şiir beyitlerinin pek çok eserde nakledilmiş olması iyi bir şair olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir.

Bir âlimin hayatında, ders aldığı hocaları ve kendisinin ders verdiği öğrencileri en önemli araştırma konularından birisidir. Bu araştırmanın konusu olan İbn ʿAbdâtabâ'nın hocaları ve öğrencileriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak İbn ʿAbdâtabâ'nın kendileriyle iletişime geçtiği bazı kişilerin isimleri kaynaklarda zikredilmiştir. Onun hayatı konusunda fikir vermesi açısından şimdi çevresiyle olan ilişkileri incelenecektir.

4. Çevresiyle Olan İlişkileri

İbn ʿAbdâtabâ'nın olumlu olarak iletişim halinde bulunduğu kişilerden ilk olarak Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed b. Yahya b. Ebî'l-Bağl zikredilebilir. İsfahan'da Dîvân-ı Haraç sorumlusu olan İbn Ebî'l-Bağl, beliğ ve fasih bir şair ve bir siyaset adamıdır.⁵⁶ İbn ʿAbdâtabâ, râ (ر) ve kâf (ك) harflerini kullanmadan oluşturduğu meşhur medih kasidesini İbn Ebî'l-Bağl'ın oğlu Ebû Abdullah için nazmetmiştir.⁵⁷ Yine İbn ʿAbdâtabâ ile İbn Ebî'l-Bağl'ın mektuplaştıkları, hatta İbn ʿAbdâtabâ'nın ona siyah ve beyaz kalemler gönderdiği ve bunu belirttiği bir şiir söylediği kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁸

Burada zikredilecek diğer bir edebî kişilik Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza b. 'Imâra'dır. O, İsfahan'da ilim ve şiirle meşhur olan birisidir. İsfahan şairleriyle uzun görüşmeleri ve diyalogları vardır. İbn ʿAbdâtabâ da onlardan birisidir. İbn ʿAbdâtabâ'nın onunla görüştüğü zikredilmişse de kaynaklarda bu görüşmelerin detayına rastlanılamamıştır.⁵⁹

İbn ʿAbdâtabâ ile görüşmemelerine rağmen burada zikredilecek bir diğer isim Abbâsî halifesi ve şair Abdullah b. el-Mu'tez'dir. İkisinin karşılıklı birbirlerine saygı duyup birbirlerini takdir ettikleri nakledilmekteyse de onların görüştüklerine dair hiçbir kayda rastlanmamıştır. İbnü'l-Mu'tez'in İbn ʿAbdâtabâ'dan çokça bahsettiği ve onu takdir ettiği insanlar tarafından bilinmektedir. İbn ʿAbdâtabâ'nın

⁵⁶ Ebu'l-Ferac Muhammed b. Ebî Yakub İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadân, Dâru'l-Ma'rife, 2. bs., Beyrut, 1997, s.169.

⁵⁷ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2311.

⁵⁸ er-Râgıb, *Muḥâḍarâtü'l-Udebâ*, I, 146.

⁵⁹ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 1754.

da ömrü boyunca İbnu'l-Mu'tez'i görmek istediği ama Isfahan'dan hiç ayrılmadığı için onunla görüşemediği, ömrünün son zamanlarına doğru onun şiirlerine ulaştığı nakledilmiştir.⁶⁰ İbn Tabâtabâ'nın Ma'mer'in evinde İbnu'l-Mu'tez'in divanını gördüğü olayı, daha önce İbn Tabâtabâ'nın özellikleri anlatılırken zikredildiği için burada tekrar edilmeyecektir. İbnu'l-Mu'tez'in İbn Tabâtabâ'ya hitâben söylediği şu beyit, onun amcaoğullarına hak ettikleri kıymeti ve şerefi verdiğini ancak halifelğe kendilerinin daha layık olduğunu da belirttiğini göstermektedir (el-Mutekârib):

فَأَنْتُمْ بَنُو بَيْتِهِ دُونَنَا وَنَحْنُ بَنُو عَمِّهِ الْمُسْلِمِ

“Siz (Hz. Peygamber'in) kızının çocukları bizim gerimizdesiniz. Çünkü biz onun Müslüman olan amcasının çocuklarıyız.”

Burada Alevilerin soyunun Hz. Ali'nin babası Ebu Talib'e dayanması ve Ebu Talib'in Müslüman olmaması sebebiyle daha aşağıda olduklarını söylemektedir. Çünkü Abbâsîlerin soyu Hz. Peygamber(s.a.v.)'in müslüman olan amcası Hz. Abbas'a dayanmaktadır. Bu sebeple Abbâsîlerin, halifelğe Alevilerden daha çok layık olduklarını belirtmiştir.⁶¹ İbn Tabâtabâ'nın ise bu beyte cevap verip vermediği bilinmemektedir. Fakat anlaşılan o ki, birisinin Abbâsî diğerinin Alevi olması aralarındaki olumlu ilişkiyi etkilememiştir.

İbn Tabâtabâ'nın hicivlerine muhatap olmuş Isfahan kadısı Ahmed b. Osman el-Berriyyi'nin de burada zikredilmesi kayda değerdir. Bu kadı rüşvetle iş yaptığı için İbn Tabâtabâ ona hicivler söylemiştir. Bir rivayete göre bu kadı bir müddet hasta olmuş ve günlerce insan içine çıkamamıştır. O süreçte oraya bir fil getirilmiş, insanlar bu fili seyretmek için toplanmışlardır, Kadı Ahmed ise ancak karşılığını verenlere onu seyretme imkânı tanımıştır. Bunun üzerine İbn Tabâtabâ onu hicveden beyitler söylemiştir.⁶² Ama bu hicivlere rağmen aralarındaki iletişim kesilmemiş ve yine görüşmüşlerdir. Bir gün İbn Tabâtabâ Kadı Ahmed'in huzuruna girmiştir. İbn Tabâtabâ'nın kendisi için söylediği hicivleri bilen kadı

⁶⁰ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2311.

⁶¹ İbnu Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-Taḥbîr fî Şinâ'ati's-Şî'ri ve'n-Neşri ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'an*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, el-Cumhuriyyetu'l-'Arabîyyetu'l-Mutteḥide Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire, t.y., s.236; İbnu Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şî'ri ve Âdâbihi*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981, II, 60; Şihâbu'd-Dîn en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-veşâiki'l-Ḳavmiyye, Kahire, h. 1423, VII, 139.

⁶² er-Râgıb, *Muḥâḍarâtu'l-Udebâ*, I, 248.

“Duydum ki şiir söylermişsin ve şiirlerin iyiymiş.” diyerek onun vereceği tepkiyi beklemiştir. İbn ʿAbdâtabâ ise “İnsanlar öyle söylerler” diye karşılık verince kadı “Bilir misin ki Kureyş şiirde iyi değildir.” diyerek onun atalarına benzemediğini taʿriz yoluyla ima etmiştir.⁶³ İbn ʿAbdâtabâ’nın buna karşılık bir şey deyip demediği kaynaklarda nakledilmemiştir. Öte yandan, İbn ʿAbdâtabâ’nın bir arkadaşına, kadıya rüşvet vererek işini halletmesini tavsiye ettiği başka beyitleri de vardır.⁶⁴ Ancak anlaşılan odur ki, haksızlığı sevmeyen ve adaleti önemseyen İbn ʿAbdâtabâ, kadının rüşvet almasını ve insanları buna mecbur bırakmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Fakat muhtemelen kadı bu işi sonlandırmamıştır. O da mağduriyet yaşamaması için arkadaşına, kadının istediğini yapmasını tavsiye etmiştir.

Ayrıca İbn ʿAbdâtabâ’nın, İbn Ebî’l-Bağl’dan sonra Dîvân-ı Haraç sorumlusu olan Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Rüstem’le de görüşmeleri vardır. İbn ʿAbdâtabâ’nın bazen onu ziyaret ettiği bazen ise onunla ilgili hicivler söylediği nakledilmektedir. Örneğin Ebû Ali’yi davetinden ve hastalığından dolayı hicvettiği beyitleri nakledilmiştir.⁶⁵ Yine Râğıb’ın kitabındaki *Mahremiyeti Bozduğu İçin Ayıplananlar* babında, İbn ʿAbdâtabâ’nın Ebû Ali’yi hicvettiği iki beyti nakledilmiş ve bu beyitler günümüze ulaşmıştır.⁶⁶

İbn ʿAbdâtabâ’nın hicvettiği bir diğer isim Ebu’l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Kerârîsî’dir. el-Kerârîsî İbn ʿAbdâtabâ’yı evine yemeğe davet etmiştir. Ancak İbn ʿAbdâtabâ bu davetteki yemekleri beğenmemiş ve onlarla ilgili meşhur bir hiciv söylemiştir. el-Kerârîsî ise bundan sonra ne İbn ʿAbdâtabâ’yı ne de onun ailesinden birisini yemeğe davet edeceğini söylemiş ve bu konuda yemin etmiştir.⁶⁷ Daha önce de değinildiği gibi, onun şakacı üslubu sebebiyle bu hicivleri söylemiş olduğu düşünülse de, muhatabını sinirlendirip yemin etmesine sebep olduğu da düşünülürse gerçekten aşırıya kaçtığı söylenebilir.

Buraya kadar İbn ʿAbdâtabâ’nın yaşamış olduğu bazı olaylara değinilmiş ve sosyal hayatından hareketle onun hakkında çıkarımlarda bulunmaya çalışılmıştır.

⁶³ er-Râğıb, *Muḥâḍarâtü’l-Udebâ*, I, 427.

⁶⁴ er-Râğıb, *Muḥâḍarâtü’l-Udebâ*, I, 248.

⁶⁵ el-Ḥamevî, *Muʿcemu’l-Udebâ*, s. 2316, 2317.

⁶⁶ er-Râğıb, *Muḥâḍarâtü’l-Udebâ*, II, 258.

⁶⁷ el-Ḥamevî, *Muʿcemu’l-Udebâ*, s. 2314, 2315; el-ʿAskerî, *Dîvânü’l-Meʿanî*, I, 298-300.

Gelecek başlığın konusunu ise onun daha iyi tanınması için, kaynaklarda kendisine nisbet edilerek kaydedilen eserleri oluşturmaktadır.

5. Eserleri

İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın edebiyat ve tenkit alanında çok önemli bir payı olmasına rağmen eserlerinin çoğu kaybolmuştur. Günümüze sadece iki eseri ulaşmıştır. Şimdi kısaca eserlerine değinilecektir.

5. 1. Dîvân

Kaynaklarda iyi bir şair olduğu belirtilen İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın şiirlerinden oluşan Dîvân'ını İbnu'n-Nedîm (385/995) zikretmiştir.⁶⁸ Yine onun bildirdiğine göre bu şiirleri alfabetik olarak sıralayıp düzenleyen ve dîvân haline getiren, Türk asıllı tarihçi Ebû Bekir eş-Şûlî'dir (335/946).⁶⁹ İbn Hallikân'ın da bir şiir naklederek gördüğünü belirttiği⁷⁰ bu Dîvân bütünüyle günümüze kadar ulaşmamıştır.⁷¹ Ancak İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın şiirlerinin bazı bölümleri; *Muʿcemu'l-Udebâ*,⁷² *Muḥâdaratu'l-Udebâ*,⁷³ *Muʿcemu's-Şuaʿrâ*,⁷⁴ *el-Muḥammedûn mine's-Şuʿarâi ve Eşʿâruhum*,⁷⁵ *Dîvânu'l-Meʿânî*,⁷⁶ *Zehru'l-Âdâb*,⁷⁷ *el-Beşâir ve'z-Zehâir*,⁷⁸ *Hâşşu'l-Hâş*,⁷⁹ *Simâru'l-Kulûb*,⁸⁰ *et-Temsîl ve'l-Muḥâdara*,⁸¹ *el-Bedîʿ*,⁸²

⁶⁸ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 169.

⁶⁹ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 185.

⁷⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Aʿyan*, I, 130.

⁷¹ Fuat Sezgin, *Târîhi't-Türâsi'l-ʿArabî*, İdâratu's-Şekâfe ve'n-Neşr bi'l-Câmi'a, Suudi Arabistan, 1991, IV, 245.

⁷² bkz. el-Ḥamevî, *Muʿcemu'l-Udebâ*, s. 2312-2317.

⁷³ bkz. er-Râgıb, *Muḥâdaratu'l-Udebâ*, I, 49; I, 56; I, 120; I, 144; I, 146; I, 284; I, 706.

⁷⁴ bkz. el-Merzubânî, *Muʿcemu's-Şuʿarâ*, s. 463.

⁷⁵ bkz. Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Ḥasen el-Kıftî, *el-Muḥammedûn mine's-Şuʿarâi ve Eşʿâruhum*, Dâru'l-Yemâme, y.y., 1970, s.26.

⁷⁶ bkz. el-ʿAskerî, *Dîvânu'l-Meʿânî*, I, 130; I, 198; I, 216; I, 238; I, 333; I, 350; II, 11; II, 144.

⁷⁷ bkz. Ebû İshâk el-Kayravânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, Dâru'l-Cil, Beyrut, t.y., I, 186; III, 811.

⁷⁸ bkz. Ali b. Muhammed Ebû Ḥayyân et-Tevhîdî, *el-Beşâir ve'z-Zehâir*, thk. Vedâd el-Kâdî, 1. bs., Dâru Şâdir, Beyrut, 1988, V, 220.

⁷⁹ bkz. eş-Seʿâlebî, *Hâşşu'l-Hâş*, s. 79, 133.

⁸⁰ bkz. eş-Seʿâlebî, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Muḍâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Meʿârif, Kahire, t.y., s. 3, 52, 83, 231, 287, 470, 598.

⁸¹ bkz. eş-Seʿâlebî, *et-Temsîl ve'l-Muḥâdara*, thk. ʿAbdulfettâh Muhammed el-Ḥulv, 2. bs., ed-Dâru'l-ʿArabiyye li'l-Kitâb, y.y., 1981, s.104.

⁸² bkz. Ebu'l-ʿAbbâs Abdullah İbnu'l-Muʿtez, *el-Bedîʿ fi'l-Bedîʿ*, 1. bs., Dâru'l-Cil, Beyrut, 1990, s. 101, 104.

*el- Maşûn fî'l-Edeb*⁸³ gibi pek çok eserde kaydedilmiş ve bir bütün halinde olmasa da parçalar şeklinde günümüze ulaşmıştır.

5. 2. Tehzîbu't-Tab'

İbn Tabâtabâ'nın farklı şâirlerden seçmiş olduğu şiirlerden oluşan eseridir. Bu eser; *Mu'cemu'l-Udebâ*'da,⁸⁴ *el-Vâfi*'de,⁸⁵ *el-A'lâm*'da⁸⁶ ve *Mu'cemu'l-Muellifin*'de⁸⁷ zikredilmiştir. Aynı zamanda İbn Tabâtabâ'nın diğer bir eseri olan *İyâru's-Şi'r*'de de bu eserin adı birkaç farklı yerde geçmiştir. İbn Tabâtabâ şiirle ilgilenen bir kişinin kadîm şâirlerin tuttuğu yolu tutup onların yöntemlerini kullanması açısından örnek olması için bu kitapta şiir seçmeleri yaptığını ifade etmektedir.⁸⁸ Ancak zikredilen bu eser günümüze ulaşmamıştır.

5. 3. el-'Arûz

Kaynaklarda İbn Tabâtabâ'nın bu eserinin ismi geçmekte ve hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁹ Sadece Yâkût el-Hamevî, daha önce bu kitabın benzerinin getirilmediğini kaydetmiştir.⁹⁰

5. 4. Medhal fî Ma'rifeti'l-Mu'ammâ mine's-Şi'r

Anlamı kapalı bazı şiirleri şerh etmek için kaleme alınmış olan bu eserin ismi kaynaklarda geçmektedir.⁹¹ Ayrıca Muhammed b. Abdurrahman el-Hedlek tarafından bir dergide neşredilmiş⁹² olan bu eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde altı varak halinde mevcuttur. *Risâle fî İstihraci'l-Mu'ammâ* şeklinde de isimlendirilen bu çalışma, küçük bir risâle tarzındadır.⁹³

⁸³ bkz. Ebû Ahmed el-'Askerî, *el-Maşûn fî'l-Edeb*, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, 2. bs., Matba'atu Hukûmet-i Kuveyt, Kuveyt, 1984, s. 31, 33, 34, 37, 40, 42, 43.

⁸⁴ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2310.

⁸⁵ eş-Şafedî, *el-Vâfi*, II, 57.

⁸⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 308.

⁸⁷ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, VIII, 312.

⁸⁸ İbn Tabâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s.10, 12, 50.

⁸⁹ eş-Şafedî, *el-Vâfi*, II, 57; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 308; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, VIII, 312.

⁹⁰ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2310.

⁹¹ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2310; eş-Şafedî, *el-Vâfi*, II, 57; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, VIII, 312.

⁹² Öznurhan, *İbn Tabâtabâ Şiir Anlayış*, s. 48, 49.

⁹³ *İyâru's-Şi'r* muhakkiki 'Abdu'l-'Aziz'in Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer aldığını belirttiği bu yazma nüshaya yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılamamıştır. Söz konusu risâlenin bilgilerinin kayıtlara yanlış girildiği düşünülmektedir.

5. 5. Takrîzu'd-Defâtîr

Kaynaklarda sadece ismi zikredilen⁹⁴ bu eser, kitapların değerini açıklayan ve onları okuma esnasında iyisini seçmeyi öğretmeyi amaçlayan bir çalışma olabilir. Çünkü İbn ʿAbî ʿAsâ, gerek Arapların gerek Acemlerin ilimlerine vâkıf olması sebebiyle kültürlüdür ve onun kitapları eğitimle alakalıdır. İbnu'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde geçen ve İbn ʿAbî ʿAsâ'ya ait olan yedi beytin onun bu eserinden alındığı düşünülmüştür.⁹⁵

5. 6. Senâmu'l-Me'âlî

Sadece İbnu'n-Nedîm'in zikrettiği bu eser hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.⁹⁶

5. 7. eṣ-Şi'r veṣ-Şu'ara

Yine sadece İbnu'n-Nedîm'in zikrettiği ve *İhtiyâruhu* (seçmeleri) diye bahsettiği bu eserin, *Tehzîbu't-Tab'* ile aynı eser olduğu düşünülmüştür.⁹⁷ Çünkü İbn ʿAbî ʿAsâ *Tehzîbu't-Tab'*'ı anlatırken وَقَدْ جَمَعْنَا مَا اخْتَرْنَاهُ مِنْ أَشْعَارِ الشُّعْرَاءِ (Şairlerin şiirlerinden seçtiklerimizi topladık.) demiştir.⁹⁸

5. 8. İyâru's-Şi'r

İbn ʿAbî ʿAsâ'nın günümüze ulaşan en önemli kitabı denilebilecek eser, bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

6. Vefatı

İbn ʿAbî ʿAsâ'nın vefat tarihi ve vefat ettiği yer konusunda kaynaklarda farklılık yoktur, ondan bahseden ve vefat tarihini veren tüm kaynaklar 322/934

⁹⁴ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2310; eṣ-Şafedî, *el-Vâfi*, II, 57; Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muallifîn*, VIII, 312; Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-'Arabî*, IV, 246.

⁹⁵ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 23; Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-'Arabî*, IV, 246; İbn Aynî Abdullah, "el-Mekâyisü'n-Nakdiyye", s.57.

⁹⁶ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 169.

⁹⁷ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 169; İbn ʿAbî ʿAsâ, *İyâru's-Şi'r*, muhakkik 'Abdu'l-'Aziz b. Nâsir el-Mâni'in mukaddimesi, s. 24.

⁹⁸ İbn ʿAbî ʿAsâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 10.

yılında İsfahan’da vefat ettiğini kaydetmiştir. Nasıl öldüğüyle ilgili ise herhangi bir bilgi zikredilmemiştir.⁹⁹

7. İlim Dünyasındaki Yeri

İlimle uğraşan bir insanın hayatı, ürettiği eserleriyle ve öğrettiği fikirleriyle anlam kazanır. Bu çalışmanın konusu olan İbn ʿAbdâtabâ hakkında kaynaklarda geniş bilgiler yer almamaktadır. Ancak o, kendisinden sonra gelen pek çok edebiyatçı ve müellifi etkileyerek özellikle edebî tenkit alanında mümtaz şahsiyetler arasında yerini almıştır. Bu bölümde, eserlerinde İbn ʿAbdâtabâ’nın fikirlerinden istifade eden bazı âlimler üzerinden onun ilim dünyasındaki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İbn ʿAbdâtabâ’dan ilmî olarak etkilenenler içinde ilk olarak el-Merzubânî zikredilebilir. el-Merzubânî *Muʿcemu’s-Suʿarâ*’sında İbn ʿAbdâtabâ’yı ve şiirlerini övmüş ve onu edebiyat alanında bir şeyh olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁰ O, edebî tenkide dair kaleme aldığı önemli eseri *el-Muvaşşah*’ta İbn ʿAbdâtabâ’nın şiir eleştirilerinden çokça alıntılar yapmış ve bunları tasdik etmiştir.¹⁰¹ Anlatılmak istenen şeye tam olarak ulaşamamış eksik şiirler için verdiği Cahiliye devri şairi en-Nâbiga ez-Zubyânî’ye ait olan şu beyit örnek olarak gösterilebilir (el-Basîṭ):

مَاضِي الْجَنَانِ أَخِي صَبْرٌ إِذَا نَزَلْتُ حَرْبٌ يُؤَاوِلُ مِنْهَا كُلُّ تَنْبَالٍ

“Bir savaş patlak verdiğinde tüm kısa boylu kişiler, rahmetli kardeşim Sabr’dan sığınak beklerler.”¹⁰²

Buradaki تَنْبَالٍ kelimesi, kısa boylu kişi veya korkak kişi için kullanılan bir sıfattır. Beyitte sığınak bekleyip yardım talep eden kişinin kısa boylu olmasından ziyade uzun boylu olması, gücüne rağmen kardeşinden yardım beklediğini ifade etmesi açısından daha doğru bir kullanım olurdu. Korkak anlamıyla kullanıldığı

⁹⁹ el-Ḥamevî, *Muʿcemu’l-Udebâ*, s. 2310; eş-Şafedî, *el-Vâfi*, II, 57; ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, V, 308; Keḥḥâle, *Muʿcemu’l-Muellifîn*, VIII, 312; Sezgin, *Târîhu’t-Türâsi’l-‘Arabî*, IV, 244.

¹⁰⁰ el-Merzubânî, *Muʿcemu’s-Suʿarâ*, s.463.

¹⁰¹ bkz. Muhammed b. ‘Imrân el-Merzubânî, *el-Muvaşşah fî Meâhizi’l-‘Ulemâ ‘ale’s-Suʿarâ*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 46, 66, 75.

¹⁰² en-Nâbiga ez-Zubyânî, *Dîvânü’n-Nâbiga ez-Zubyânî*, thk. Şukrî Fayşal, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1990, s. 140.

düşünülse daha da kusurludur. Çünkü korkak kimse savaş kızılsınca da korkar, ortalık sakinken de korkar. en-Nâbigâ'nın bu beytiyle ilgili İbn ʿAbbâd'ın görüşünü el-Merzubânî aynen almış ve nakletmiştir.¹⁰³ Onun İbn ʿAbbâd'ın görüşlerini aynen naklettiği başka örnekler de verilebilir ama konuyu uzatmamak için bu kadarıyla yetinilecektir.

İbn ʿAbbâd'dan hemen sonraki dönemde yaşamış olan ve Arap Dili ve Belagatında önemli bir pâyeye sahip olan Ebû Hilal el-ʿAskerî de, İbn ʿAbbâd'dan ilmî açıdan etkilenenlerden birisidir. O, *es-Sinâ'ateyn* adlı eserinde konuları açıklarken İbn ʿAbbâd'ın ismini açıkça vermemiş olsa da başta İhsan Abbas olmak üzere pek çok araştırmacı onun birçok konuda İbn ʿAbbâd'dan etkilendiğini ve onun görüşlerine benzer şeyler yazdığını belirtmişlerdir. Çünkü *es-Sinâ'ateyn* ders kitabı tarzında kaleme alınmıştır. Önceki âlimlerin bilgilerini büyük ölçüde nakledip düzenleyen özet mahiyetinde bir kitaptır ve el-ʿAskerî burada yaptığı nakilleri aldığı kaynakları tek tek zikretmemiştir. Ancak İbn ʿAbbâd'yla aynı fikirleri beyan ettiği pek çok konu mevcuttur.¹⁰⁴ Örnek olması için el-ʿAskerî'nin ve İbn ʿAbbâd'ın teşbihi taksim edişlerine bakılabilir:

el-ʿAskerî

1. Şeklin benzetilmesi
2. Renk ve güzelliğin benzetilmesi
3. Renk ve görüntünün benzetilmesi
4. Hareketin benzetilmesi
5. Mananın benzetilmesi¹⁰⁵

İbn ʿAbbâd

1. Şeklin ve görüntünün benzetilmesi
2. Rengin benzetilmesi
3. Sesin benzetilmesi
4. Hareket, hız ve yavaşlık gibi farklı unsurların benzetilmesi
5. Mananın benzetilmesi¹⁰⁶

¹⁰³ el-Merzubânî, *el-Muvaşşah* s. 56, 57; İbn ʿAbbâd, *ʿYâru's-Şîr*, s. 166.

¹⁰⁴ İhsan Abbas, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1983, s. 355, 356; İbn Aynî Abdullah, "el-Mekâyisu'n-Nakdiyye", s. 226-263; Şerif 'Alâvene, *Qadâyâ en-Nakdi'l-Edebî ve'l-Belâgati fî Kitabi ʿYâru's-Şîr*, Dâru'l-Menâhic, Ürdün, 2003, s.191; 'Abdu's-Selâm, *Nakdu's-Şîr*, s. 501, 502.

¹⁰⁵ Ebû Hilal el-ʿAskerî, *es-Sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Unsiyye, Beyrut, h. 1419, s. 245-249.

¹⁰⁶ İbn ʿAbbâd, *ʿYâru's-Şîr*, s. 25.

el-‘Askerî’nin İbn Ẓabâtabâ’ya çok yakın bir taksime gitmesi ve hemen hemen onunla aynı şiir beyitlerini örnek olarak kullanması, ondan istifade ettiğini göstermektedir. el-‘Askerî’nin *es-Şinâ’ateyn*’inde İbn Ẓabâtabâ’nın *İyâru’s-Şîr*’iyle örtüşen ve ondan faydalandığına işaret eden pek çok konu vardır. Örneğin hakikate uzak mecaz ve hakikate yakın mecaza İbn Ẓabâtabâ, art arda el-Muşekşab ve ‘Antera’nın şiirlerinden beyitleri örnek olarak vermiştir.¹⁰⁷ el-‘Askerî de bu beyitleri aynı şekilde art arda vermiş ve İbn Ẓabâtabâ ile aynı açıklamaları yapmıştır.¹⁰⁸ Burada ikisinin arasında benzerlik olan pek çok açıklama bulunabilir. Ancak konuyu uzatmamak adına bunların her biri ayrıntılı olarak açıklanamayacaktır.

Burada zikredilebilecek bir diğer isim, Arap dilinin en önemli temsilcilerinden olan mutasavvıf ve felsefeci Ebû Hayyân et-Tevhîdî’dir (414/1023). et-Tevhîdî, edebiyat, dil, tarih ve felsefeyle ilgili bilgiler ve bazen hikmetli ve eğlenceli kıssalar içeren eseri *el-Beşâir ve’z-Zehâir*’de, İbn Ẓabâtabâ’dan bazı alıntılar yapmıştır. Genel olarak İbn Ẓabâtabâ’nın teşbihlerle, mananın lafızlara uygun olması konusuyla ve bir şairin dikkat etmesi gereken şeylerle ilgili yaptığı açıklamalarını vermiştir.¹⁰⁹ Kitabın bir yerinde de ona ait olan üç beyitlik bir şiir bölümünü nakletmiştir.¹¹⁰ et-Tevhîdî, İbn Ẓabâtabâ’nın cümlelerini olduğu gibi nakletmiş, sadece kısa alıntılarla yetinmeyip uzun bir şekilde tüm açıklamalarını vermiş ve bunu alıntılarının sonunda belirtmiştir. Bu da onun, İbn Ẓabâtabâ’nın fikirlerine duyduğu güveni ve ondan etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Büyük dil bilgini Abdulkâhir el-Curcânî (471/1078-79) de, İbn Ẓabâtabâ’nın bazı şiir beyitlerini *Esrâru’l-Belâga*’sında nakletmiştir.¹¹¹ Bu nakillerin haricinde onun görüşlerini rivayet ettiğine dair kendisinin açık bir beyanı bulunmamaktadır. Ancak İbn Ẓabâtabâ’nın ismini açıkça zikretmemiş olsa bile İbn Ẓabâtabâ’nın, kendisinden daha önce yaşamış ve kendisiyle hemen hemen

¹⁰⁷ bkz. İbn Ẓabâtabâ, *İyâru’s-Şîr*, s. 200, 201.

¹⁰⁸ bkz. el-‘Askerî, *es-Şinâ’ateyn*, s. 115.

¹⁰⁹ bkz. et-Tevhîdî, *el-Beşâir ve’z-Zehâir*, 1988, V, 108; VII, 28; VII, 88; VII, 96.

¹¹⁰ bkz. et-Tevhîdî, *el-Beşâir ve’z-Zehâir*, V, 220.

¹¹¹ bkz. Abdulkâhir el-Curcânî, *Esrâru’l-Belâga*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Matba’atu’l-Medenî, Kahire, t.y., s. 229, 231.

aynı konulardan bahsetmiş birisi olması sebebiyle onu görmezden gelemeyeceği düşünülmektedir. el-Curcânî'nin en-Nâbiğâ'ya ait aşağıdaki beyte yaptığı yorum, onun İbn ʿAbâtabâ'dan etkilendiğine işaret etmesi açısından oldukça önem arz etmektedir (eṭ-Ṭavîl):

فَإِنَّكَ كَاللَّيْلِ الَّذِي هُوَ مُدْرِكِي وَإِنْ خِلْتُ أَنَّ الْمُتَنَائِي عَنْكَ وَاسِعٌ

“Senden kaçacak yerin bol olduğunu sansam da, sen bana yetişen gece gibisin.”¹¹²

Bu beyitte en-Nâbiğâ كَاللَّيْلِ (gece gibi) demiş, كَالصُّبْحِ (gündüz gibi)

dememiştir. Öfke anında bu benzetmeyi yaptığı için muhatabını gündüz yerine geceye ve onun korkularına benzetmiştir. Beyit hakkındaki bu mülâhazada İbn ʿAbâtabâ ile el-Curcânî hemfikirdir.¹¹³ el-Curcânî'nin İbn ʿAbâtabâ'nın görüşüne benzer bir izahta bulunması kendisinden önce yaşamış olan bu büyük münekkittin görüşlerini benimsediğini hissettirmektedir.¹¹⁴

İbn ʿAbâtabâ'nın eserleri bölümünde de belirtildiği gibi onun şiirlerinden oluşan dîvânı günümüze ulaşmamıştır. Ancak o bölümde isimleri verilen pek çok eserde ve orada verilmeyen başka eserlerde onun şiir beyitlerinin büyük kısmına rastlamak mümkündür. Tüm bu müelliflerin İbn ʿAbâtabâ'nın şiirlerini bilip nakletmiş olması da, onun şiirlerine olan genel beğeniyi göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Onun geceyi tasvir etmiş olduğu aşağıdaki iki beyti, gece tasviri konusundaki en güzel ifadeler olarak kabul edilmiştir (el-Basîṭ):

وَلَيْلَةٌ مِثْلُ أَمْرِ السَّاعَةِ اقْتَرَبَتْ حَتَّى تَقْضَتْ وَمَنْ نَشَعْرُ بِهَا قِصْرًا
لَا يَسْتَطِيعُ بَلِغٌ وَصَفَ سُرْعَتَهَا كَانَتْ وَمَنْ تَعَلَّقَ وَهْمًا وَلَا نَظْرًا

¹¹² en-Nâbiğâ ez-Zubyânî, *Dîvânü'n-Nâbiğâ ez-Zubyânî*, s. 52.

¹¹³ İbn ʿAbâtabâ, *İyârû's-Sîr*, s. 79, 80; el-Curcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, s. 255.

¹¹⁴ Şerif 'Alâvene, *Ḳaḍâyâ en-Naḳdi'l-Edebî*, s. 206.

“ *Kıyamet günü gibi yaklaşan hatta biz kısaltıldığını hissetmeden biten geceye andolsun. Hiçbir belîğ, o gecenin önceden var olan ve herhangi bir zan ve görüşün ilişmediği hızını anlatamaz.*”¹¹⁵

İbn ʿAbî Tâlib’in pek çok şiir beytini nakleden, *Lisânu’l-‘Arab*’ın müellifi İbn Manzûr (711/1311) ve et-Tîfâşî (651/1253), İbn ʿAbî Tâlib’in bu beyitlerini gece ve yıldız tasviri konusunda en iyi beyitler olarak değerlendirmişlerdir.

İbn ʿAbî Tâlib’in şiir beyitlerinin pek çoğunu nakledip günümüze gelmesini sağlayanlardan birisi olarak eş-Se‘âlebî’nin (429/1037-1038) de burada zikredilmesi gerekir. O, pek çok eserinde İbn ʿAbî Tâlib’in şiirlerini vermiş ve onları beğendiğini belirtmiştir.¹¹⁶ *Fıkhu’l-Luğa* adlı eserinin mukaddimesinde bu tarz bir kitabı neden yazdığını açıklarken ve yine *Simâru’l-Kulûb*’unun girişinde İbn ʿAbî Tâlib’in şu beyitlerini vermiştir (el-Kâmil):

لَا تُنْكِرُنْ إِهْدَاءَنَا لَكَ مَنْطِقًا مِنْكَ اسْتَفَدْنَا حُسْنَهُ وَنِظَامَهُ
فَاللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَشْكُرُ فِعْلَ مَنْ يَتْلُو عَلَيْهِ وَحْيَهُ وَكَلَامَهُ

“Güzelliğini ve düzenini senden istifade ettiğimiz sözü sana sunmamızı garipseme. Zira Allah azze ve celle, kendi vahyini ve kelamını okuyanın ameline mükâfat verendir.”¹¹⁷

Bir kitabın önsözü kitabın en önemli kısımlarından birisidir. eş-Se‘âlebî ise her iki kitabının girişinde de İbn ʿAbî Tâlib’in bu beyitlerini vermiştir. Buradan

¹¹⁵ Ebu’l-Faḍl Cemâlu’d-Dîn İbn Manzûr, *Nişâru’l-Ezhâr fî’l-Leyli ve’n-Nehâr*, 1. bs., Matba‘atu’l-Cevâib, Kostantiniyye, h. 1298, s. 53; Ebu Mansûr eş-Se‘âlebî, *Men Gâbe ‘anhu’l-Mutrib*, el-Matba‘atu’l-Edebiyye, Beyrut, h. 1309, s. 50; Ebu’l-Abbâs et-Tîfâşî, *Surûru’n-Nefs bimedâriki’l-Havâssi’l-Hams*, thk. İhsan Abbas, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsâti ve’n-Neşr, Beyrut, 1980, s. 35.

¹¹⁶ bkz. eş-Se‘âlebî, *Simâru’l-Kulûb*, s. 3, 52, 83, 231, 287, 470, 477, 548, 558, 598, 657, 695; eş-Se‘âlebî, *Yetîmetu’d-Dehr Fî Meḥâsini Ehli’l-‘Aşr*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye, Beyrut, 1983, II, 147; V, 10; V, 112; eş-Se‘âlebî, *Aḥsenu mâ Semi’tu*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye, Beyrut, 2000, s. 23, 51, 87, 88, 99; eş-Se‘âlebî, *Men Gâbe ‘anhu’l-Mutrib*, s. 24, 26, 33, 49, 54, 55, 58, 64, 70, 74, 105, 108; eş-Se‘âlebî, *et-Temsîl*, s. 104; eş-Se‘âlebî, *el-İcâz ve’l-İcâz*, Mektebetu’l-Ḳur’ân, Kahire, t.y., s. 209; eş-Se‘âlebî, *el-Leṭâif ve’z-Zarâif*, Dâru’l-Menâhil, Beyrut, t.y., s. 66.

¹¹⁷ eş-Se‘âlebî, *Fıkhu’l-Luğa ve Sirru’l-‘Arabiyye*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, 2002, s. 24; eş-Se‘âlebî, *Simâru’l-Kulûb*, s. 3; el-‘Askerî, *Dîvânü’l-Me‘ânî*, I, 130; Ebû İshâk el-Ḳayravânî, *Zehru’l-Âdâb*, I, 186; Abdurrahman b. ‘Abdirrahman el-Berḳûkî, *ez-Zehâir ve’l-‘Abḳariyyât*, Mektebetu’s-Şekâfeti’d-Diniyye, Mısır, t.y., I, 211.

hareketle denilebilir ki İbn ʿAbî Tabâtabâ, es-Se‘âlebi’yi oldukça etkilemiş önemli bir kişidir.

Bilindiği üzere bazı şairlerin dîvânları yazma bir eser olarak iki kapak arasında mevcut değildir. Bu sebeple onların şiirleri, farklı kaynaklardan derlenerek dîvânları oluşturulur. Daha önce de değinildiği üzere İbn ʿAbî Tabâtabâ, erken bir dönem sayılan h. III. asrın sonları ile IV. asrın başlarında yaşamış bir münekkî, edip ve şairdir. Bu çalışmanın konusu olan *ʿIyâru’s-Sîr* adlı eseri de, farklı şairlere ait olan pek çok şiir beytini içermektedir. Bu yönüyle de *ʿIyâru’s-Sîr*’de geçen şiirler zaman zaman dîvân derlemelerinde referans olarak kullanılmış ve *ʿIyâru’s-Sîr*, bu yönüyle Arap diline önemli katkılar sağlamıştır.¹¹⁸

ʿIyâru’s-Sîr üzerine yazılan ve onu eleştirdiği bilinen tek eser Hasan b. Bişr el-Âmidî’ye (371/981) ait olan *Mâ fî ʿIyâri’s-Sîr mine’l-Haṭa*¹¹⁹ veya diğer adıyla *Naḫdu ʿIyâri’s-Sîr*¹²⁰’dir. Bu eser günümüze ulaşmamıştır ancak onda *ʿIyâru’s-Sîr*’in tenkit edildiği bilinmektedir. el-Âmidî’nin bu eseri yazmış olması bile İbn ʿAbî Tabâtabâ’dan etkilendiğini ve onun eserini okuyup iyice anladığını göstermesi açısından önemlidir. Onun *ʿIyâru’s-Sîr*’deki hangi konularda eleştiri ve düzeltmeler getirdiği bilinmemektedir. Ancak meşhur eseri *el-Muvâzene*’de İbn ʿAbî Tabâtabâ ile bazı konularda benzer şeyler söylediği tespit edilmiştir. el-Âmidî görüşlerini verirken İbn ʿAbî Tabâtabâ’nın ismini açıkça hiçbir yerde zikretmemiştir. Fakat ikisinin açıklamalarının benzerliği, bu etkilenişe işaret etmektedir. Örneğin serikât konusunda el-Âmidî de İbn ʿAbî Tabâtabâ gibi tüm alıntılarının kötü olmadığını, bilakis sonra gelen bir kişinin önceki birinin kullandığı bir anlamı alıp daha ustaca ifade etmesi durumunda, bunun övülen bir alıntı olduğunu söyler. Aynı şekilde teşbih konusunda da İbn ʿAbî Tabâtabâ’nın görüşünü almış ve kendi eklemeleriyle

¹¹⁸ bkz. Sâ’ide b. Cüeyye el-Huzelî, *Şîru Sâ’ide b. Cüeyye el-Huzelî*, thk. Meysâ’ Kâtlân, Ürdün Üniv. Kütüphanesi, Ürdün, 2003, s. 142, 201; İbrahim b. Herme el-Ḳuraşî, *Şîru İbrahim b. Herme el-Ḳuraşî*, thk. Muhammed Neffa’ ve Hüseyin ‘Aṭvân, Mektebetu’d-Duktûr Mervân el-‘Atiyye, Dimeşk, 1969, s. 87; Şemmâh b. Dırrar ez-Zübânî, *Dîvânu’s-Şemmâh b. Dırrar ez-Zübânî*, thk. Selâhaddin el-Hâdî, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 2009, s. 271.

¹¹⁹ Bu eser kaynaklarda zikredilmiş olmasına rağmen günümüze ulaşmamıştır. bkz. Ebu’l-Hasen İbnu’l-Kıfî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’n-Nuḥât*, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Kahire, 1982, I, 323; Celaleddin es-Suyûtî, *Buğyetu’l-Vu‘ât fî Ṭabakâti’l-Luğaviyyîn ve’n-Nuḥât*, thk. Muhammed Ebu’l-Faḍl İbrahim, Mektebetu’l-‘Aşriyye, Lübnan, t.y., I, 501.

¹²⁰ İhsan Abbas, *Târihu’n-Naḫdi’l-Edebi*, s. 133.

konuyu şekillendirmiş olduğu düşünülmektedir. Ayrıca el-Âmidî'nin sık sık kullandığı; ¹²¹ عَادَةُ الْعَرَبِ (Arapların âdeti) ve ¹²² فِي كَلَامِ الْعَرَبِ (Arapların dilinde) gibi ifadeler de İbn Tâbâtabâ'nın kullandığı ¹²³ سُنُّ الْعَرَبِ (Arapların âdeti) gibi ifadeleri çağrıştırmakta ve el-Âmidî'nin İbn Tâbâtabâ'dan etkilendiğine işaret etmektedir.¹²⁴

İbn Tâbâtabâ bir şair ve münekkit olması yönüyle en çok dalcileri etkilemiştir. Ancak çok fazla olmamakla birlikte, farklı alanlardaki bazı kitaplarda da onun ismine veya görüşlerine rastlanmaktadır. Örneğin büyük sosyolog İbn Haldûn'un (808/1406) meşhur *Mukaddime*'sinde şiirle ilgili verdiği bilgiler İbn Tâbâtabâ'nın görüşlerine benzemektedir. İbn Haldûn bu eserinde, iyi bir şiir söylemek için bazı şartların gerektiğini, bunlardan birisinin de önceki şairlerin şiirlerini ezberleyip onları iyice öğrenerek bir edebî zevk oluşturmak olduğunu söylemiştir.¹²⁵ Bu nokta, İbn Tâbâtabâ'nın da vurguladığı ve iyi bir şiir inşâdı için ortaya koyduğu şartlardan birisidir.¹²⁶ Aynı şekilde sözün hâlin gereğine göre söylenmesinin, şiirin güzelliğini artıran şeylerden olduğu noktasında da İbn Haldûn'un İbn Tâbâtabâ gibi düşündüğü görülmektedir.¹²⁷ Son olarak şiir inşâdına başlamadan önce kafiye'nin hazır olmasının istenmesiyle kafiye'ye ayrı bir önem atfedilmesi konusunda da aralarındaki benzerlik dikkat çekmektedir.¹²⁸

İsti'âre konusuna sık sık örnek olarak kullanılan İbn Tâbâtabâ'ya ait olan bir şiir beyti, belâgat eserleri dışında bir tefsir kitabında ve bir akâid kitabında da geçmektedir. Kendisi aynı zamanda bir dil bilgini olan İbn Âşûr (1393/1973) ve

¹²¹ Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne Şi'ri Ebî Temmam ve'l-Buhturî*, thk. Seyyid Ahmed Şakr, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1992, I, 141; I, 149; I, 555.

¹²² el-Âmidî, *el-Muvâzene*, I, 35; I, 190; I, 208; I, 211; I, 214; II, 94; II, 255; III, 53.

¹²³ İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 50.

¹²⁴ İhsan Abbas, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî*, s. 170; Şerif 'Alâvene, *Kaḍâyâ en-Nakdi'l-Edebî*, s. 184, 185.

¹²⁵ İbn Haldûn el-İşbîlî, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târîhi'l-'Arabî ve'l-Berber ve Men 'Aşarahum min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*, thk. Halil Şehade, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, I, 790.

¹²⁶ İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 6.

¹²⁷ İbn Haldûn, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber*, I, 764; İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 23.

¹²⁸ İbn Haldûn, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber*, I, 791; İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 5, 6; Şerif 'Alâvene, *Kaḍâyâ en-Nakdi'l-Edebî*, s. 213, 214.

Zeydî-Selefî âlim Ebû Abdullah İbnu'l-Vezîr İbn ʿAbâtabâ'nın aşağıdaki beytini isti'âre örneği olarak eserlerinde kullanmışlardır (el-Munserih):

لَا تَعْجَبُوا مِنْ بَلَى غَلَالَتِهِ قَدْ زَرَّ أَزْرَارُهُ عَلَى الْقَمَرِ

“Onun kıyafetinin eskimesine şaşırmayın, zira düğmelerini dolunayın üzerine iliklemektedir.”¹²⁹

Ayrıca İbn Âşûr, fıkıh alanında büyük ilgi uyandıran ve Türkçe'ye de tercümesi yapılmış olan önemli eseri *Mâkâşıdu's-Serî'ati'l-İslâmiyye*'de de, İbn ʿAbâtabâ'nın *İyâru's-Sîr*'inde geçen¹³⁰ ve kendisinin şiirde mananın önemini vurguladığı satırlarına yer vermiştir.¹³¹

Özetle söylemek gerekirse İbn ʿAbâtabâ, sosyal ilişkileri kuvvetli, zeki, adaletli ve kimseye minnet etmeyen gururlu birisidir. Hangi alanlarda ve kimlerden eğitim aldığı kaynaklarda zikredilmemiştir. Fakat ilmin hemen hemen her dalının gelişme kaydettiği bereketli bir dönemde yaşamış olması, farklı alanlardan istifade etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte onun en bilinen yönü, iyi bir münekkî ve iyi bir şair olmasıdır. Çok kısa bir ömrü olmamasına rağmen doğduğu yer olan İsfahan'dan hiç ayrılmamış ve orada vefat etmiştir. Bu sebepten ötürü hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Buna rağmen kendisinden sonra gelen pek çok edebî tenkit ve belagat kitabında onun izlerine ve görüşlerine rastlanmaktadır. Edebî tenkit alanı, özellikle şiir tenkidi onun *İyâru's-Sîr* adlı eseriyle büyük bir ilerleme kaydetmiştir. O, aynı zamanda iyi bir şairdir. Zira onun şiirleri gerek Arap Dili'ne dair yazılmış eserlerde gerek farklı alanlardaki eserlerde zaman zaman yer almıştır. Bu şekilde dağınık şiir beyitlerinin toparlanmasıyla bir dîvânının oluşturulduğu ama bu dîvânın bütünüyle günümüze ulaşmadığı daha önce belirtilmiştir. Ancak ömrünü İsfahan'da geçirmiş ve oradan

¹²⁹ Muhammed et-Ṭâhir İbn Âşûr, et-Taḥrîr ve't-Tenvîr, Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984, I, 314; Ebû Abdullah İbnu'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi 'an Sunneti Ebi'l-Kâsım*, VIII, 310; el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 305; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿUlûm*, thk. Nu'aym Zirzûr, 2. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 371, 386; 'Abdu'l-Mute'âl eş-Şa'îdî, *Buğyetu'l-İdâh li Telhîsi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, Mektebetu'l-Âdâb, y.y., 2005, III, 484; Yahya b. Hamza el-'Alevî, *et-Ṭirâz li Esrâri'l-Belâğa ve 'Ulûmi Hakaiki'l-İcâz*, el-Mektebetu'l-Unşuriyye, Beyrut, h. 1423, I, 132.

¹³⁰ İbn ʿAbâtabâ, *İyâru's-Sîr*, s. 24.

¹³¹ Muhammed et-Ṭâhir İbn Âşûr, *Mâkâşıdu's-Serî'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammedu'l-Habîb İbnu'l-Hüce, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, Katar, 2004, I, 660.

hiç ayrılmamış birisinin şiirlerinin, yazılı bir divânı olmamasına rağmen bu kadar farklı eserde yer alıyor olması, onun şiirlerine olan genel beğeniyi ve kendisinin iyi bir şair olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

‘TYÂRU’Ş- Şİ‘R

1. Edebî Tenkit Türündeki Eserler

Nağd Arapça'da paranın sahtesini ayırt etmek, para vermek, tırnağın soyulması, dişlerin aşınması ve bir şeyin iyisinin kötüsünden ayrılması gibi anlamlara gelmektedir.¹³² Bir terim olarak tenkit ise, “*Edebî eserleri, belagat kaidelerine uygunluğunu tespit etmek, ihtiva ettiği manaları anlamak ve bu eserlerin edebiyatın mükemmellik hedefine ulaşmada ne denli etkili olduğunu ortaya koymak amacıyla incelemek ve tahlil etmektir. Nesir veya şiir eserlerini tahlil edip inceleyen, güzelliği noktasında hüküm veren ve iyi ve kötü özelliklerini belirten daldır.*”¹³³

Şevkî Dayf, edebî tenkidin aslının ve kurallarının ilk defa Eski Yunan'da ortaya çıktığını ve Aristo'da son şeklini bulduğunu söylemektedir.¹³⁴ Fakat Arap Edebiyatında *Edebî Tenkit* teriminin kullanımı çok eskilere dayanmıyor olsa da Cahiliye Dönemi gibi erken bir dönemden itibaren Arapların şiirlerle ilgili değerlendirmelerde bulundukları bilinmektedir. Onların, en iyi şair ve en iyi şiir için yaptıkları değerlendirmeler vardır. Hatta o dönemde edebî zevkleriyle meşhur bir şair grubunun olduğu ve insanların, söyledikleri şiirleri güzelliği noktasında hüküm vermeleri için bu gruba sundukları rivayetleri meşhurdur.¹³⁵

Cahiliye Dönemindeki şiir tenkitleri fıtrata ve edebî zevke göre yapılırken İslamiyet'in gelmesiyle şiir tenkidinde fıtrat ve edebî zevkin yanında din de önemli bir faktör olarak yerini almıştır. Sonraki dönemlerde nahivciler ve dildiler kendilerinden önceki şiir ve şairlere dair görüşleri toplamışlar ve yeni ilavelerde bulunarak bu alana önemli katkılarda bulunmuşlardır. Emeviler Döneminde sosyo-kültürel şartların değişmesiyle birlikte şiir kültüründe de değişiklikler olmuştur. Özellikle II. (VIII.) yüzyıldan itibaren Beşşar b. Burd (167/783-84), Ebû Nuvâs (198/813), Muslim b. Velîd (208/823) ve Ebû Temmâm (231/846)

¹³² İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şıhâh Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdu'l-Gâfûr Atţâr, 4. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, II, 544; Ahmed İbn Fâris Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemu Makâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, y.y., 1979, V, 467; İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3. bs., Dâru Şâdir, Beyrut, h.1414, III, 425; *Ebu'l-Feyd Muhammed el-Murteða ez-Zebidî, Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, thk. Heyet, y.y., t.y., IX, 230.

¹³³ Şâdık İbrahim 'Arcûn, “İlk İslami Dönemde Edebî Tenkid”, çev. M. Nafi Arslan, Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.15, S. 1, 2013, s. 337.

¹³⁴ Dayf, *Fi'n-Nağdi'l-Edebî*, Mektebetu'd-Dirâsât el-Edebiyye, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, t. y., s. 9.

¹³⁵ Ahmed Ahmed Bedvî, *Ususu'n-Nağdi'l-Edebî*, Dâru Nehdâti Mısır, Kahire, 1996, s. 1, 2, 4.

gibi muvelledûn şairlerin sebebini oluşturduğu “kadim şiir-yeni şiir” tartışmaları, şiir tenkidi alanında bazı nazarî tartışmaların oluşmasına yol açmıştır. Böylece şiir tenkidine dair ilk eserler oluşmaya başlamıştır. Ebû Sa‘îd el-Aşma‘î’nin (216/831) kaleme aldığı *Fuḥûletu’s-Şu‘arâ* adlı risale, Arapça literatürde edebî tenkit konusunda bilinen en eski eser olması sebebiyle düzenli tenkidin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.¹³⁶ Ancak bu eserde birkaç istisna dışında şiir örnekleri verilmeyip şairler üzerinden bir kıyaslamaya gidilmiştir. Bu eserin hacmi ve içeriği dikkate alınarak İbn Sellâm el-Cumaḥî’nin (231/846) *Tabakātu’s-Şu‘arâ* adlı eseri, edebî tenkit alanında kaleme alınmış ilk eser olarak genel kabul görmüştür.¹³⁷ İbn Sellam’ın çağdaşı el-Câhız (255/869) ve Bişr b. el-Mu‘temir (210/825) gibi Mutezilî kişiler de, akla verdikleri büyük önem sebebiyle edebî tenkitte önemli bir yer tutmuşlardır.¹³⁸

Edebî tenkit, asıl büyük gelişmesini Abbâsîler Döneminde kaydetmiştir.¹³⁹ İbn Kuteybe (276/889), İbn Ṭabâtabâ, Kudâme b. Ca‘fer (337/948), el-Âmidî (371/981), İbn Raşîk el-Ḳayravânî (456/1064), İbnu’l-Esîr (637/1239) gibi edebi tenkitte devrin önde gelen isimlerini bu yaptıkları tenkide iten sebeplerden birisi de, her alanda meydana gelen gelişme ve değişimin dil alanında da olması ve böylece dilde bozulmaların ortaya çıkması korkusudur. Onlar, bozulmalara karşı dili koruma amacıyla hareket etmişlerdir.¹⁴⁰

Sözün fasih olmakla birlikte bağlama uygun olarak söylenmesi anlamına gelen belagat da önce edebî bir tenkit olarak başlamış, İslami Dönemde ise Kur’an-ı Kerim’in i‘cazıyla ilgili yapılan çalışmalar sebebiyle hızla gelişmeye devam etmiştir. Diğer bir deyişle belagat ile edebî tenkit IV/ X. yüzyıl sonlarına kadar beraber işlenmiştir. Örneğin İbn Sellam el-Cumaḥî’nin *Tabakātu’s-Şu‘arâ*’sı, İbn Kuteybe’nin *eş-Şi‘r ve’s-Şu‘arâ*’sı, İbnu’l-Mu‘tez’in *el-Bedi’i*, Kudâme b. Ca‘fer’in *Naḳdu’s-Şi‘ri*, Ebu’l-Ferac el-İsfahânî’nin (356/967) *el-Egânî*’si ve bu çalışmanın konusu olan İbn Ṭabâtabâ’nın *İyâru’s-Şi‘ri* gibi erken dönem edebî tenkit konusunda yazılmış eserlerde edebi tenkit ve belagat konuları birlikte işlenmiştir.

¹³⁶ İhsan Abbâs, *Târiḥu’n-Naḳdi’l-Edebî*, s. 15, 16.

¹³⁷ M. Taha Boyalık, *Dil, Söz ve Fesâhat*, Klasik yay., İstanbul, 2017, s. 75, 76.

¹³⁸ İhsan Abbâs, *Târiḥu’n-Naḳdi’l-Edebî*, s. 16.

¹³⁹ Bedvî, *Ususu’n-Naḳdi’l-Edebî*, s. 5, 6.

¹⁴⁰ İhsan Abbâs, *Târiḥu’n-Naḳdi’l-Edebî*, s. 18, 19.

Bu dönemdeki eserlerin ortak yönleri, belagat konularını dağınık bir şekilde farklı konular içerisinde incelemiş olmalarıdır. Ancak IV. (X.) asrın sonlarıyla VIII. (XIV.) asrın sonları arasında geçen zaman diliminde, belagat müstakil bir ilim olarak kendi terimleriyle gelişmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren edebî tenkit ile belagat birbirinden ayrılmıştır.¹⁴¹

Batıdaki edebî tenkit akımlarından etkilenen bazı Arap edebiyatçıları, edebî tenkit ile belagat arasında fark görmemişler ve belagat çalışmalarının sadece edebî amaca hizmet ettiğini kabul etmişlerdir. Erken dönemlerde edebî eleştiri konusunda ele alınan pek çok eserde belagat kavramları da sık sık işlenmiş olması dolayısıyla edebî tenkit ile belagat arasında sıkı bir bağ olduğu muhakkaktır. Hatta edebî bir tenkit yapılırken belagat ilimlerinden faydalandığı da bilinmektedir. Ancak bu, ikisinin aynı şey olduğu sonucuna götürmez. Zira edebî tenkit, belagatı da kapsayan daha geniş bir alandır. Belagatın sistematik bir ilim olarak ortaya çıktığı IV. (X.) asrın sonlarına doğru belagat ve edebî tenkit birbirinden ayrılmıştır. Bu süreçten sonra belagat çalışmaları daha çok Kuran-ı Kerim'in i'cazını konu edinmiş, edebî tenkit ise şiir ve nesirle ilgilenmiştir. Kuran'ın Arap edebiyatının zirvesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, belagatın Kuran'ın i'cazını öğrenme sanatı haline gelmesi gayet doğal bir süreçtir.¹⁴²

Aşağıda, en önemli belagat ve edebî tenkit kitaplarından bazıları kronolojileri dikkate alınarak zikredilecektir:

1.1. Ebû Sa'îd el-Aşma'î (216/831), *Fuḥûletu's-Şu'arâ*

Bu kitap, şairler ve şiirlerle ilgili görüş ve hükümler içeren eserlerin en eskisi olarak kabul edilir. Şairler hakkında yüzeysel hükümlerin bulunduğu bu eser, küçük bir risale şeklindedir. el-Aşma'î'nin Arap edebiyatında ve özellikle şiir alanında büyük bir alim oluşu, bu risalenin ilmi kıymetini artırmaktadır. Charles C. Torrey tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilmiş, ardından Salahaddin el-Munecid tarafından bir mukaddime ilave edilerek 1971'de Beyrut'ta

¹⁴¹ Kenan Demirayak, M. Sadi Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Ankara Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1995, s.66, 67.

¹⁴² Gafgaz Abdurrahmanov, *Emîn el-Hülî, Hayatı, Arap Dili ve Edebiyatındaki Yeri* (basılmamış doktora tezi), Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Konya, 2019, s. 134-136.

yayımlanmıştır. Eser, 1991’de Muhammed Abdulkadir Ahmed tarafından Ebû Hâtım es-Sicistânî’ye nisbet edilerek tahkik edilmiş ve Kahire’de basılmıştır.¹⁴³

1.2. İbn Sellâm el-Cumaî (231/846), *Tabakâtu Fuḥûlî’s-Şu’ara*

Müellif bu eserde, Cahiliye döneminden Emevilerin son dönemine kadar yaşamış olan şairleri yaşadıkları zaman, mekân ve şiirlerinin edebî değerine göre tabakalara ayırmıştır. Ayrıca şiir seçimi ve şiir tenkidi gibi konulara değinmiştir. Şiir sanatı ve edebî zevk konusunda müellifin kendi tespitlerine de yer verilmiş olması ve edebiyat tarihiyle alakalı değerli bilgilerin derlenmiş olması, eserin önemini artıran özellikleridir. Eser ilk olarak Joseph Hell tarafından tahkik edilip 1916 yılında Almanya’da basılmıştır. Tam ve ilmî neşri ise Mahmud Muhammed Şakir tarafından tahkik edilerek 1952’de Kahire’de olmuştur.¹⁴⁴

1.3. İbn Kuteybe (276/889), *eş-Şîr ve’s-Şu’arâ*

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şiir türleriyle ilgili bilgiler, ikinci bölümde ise o döneme kadarki şairlerin biyografileri ve şiir örnekleri verilmiştir. Tenkit açısından bazı kriterler belirleyerek şiiri, edebî değeri itibarıyla bölümlere ayırması eserin önemini artırmaktadır. Eser ilk olarak Rittershausen tarafından Almanya’da 1875’de basılmıştır. Arap dünyasında ise ilk olarak Muhammed Emin el-Hâncî tarafından h. 1423’de Kahire’de basılmıştır.¹⁴⁵

1.4 İbnu’l-Mu‘tez (296/908), *Kitâbu’l-Bedi’*

Şair halife İbnu’l-Mu‘tez bu eserini, yenilikçilik iddiasındaki şairlerin, iddia ettiklerinin tersine şiire bir yenilik kazandırmadıklarını, onların yeni dedikleri sanatların Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Peygamber’in hadislerinde ve eski şiirlerde zaten var olduğunu ispatlamak için yazmıştır. Bedi’ ilminin kurucusu kabul edilen İbnu’l-Mu‘tez’in bu eseri, belagat ve edebî sanatlara yönelik yazılan ilk müstakil eser olarak kabul edilmiş, edebî tenkit ve belagat alanında önemli bir paye elde

¹⁴³ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 68; bkz. el-Aşmaî, *Fuḥûletu’s-Şu’arâ*, thk. Charles Cutler Torrey, 2. bs., Dâru’l-Kitâbi’l-Cedid, Beyrut, 1980.

¹⁴⁴ Zülfişkar Tüccar, “İbn Sellâm El-Cumaî”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 312-313; bkz. Muhammed b. Sellâm el-Cumaî, *Tabakâtu Fuḥûlî’s-Şu’ara*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Dâru’l-Medenî, Cidde, t.y.

¹⁴⁵ Hüseyin Yazıcı, “İbn Kuteybe”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 145-149; bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve’s-Şu’arâ*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, h. 1423.

etmiştir. Eser 1935'te Londra'da, 1976'da Bağdat'ta ve 1979'da Beyrut'ta basılmıştır.¹⁴⁶

1.5. Muhelhil b. Yemût (334/945), *Serikâtu Ebî Nuvâs*

Eser, Abbâsîlerin ilk döneminde, Arap şiirinin önde gelen isimlerden Ebû Nuvâs'ın(198/813) kendisinden önceki şairlerin şiirlerinden yaptığı alıntıları belirlemek amacıyla Muhelhil b. Yemût tarafından kaleme alınmıştır. Muhelhil bu eserde ilk önce Ebû Nuvâs'ın farklı şairlerden yaptığı alıntıları örnekleriyle vermiş, sonrasında ise onun kendi şiirleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve onlardan kusurlu bulduklarını belirtmiştir. Edebî tenkit açısından önemli bir yere sahip olan söz konusu eser, 1957 tarihinde Kahire'de neşredilmiştir.¹⁴⁷

1.6. Ebu Bekir Muhammed b. Yahya eş-Şûlî (336/947), *Ahbâru'l-Buhturî*

Türk asıllı eş-Şûlî tarafından kaleme alınan eser, edebî tenkit alanına dair önemli bilgiler içermektedir. Müellif, el-Buhturî'nin (284/897) hayatı ve edebî şahsiyeti konusundaki bilgileri ve onun şiirlerini tenkit süzgecinden geçirerek sunmuştur. Eser çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Bir bölümde el-Buhturî'nin halifelerle, vezir ve kâtiplerle ilişkisini ele almış, başka bir bölümde ise şairin beğenilmeyen yönlerini incelemiştir. Yine söz konusu şairin diğer edebiyatçı ve şairlerle olan temaslarıyla ilgili bilgiler de vermiştir. Bu kıymetli eser, 1958 yılında Suriye'de basılmıştır.¹⁴⁸

1.7. Kudâme b. Ca'fer (337/948), *Naḫdu's-Şî'r*

Yunan felsefesinden etkilendiği söylenen Kudâme bu eseri, isminden de anlaşılacağı üzere şiir tenkidi alanında kaleme almıştır. Genel olarak üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde şiir hakkında bilgi verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümde şiirin unsurlarıyla (lafız, anlam, kafiye, vezin) ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Eserde, şiir tenkidinin yanı sıra henüz sistematik bir hale gelmemiş olan belagat ilminin bazı konuları da işlenmiştir. Söz konusu eser

¹⁴⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 69; Boyalık, Dil, Söz ve Fesâhat, s. 78; bkz. İbnu'l-Mu'tez, *el-Bedi' fi'l-Bedi'*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1990.

¹⁴⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 70; bkz. Muhelhil b. Yemût, *Serikâtu Ebî Nuvâs*, thk. Muhammed Mustafa Heddâra, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1957.

¹⁴⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 71; bkz. Ebu Bekir Muhammed b. Yahya eş-Şûlî, *Ahbâru'l-Buhturî*, el-Mecma'u'l-'İlmî el-'Arabî, Dimeşk, 1958.

1956'da Hollanda'da, 1302'de İstanbul'da, 1934'de Kahire'de ve son olarak Beyrut'ta basılmıştır.¹⁴⁹

1.8. Hasan b. Bişr el-Âmidî (371/981), *el-Muvâzene beyne Ebî Temmam ve'l-Buhturî*

el-Âmidî bu eserinde şairleri ikiye ayırıp edebî özelliklerine göre kıyaslamalar yapmış ve yenilikçi şair Ebû Temmam ile onun gelenekçi öğrencisi el-Buhturî taraftarları arasındaki çekişmeyi ele almıştır. Bu yönüyle eser, edebî tenkit alanında ekolleşmeye zemin hazırlayan ilk eserlerden kabul edilir. Müellif bu eserde ilk olarak, Ebû Temmam'ı veya el-Buhturî'yi üstün gören kimselerin delillerini verir ve âlimlerin onlar hakkındaki görüşlerini açıklar. Ardından Ebû Temmam'ı ele alıp onun diğer şairlerin şiirlerinden yaptığı alıntılarını tespit edip şiirlerindeki bazı hatalara değinip edebî değerlendirmelerde bulunur. Sonra aynı yöntemle el-Buhturî'yi ele alıp inceler ve her iki şairin beğenilen yönlerini verip onların şiirleri arasında yaptığı mukayeseyle kitabına son verir. el-Âmidî'nin iki ciltlik bu eseri, hicri dördüncü asırda edebî eleştirinin ne kadar önemli mesafeler kat ettiğini göstermektedir. Eser; İstanbul, Beyrut, Kahire ve Bağdat'ta olmak üzere pek çok defa neşredilmiştir.¹⁵⁰

1.9. Muhammed b. 'Imrân el-Merzubânî (384/994), *el-Muvaşşah fî Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale's-Şu'arâ*

Müellif, edebiyat ve tenkide dair kaleme aldığı bu eserinde kadîm ve yeni şairlerin düştüğü üslup, nahiv ve aruz hatalarını ele almış ve âlimlerin bu hatalar karşısındaki değerlendirmelerini belirtmiştir. el-Merzubânî eserine, şairlerin kusurlarını açıkladığı bir bölümle başlamış, ardından şairleri tabakalara ayırıp her biri hakkındaki değerlendirmelere değinmiştir. Ayrıca bu değerlendirmeleri olduğu

¹⁴⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 72; Cengiz Kallek, "Kudâme b. Ca'fer", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 311-312; bkz. Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, 1. bs., Matba'atu'l-Cevâib, Kostantiniye, h. 1302.

¹⁵⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 72; Boyalık, Dil, Söz ve Fesâhat, 80, 81; bkz. Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne Şi'ri Ebî Temmam ve'l-Buhturî*, thk. Seyyid Ahmed Şakr, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1992.

gibi almamış rivayetleri araştırarak bazılarını reddetmiştir. Edebî tenkide dair önemli bilgiler içeren bu eserin tahkikli neşri 1965'te Kahire'de yapılmıştır.¹⁵¹

1.10. Ebu'l-Hasen el-Curcânî (392/ 1001-1002), *el-Vesâtâ beyne'l-Mütenebbî ve Huşûmih*

Müellif, insanların bazı şairleri sebepsiz takdir edip bazılarına da haksız eleştiriler yönelttiklerini düşünerek birçok eleştiriye maruz kalan Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (354/965) şiirlerini savunmak amacıyla bu eseri telif etmiştir. Eserinde ilk olarak edebî tenkide dair bazı ölçüler belirlemiş ve gerek el-Mütenebbî'yi gerek diğer şairleri bu ölçülere göre değerlendirmiştir. Nesnel ölçütlere bağlı kalma iddiasında bir el-Mütenebbî savunusu denilebilecek bu eser, edebi tenkit alanında önemli bir yeri hâizdir ve 1913'de Lübnan'da, 1945'de ise Kahire'de neşredilmiştir.¹⁵²

1.11. Ebû Hilâl el-'Askerî (395/1004), *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*

Edebiyat tenkitçilerinin son ismi kabul edilen Ebu'l-Hasen el-Curcânî'yle birlikte edebî eleştiri, belagatin kapısına dayanmıştır. el-'Askerî'nin eş-*Sinâ'ateyn*'i ise edebî eleştirinin belagata geçiş noktasını oluşturmaktadır.¹⁵³ Derli toplu olarak yazılan ilk belagat kitabı olarak kabul edilen bu eser, nesir ve nazma dairdir. Müellif, el-Câhız gibi edebiyatçıların belagat ve edebî tenkide dair tespitlerini ele alıp incelemiş ve kendine ait bazı bilgileri de ilave etmiştir. Eser genel olarak on bölümden oluşmaktadır. 1952 ve 1971 yıllarında Kahire'de, 1981 ve 1984 yıllarında ise Beyrut'ta basılmıştır.¹⁵⁴

1.12. İbn Raşîk el-Ğayravânî (456/ 1063), *el-Umde fî Mehâsini's-Şî'r ve Âdâbih ve Nakdih*

İbn Raşîk'in şiirle ilgili geniş bilgiler vererek başlamış olduğu bu eseri; şiirin üstünlüğü, şiiri beğenmeyenlere reddiye, şiirle ilgilenen önemli din bilginleri, şiirle

¹⁵¹ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 73; bkz. el-Merzubânî, *el-Muvaşşah fî Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale's-Su'arâ*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, Beyrut, 1995.

¹⁵² Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 73; Boyalık, *Dil, Söz ve Fesâhat*, s.81; bkz. Ebu'l-Hasen el-Curcânî, *el-Vesâtâ beyne'l-Mütenebbî ve Huşûmih*, Matba'atu Îsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1966.

¹⁵³ Muhammed Mendûr, *en-Nakdu'l-Menheci 'Inde'l-'Arab*, Dâru Nehdâti Mısır, Kahire, 1996, s. 320, 321.

¹⁵⁴ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 74; bkz. Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Sinâ'ateyn*, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut, h. 1419.

kazanç sağlama, az ve çok şiir yazan şairler gibi yüze yakın konu içermektedir. Eser, özellikle Kuzey Afrika ve Endülüs edebiyatçılarının önünü açan önemli bir belagat ve edebî tenkit kitabıdır. Eserin en önemli özelliği, günümüze ulaşmış veya ulaşamamış edebî tenkit ve belagat eserlerinin içeriğini nakletmiş olması ve ıstılahların farklı kişilerde kazanmış oldukları farklı isimleri belirtmesidir. Eser h. 1282'de Tunus'ta, h. 1325 ve çeşitli tarihlerde Kahire'de, 1974 yılında ise Beyrut'ta neşredilmiştir.¹⁵⁵

Özetle ifade etmek gerekirse, Cahiliye Döneminde fitrata ve edebî zevke göre yapıldığı bilinen şiir tenkiti, İslamiyet'in gelmesiyle din faktörünün de etkisi sebebiyle önemli gelişmeler kaydetmiştir. Emevîler Döneminde, ardından Abbâsîler Döneminde değişen sosyal ve kültürel şartlar, etkisini her alanda olduğu gibi dil alanında da göstermiştir. Böylece şiir tenkidine dair ilk eserler oluşmaya başlamıştır. el-Aşma'î'nin kaleme aldığı *Fuḥûletu's-Şu'arâ* adlı risaleyi düzenli tenkidin başlangıcı olarak kabul edenler olmakla birlikte, bu eserde birkaç istisna dışında şiir örnekleri verilmeyip şairler üzerinden bir kıyaslamaya gidilmesi sebebiyle el-Cumaḥî'nin *Tabakātu's-Şu'arâ* adlı eseri, edebî tenkit alanında kaleme alınmış ilk eser olarak genel kabul görmüştür. Edebî Tenkit asıl büyük gelişmesini Abbâsîler Döneminde kaydetmiştir. Bu dönemde edebî tenkide dair çok önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan *İyâru's-Şi'r* de edebî tenkitte büyük önemi hâiz bu eserlerden birisidir. Bu bölümde, Arap Dilinde edebî tenkidin oluşum sürecinin ve belagatın edebî tenkitten müstakil bir ilim olarak ayrılmasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması için, alanla ilgili bazı önemli eserler zikredilmiş ve kısaca tanıtılmıştır. Bu eserlerin haricinde de çok kıymetli çalışmalar olduğu bilirse de çalışmayı fazla uzatmamak adına bu kadarıyla yetinilmiştir.

2. *İyâru's-Şi'r*'in Genel Özellikleri

2.1. Eserin Tanıtımı

İbn Ṭabâtabâ *İyâru's-Şi'r* adlı eserinde, şiir sanatını edebî ölçütlere göre açıklamayı amaçlamıştır. Kendisi de bir şair olan İbn Ṭabâtabâ, şiiri iyi-kötü olarak sınıflandırmasının yanı sıra, lafız ve mana, müvelled şairlerin şiirlerinin

¹⁵⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 74, 75; bkz. İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Naḳdih*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981.

incelenmesi, teşbih çeşitleri ve serikât gibi konulara da değinmiştir. Teorik bir edebî tenkit kitabı denilebilecek olan eser, sade bir üslupla ders kitabı niteliğinde kaleme alınmıştır.

İyâru's-Sîr, İbn Kuteybe'ye ait olan *eş-Sîr ve's-Su'arâ* eserindeki bazı hüküm ve görüşlerden istifade etmesi bakımından onun bir tamamlayıcısı olarak görülmüş¹⁵⁶ ve şiir tenkidi alanında yazılmış ikinci önemli eser olarak kabul edilmiştir.

2.2. Eserin Müellife Nisbeti

Mi'yâru's-Sîr olarak da isimlendirilen bu eseri, güvenilir kaynaklardan kabul edilen İbnu'n-Nedîm, Yâkût el-Hamevî, eş-Şafedî, 'Abdurrahîm el-'Abbâsî (963/1556), ez-Zirikli ve Fuat Sezgin, bu çalışmada ele alınan Ebu'l-Hasan İbn Tabâtabâ el-İşfahânî'ye nisbet etmişlerdir.¹⁵⁷ Ancak Kâtip Çelebi (1067/1657) bu eseri, 345 vefat tarihli Ebu'l-Kâsım İbn Tabâtabâ Nakîbu't-Tâlibiyyîn bi Mısr künyesindeki kişiye nisbet etmiştir.¹⁵⁸ Ömer Rızâ Kehhâle (1987) ise kitabının bir yerinde Kâtip Çelebi'den naklen bu eseri Ebu'l-Kâsım İbn Tabâtabâ'ya nisbet ederken¹⁵⁹ diğer bir yerinde Yâkût el-Hamevî'den ve eş-Şafedî'den naklederek bu eseri Ebu'l-Hasan İbn Tabâtabâ'ya nisbet etmiştir.¹⁶⁰ İsmâil el-Bağdâdî (1920), bu eserin nisbeti konusunda kendisiyle çelişmiştir. Çünkü *Keşfu'z-Zunûn* üzerine yazdığı kitapta söz konusu eseri Ebu'l-Kâsım İbn Tabâtabâ'ya nisbet etmiştir.¹⁶¹ Ancak kendisinin yazmış olduğu *Hedîyyetu'l-Ârifîn*'in bir yerinde bu eseri Ebu'l-Hasan İbn Tabâtabâ'ya nisbet etmişken¹⁶² diğer bir yerinde ise yine Ebu'l-Kâsım İbn Tabâtabâ'ya nisbet etmiştir.¹⁶³ Kehhâle ve el-Bağdâdî'nin çelişkili rivayetleri de göstermektedir ki Kâtip Çelebi kitabın nisbetinde hataya düşmüş ve İbn Tabâtabâ'ları karıştırmıştır.

¹⁵⁶ İhsan Abbâs, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî*, s.133.

¹⁵⁷ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 169; el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, s. 2310; eş-Şafedî, *el-Vâfî*, II, 57; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, V, 308; 'Abdurrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidu't-Tenşîs 'alâ Şevâhidi't-Telhîs*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, t.y., II, 130; Fuat Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-'Arabî*, IV, 245.

¹⁵⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, II, 1181.

¹⁵⁹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, II, 61.

¹⁶⁰ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, VIII, 312.

¹⁶¹ İsmail b. Muhammed el-Bağdâdî, *İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, t.y., IV, 131.

¹⁶² el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn*, II, 33.

¹⁶³ el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn*, I, 63.

İslam kültür tarihine yönelik eserleriyle bilinen Alman Şarkiyatçısı Carl Brockelmann, Ebu'l-Hasan İbn Tâbâtabâ'dan bahsederken onun eseri *Tyâru's-Sîrî* de zikretmiştir. Ama o, bu eserin aruzla ilgili olduğunu söyleyerek hataya düşmüştür. İbn Tâbâtabâ'nın aruza dair yazdığı diğer eseriyle karıştırmış olması mümkündür.¹⁶⁴

İbnu'n-Nedîm, el-Âmidî'ye nisbetle *Islâhu mâ fî Mi'yâri's-Sîr* isimli bir eserden bahsetmiş ve bunun İbn Tâbâtabâ'nın eseri üzerine yazıldığını belirtmiştir.¹⁶⁵ *Tyâru's-Sîrî* tenkit etmek için yazıldığı anlaşılan¹⁶⁶ eser günümüze ulaşmamıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse *Tyâru's-Sîr* adlı bu kıymetli eserin, Ebu'l-Hasan İbn Tâbâtabâ el-İsfahânî el-'Alevî'ye ait olduğu kesindir. Kâtip Çelebi'nin farklı nisbetinin hatadan kaynaklandığı ve ondan nakil yapan bazı biyografi yazarlarının da zaman zaman aynı hataya düştüğü görülmektedir. Şimdi ise *Tyâru's-Sîr*'in tanıtımında faydalı olması amacıyla muhteva ve yöntem tahliline geçmeden önce, nüshalarıyla ilgili kısa bir bilgi verilecektir.

2.3. Eserin Yayınlanmış Tahkikleri

Tyâru's-Sîr ilk olarak 1956 yılında Tâhâ el-Hâcirî ve Muhammed Zağlûl Sellâm tarafından Kâhire'de el-Mektebetu't-Ticâriyye'de neşredilmiştir. Bu baskı 128 sayfadan oluşmaktadır. Bazı bilinmeyen kelimelerin kısa açıklamaları yapılmış olan baskıya konu fihristi, şiir beyitleri fihristi ve kişiler fihristi de eklenmiştir. Yine bu baskıda kitaba, müellifin hayatını ve kitabın önemini anlattıkları on sayfalık öz bir giriş eklemişlerdir. 1980'e kadar bu neşir kullanılmış, 1980 yılında Muhammed Zağlûl Sellâm, ilk baskıda bazı hataların olduğunu ve kendisinin bu hataları düzelttiğini söyleyerek kitabı yeniden yayımlamıştır.

1982 yılında, Beyrut'taki Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından, 'Abbâs 'Abdu's-Sâtîr'in tahkikiyle yeni bir baskısı yapılmıştır. Kitabın içeriğinin özetlendiği üç sayfalık kısa bir giriş ve iki sayfalık müellifin hayatının verilmesinin ardından kitaba geçilmiş ve 170 sayfa olarak basılmıştır. Kitabın sonunda kafiyele

¹⁶⁴ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, t.y., II, 131.

¹⁶⁵ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 189.

¹⁶⁶ Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-'Arabî*, IV, 245.

ve şairler fihristi, konu fihristi ve tahkikte kullanılan kaynaklar indeksi yer almaktadır.

1985 yılında, ‘Abdul‘azîz b. Nâsır el-Mâni‘ tahkikiyle Riyad’daki Dâru’l-‘Ulûm tarafından bu kitap tekrar basılmıştır. Muhakkik, kitabın ilk baskısında hatalar olduğunu, Beyrut baskısının da bu hatalara dikkat etmeyip ticari amaçlı tekrar aynı hatalarla bastığını, bu sebeple kendisinin yeni bir tahkik yaptığını anlattığı bir giriş yapmıştır. Ardından İbn Ẓabâtabâ’nın hayatını ve kullandığı tahkik yöntemini anlattığı yirmi dört sayfalık bir bilgi vermiştir. Kitabın el yazması halinden de örnek birkaç sayfayı ekleyerek kitabın asıl metnine geçmiştir. 220 sayfada asıl metni vermiş; kişiler fihristi, kafiyeler fihristi, konu fihristi ve kaynakçanın yer aldığı 45 sayfalık bir ekle bitirmiştir. Dipnotlarda ise, diğer nüshalarla olan farklılıkları ve bu konudaki kendi tercihini belirtmiş, örnek olarak verilen şiirleri divanlardan kontrol edip hakkında bilgiler vermiş, şiirlerinden örnekler verilen şairlerin kısaca hayatlarına değinmiş ve böylece titiz bir tahkik çalışması gerçekleştirdiğini göstermiştir.

Bu çalışmada da esas alınacak olan baskı, ‘Abdul‘azîz b. Nâsır el-Mâni‘ye ait olan Riyad baskısıdır.

3. ‘İyâru’s-Şîr’in Muhteva Açısından Tahlili

Bir eseri tanımak için, eserin ele alıp incelediği konulara bakmak ve onları değerlendirmek ilk yapılacak işlerdendir. Bundan dolayı ilk etapta bu çalışmanın konusunu oluşturan ‘İyâru’s-Şîr muhteva açısından incelenecektir. Bu eserde ele alınan konuların genel olarak altı başlık altında toplanıp değerlendirilmesi mümkündür.

3.1. Şiir Tanımı ve Şiir Yazma Şartları

Şiir, sözlükte birinci ve beşinci babdan geldiğinde birşeyi iyice anlamak, bilmek anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁷ İstilah olarak şiir, bütün uygarlıklarda en eski edebî ürün kabul edilmesi¹⁶⁸ ve insanî bir faaliyet olması dolayısıyla tarifi zor bir kavram olarak tarih boyunca var olagelmıştır.¹⁶⁹ Şiire dair yazılmış olup günümüze

¹⁶⁷ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârû’s-Sıhâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, el-Mektebetu’l-‘Aşriyye, 5. bs., Beyrut, 1999, I, 165; İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, 409; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, XII, 176.

¹⁶⁸ İsmail Durmuş, “Şiir”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 145.

¹⁶⁹ Şerif ‘Alâvene, *Kağâyâ en-Nağdi’l-Edebî*, s. 23.

ulaşan ilk kitap kabul edilen *Poetika*'nın yazarı Aristoteles şiiri, insanın doğasında var olan taklit isteği ve bu taklitlerden hoşlanma sonucu ortaya çıkan ölçülü ve ritmik söz olarak tanımlamıştır.¹⁷⁰

İbn Sellâm el-Cumaî *Tabakâtu Fuḥûlî's-Şu'ara* isimli eserinde, kafiye olan her sözün şiir olmayacağını söylemiş ama açık bir şiir tanımı yapmamıştır.¹⁷¹

el-Câhîz lafız ve mana konusunu ele alırken, şiirin bir sanat olduğunu, yeteneği ve edebi zevki olmayan kişinin vezin oluşturmada ve doğru lafızları seçmeden, herkesin bilebileceği anlamlarla oluşturduğu sözlerin şiir olmadığını vurgulamıştır.¹⁷²

Ḳudâme b. Ca'fer şiiri şu şekilde tanımlamıştır: “*Bir manaya delalet eden vezinli ve kafiye sözüdür.*”¹⁷³

İbn Ṭabâtabâ da *İyâru's-Şi'r*'e şiirin tanımını yaparak başlamıştır. O, şiiri şöyle tanımlar: “*Şiir, insanların birbirleriyle olan konuşmalarında kullandıkları nesirden, kendine özgü bir nazımla ayrılan manzum sözüdür. Eğer nazmı terk edilirse kulağa hoş gelmez ve edebî zevk vermez. Şiirin nazmı belirli ve sınırlıdır. Doğal bir yeteneği ve edebî bir zevki olan kişi, şiir yazmak için şiirin ölçüsü olan aruzdan yardım almaya ihtiyaç duymaz. Edebî zevki olmayan kişi ise aruz bilmek ve bu konuda usta olmakla doğru ve kıymetli bir şiir yazamaz, ta ki faydalandığı bu bilgisi zorlanmadığı bir yeteneği gibi olana dek.*”¹⁷⁴

İbn Ṭabâtabâ'nın bu tanımı; hayal unsurunu içermemesi,¹⁷⁵ sadece nazım gibi anlamı kapalı bir kelimeyle yetinmesi sebebiyle şekli ve eksik bir tarif olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁶ Hâlbuki tarifinde bunlara değinmemesi, bu hususları önemsemediğini göstermez,¹⁷⁷ kitabının ilerleyen bölümlerinde şiir yazımı için koyduğu şartlardan ve şiir türlerini açıklarken yaptığı değerlendirmelerden aslında

¹⁷⁰ Aristoteles, *Poetika*, çev. Furkan Akderin, Say yay, İstanbul, 2017, s. 39.

¹⁷¹ İbn Sellâm el-Cumaî, *Tabakâtu Fuḥûlî's-Şu'ara*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, I, 8.

¹⁷² Ebû Osman 'Amr b. Baḥr el-Câhîz, *el-Hayevân*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1424, III, 67.

¹⁷³ Ḳudâme, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 3.

¹⁷⁴ İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, thk. 'Abdul'azîz b. Nâsır el-Mâni', Daru'l-'Ulûm, Riyad, 1985, s. 5, 6.

¹⁷⁵ Câbir 'Uşfûr, *Methûmu's-Şi'r*, Hey'etu'l-Miṣriyyeti'l-Âmme, 5.bs., yy., 1995, s. 29.

¹⁷⁶ Ma'tûka Sâlim Câbiru'l-Mi'tânî, “Me'âyiru's-Şi'r 'Inde İbn Ṭabâtabâ”, el-Memleketu'l-'Arabîyyetu's-Su'ûdiyye, Câmî'atu Umûmî'l-Ḳurâ, Kulliyetu'l-Luġati'l-'Arabîyye, Kısmu'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Fer'u'l-Edeb, h.1419-1420., s.13.

¹⁷⁷ Mücahit Küçükşarı, “İbn Ṭabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri”, *Bilimname*, 2017, S. XXXIII, s.96.

onun şekille sınırlı kalmadığı ve anlama da önem verdiği görülmektedir. Ayrıca onun, yaptığı bu tariflerle kendinden öncekileri tamamen taklit etmeyip yeni bir tanım ortaya koyduğu da görülmektedir.

İbn ʿAbdûl-ʿAbbâs, şiirin tanımını verdikten sonra şiir yazımı için belirli şartların bulunması gerektiğini belirterek bu konuya müstakil bir başlık ayırmıştır. Şiir yazımından önce bu şartların olması gerektiğini, bunlardan birisinin eksik olması durumunda yapılan işin düzgün olmayacağını, eksiklerinin bulunacağını ve her açıdan kusurlar barındıracağını söylemiş ve bu şartları şu şekilde sıralamıştır:

1. Dilde yetkinlik ve irabda ustalık.
2. Eski edebî çalışmalardan rivayette bulunmak.
3. Eskilerin savaşlarını, nesep bilgilerini, övülecek ve yerilecek özelliklerini bilmek.
4. Şiir yazımında Arap ekollerine vukûfiyet. Yani Arapların kullandıkları tüm sanatların manalarını ve tasvir, diyalog, hikayeler, örnekler, imalar, açıklamalar, sözü uzatmalar, özetle ifade etmeler, lafızları hoş kullanmalar, manaların bolluğu ve yapılarının hoşluğundaki yöntemlerini bilmek.
5. Manaya, hak ettiği ibareyi vermek ve en güzel bir görünüşle ve en parlak bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayacak kelimeler kullanmak. Anlamsız ve boş kelimeler kullanmaktan, gerçek dışı benzetmelerde bulunmaktan ve bilinmeyen işaretlerden sakınmak ki bunlara dikkat edildiği takdirde kalıbına oturmuş bir külçe, süslemesi tamamlanmış bir minyatür, dizilmiş bir gerdanlık ve parlak bir bahçe misali şiir oluşmuş olur.¹⁷⁸

Özetlemek gerekirse; İbn ʿAbdûl-ʿAbbâs, şiirin tanımını verirken ilk önce nazma dikkat çekerek şeklî tarifini yapmış ve doğal bir yetenek ve edebî zevkin gerekliliğini vurgulamıştır. Ardından biraz daha ayrıntıya girmiş ve şiir yazımı için başka şartlar da koymuştur ve ancak bunlara dikkat etmekle güzelliğin tercih edilip çirkinliğin terk edilebileceğini ve her şeyi yerine koymak suretiyle adaletin sağlanabileceğini zikretmiştir. Manaya uygun lafız seçmeyi adaletle ilişkilendirmesi de konuya verdiği önemi göstermektedir.

¹⁷⁸ İbn ʿAbdûl-ʿAbbâs, *ʿIyâruʿş-Şiʿr*, s. 6-7.

3.2. Belagatla İlgili Görüşleri

Belagat kelimesi, sözlükte beşinci babdan kullanılırsa masdarı بَلَاغَةً olarak gelirken birinci babdan kullanılırsa masdarı بُلُوغًا olarak gelmektedir. Yeterli ve iyi olmak gibi anlamlara gelir. Mübâlağa, yapılan işte çok gayret sarf etmek anlamında kullanılır. Bulûğ veya belâğ, mekân olarak veya zaman olarak maksadın en uç noktasına ulaşmak demektir. Takdire bağlı işlerde söylenecek olursa da, tamamlanmasa bile ona hâkim olmak anlamındadır.¹⁷⁹

Bir ıstılah olarak belagat, “Sözün, hâlin gereğine uygun olmasıdır.” veya “Sözün, fasih olmakla birlikte hâlin gereğine uygun olmasıdır.” şeklinde tanımlanabilir.¹⁸⁰

İyâru’s-Şîr, aslında edebî tenkit kitabı olmakla birlikte, edebî tenkit ve belagatın yakınlığı düşünülecek olursa bu eserde belagata dair pek çok bilginin de mevcut olması normal bir durumdur. İbn Tâbâtabâ, özellikle teşbih konusuna önem vermiş, kitabının farklı yerlerinde teşbihten bahsetmiş olmasının yanı sıra onun için müstakil bir başlık da oluşturmuştur. Teşbih dışındaki belagat sanatlarını teorik olarak anlatmamış fakat bazı yerlerde değinmiştir. Şimdi onun, belagata dair değinmiş olduğu her bir konu birkaç örneğiyle birlikte incelenecektir.

Belagatın tanımında da geçen, konuma uygun söz söylemeye İbn Tâbâtabâ da önem atfetmiş ve bunu belirtmiştir. Övmenin gerektiği durumlarda medih, atışmalarda hiciv, ölüm acısının olduğu durumlarda mersiye, suç işlendiğinde özür, savaş anında teşvik, sevgi ifade edilmek istendiğinde gazel tercih edilmelidir.¹⁸¹ Ayrıca o, muhatabı iyi tanımak gerektiğini, mesela methedilen kişinin annesinin veya bir yakınının ismini gazel kısmında kullanmamak

¹⁷⁹ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerâî, Dâr ve Mektebetu’l-Hilâl, y.y, t.y, IV, 421; İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VIII, 420; Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb el-İşfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kurân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî, Dâru’l- Kalem, ed-Dâru’s-Şâmiyyetu, Dimeşk, Beyrut, h.1412, s. 144.

¹⁸⁰ el-Hatîb el- Kâzvinî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğ*, thk. Muhammed ‘Abdu’l-Mun‘im el-Hafâcî, 3. bs., Dâru’l-Cil, Beyrut, t.y, III, 41; Farklı tanımlar için bkz. el-Cahtız, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu’l-Hilâl, Beyrut, h. 1423, I, 113; Ebu’l-Hasan Ali b. İsa er-Rummânî, *en-Nuket fî I‘câzi’l- Kurân*, thk. Muhammed Halefullah ve Muhammed Zaghlûl Sellam, 3. bs., Dâru’l-Me‘ârif, Mısır, 1976, s. 75; el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, s. 10.

¹⁸¹ İbn Tâbâtabâ, *İyâru’s-Şîr*, s. 24, 25.

gerektiğini söylemektedir. Bu konuda şair Ertae b. Suheyre'nin Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (86/705)'a hitaben söylediği aşağıdaki beyitleri örnek olarak zikretmiştir (el-Vâfir):¹⁸²

رَأَيْتُ الدَّهْرَ يَأْكُلُ كُلَّ حَيٍّ كَأَكْلِ الْأَرْضِ سَاقِطَةَ الْحَدِيدِ
وَمَا تَبْغِي الْمَنِيَّةُ حِينَ تَعْدُو سِوَى نَفْسِ ابْنِ آدَمَ مِنْ مَرِيدِ
وَأَحْسِبُ أَنَّهَا سَتَكِرُّ حَتَّى تُؤَيِّ نَذْرَهَا بِأَبِي الْوَلِيدِ

“Toprağın demirin paslısını yutması gibi, zamanın tüm canlıları yuttuğunu görüyorum.

Ölüm harekete geçtiğinde Âdemoğlunun canından fazlasını istemez.

Ve o ölümün, Ebu'l-Velîd'e olan sözünü tutmak için tekrar döneceğini zannediyorum.”¹⁸³

İyâru's-Sî'r dışında farklı kaynaklarda¹⁸⁴ da zikredildiğine göre yukarıdaki beyitleri duyan Abdülmelik hiddetlenmiştir. Çünkü onun bir künyesi de Ebu'l-Velîd'dir. Ancak Ertae'nin bu beyitlerde kastettiği Ebu'l-Velîd kendisidir. Bu künyeyi kendisi için kullanmış ve halifenin de künyesi olduğuna dikkat etmemiştir. Böylece duruma uygun bir söz söylemeyerek belagati ihlal etmiştir.

İbn Tâbâtabâ, teşbih konusuna ayrı bir önem vermiş ve bu konu üzerinde çok durmuştur. Arapların bedevi insanlar olduklarını ve yaptıkları teşbihlerin yaşantılarıyla, görüp geçirdikleriyle, kendi değer yargılarıyla alakalı olduğunu ve güzellik bakımından bu teşbihlerin farklı farklı olduğunu söylemiştir. Ona göre en güzel teşbih, benzeyen ile benzetilen yer değiştirdiğinde anlam olarak çelişmeyen teşbihtir. Delil olarak kullanılan Arap şiirlerindeki teşbihlerde anlaşılmayan noktalar varsa iyice araştırmak gerektiğini, Arabın boşa laf söylemeyeceğini, yapılan bazı teşbihlerin ancak duyarak veya olaylara vakıf olarak anlaşılabilceğini belirtmiştir.¹⁸⁵

İbn Tâbâtabâ, teşbih çeşitlerini şu şekilde taksim etmiştir:

¹⁸² İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Sî'r*, s. 206, 207.

¹⁸³ İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Sî'r*, s. 207; Ertae b. Suheyre el-Murri, *Şî'ru Ertae b. Suheyre el-Murri*, thk. Şerif 'Alâvene, Dâiratu'l-Mektebât ve'l-Veşâiki'l-Vaṭaniyye, Amman, 2006, s.10, 25.

¹⁸⁴ bkz. el-Merzubânî, *el-Muvaşşah*, s. 304; Ebû 'Ubeyd el-Endelûsî, *Semtu'l-Âli fî Şerhi Emâli'l-Kâli*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., II, 26; Cemaleddin Ebu'l-Ferac el-Cevzi, *Aḥbâru'l-Hamka ve'l-Muğfelîn*, Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî, Lübnan, 1990, s. 72.

¹⁸⁵ İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Sî'r*, s.15,16.

1. Şeklin ve görüntünün benzetilmesi
2. Mananın benzetilmesi
3. Hareket, hız ve yavaşlığın benzetilmesi
4. Rengin benzetilmesi
5. Sesi benzetilmesi¹⁸⁶

O, teşbih çeşitlerini bu şekilde vermiş ve bu yönlerden birkaç tanesi birlikte olursa teşbihin daha kuvvetli olacağını ve böylece şiirin daha güzel olacağını söylemiştir.¹⁸⁷ Ardından bu saydığı gruplara dair şiirlerden ve bazı benzetmelerden örnekler almıştır. Örnek olması açısından birkaç tanesi burada zikredilecektir. İlk örnek olarak Zu'r-Rumme'ye ait olan aşağıdaki iki beyit verilebilir: (el-Basî)

مَا بَالُ عَيْنِكَ مِنْهَا الْمَاءُ يَنْسَكِبُ كَأَنَّهُ مِنْ كُلِّ مَفْرِيَةٍ سَرَبُ
وَفَرَاءَ عَرْفِيَةٍ أَتَى حَوَارِزَهَا مُشَلَّشٌ ضَيَعَتْهُ بَيْنَهَا الْكُتُبُ

“Gözlerine ne oluyor ki delik bir kırba gibi ondan su dökülüyor,

Diken kimselerin kötü diktığı ve deliklerinden suların aktığı iri ve tabaklanmış bir deri kırba gibi.”¹⁸⁸

İbn Tâbâtabâ bu beyitleri, hem şeklin hem rengin hem de hareketin benzetildiği teşbih olarak kabul etmiştir.¹⁸⁹ Burada gözün iriliği kırbanın büyüklüğüne, rengi derinin rengine, gözden akan yaş da delik bir kırbadan kesilmeden sürekli sızan suya benzetilmiştir. ‘Antera’ya ait olan şu iki beyti ise, hareket ve şeklin benzetildiği teşbihe örnek olarak verir: (el-Kâmil)

وَتَرَى الذُّبَابَ بِهَا يُعَيِّي وَحْدَهُ هَزَجًا كَفِعْلِ الشَّارِبِ الْمُتَرَمِّمِ
عَرْدًا يَحُلُّ ذِرَاعَهُ بِذِرَاعِهِ قَدَحَ الْمُكَبِّ عَلَى الزَّنَادِ الْأَجْدَمِ

“Naralar atan sarhoş gibi vahada tek başına yüksek sesli şarkı söyleyen sineği görürsün.

¹⁸⁶ İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’ş-Sî’r, s.25.

¹⁸⁷ İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’ş-Sî’r, s.25.

¹⁸⁸ İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’ş-Sî’r, s.27; Zu'r-Rumme, *Dîvânu Zi'r-Rumme*, thk. Abdurrahman el-Muşâtâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006, s.11.

¹⁸⁹ İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’ş-Sî’r, s.27.

Elleri olmayan birisinin eğilip (çöplerle) ateşi harlaması gibi sinek bir elini diğeriyle kaşırken mırıldanır".¹⁹⁰

Bir şeyin başka bir şeye mana olarak benzetilmesine de cesur kişinin aslana, cömert kişinin denize benzetilmesi gibi örnekler verir.¹⁹¹

İbn ʿAbî Tâlib, kitabın ilerleyen sayfalarında "Uzak Teşbihler" adında bir başlık açmış ve yapılan teşbihin kolayca anlaşılmadığı bazı durumların olduğunu söylemiştir. Genel üslubu olduğu üzere bunlara da şiirlerden örnekler vermiştir. Nâbî ez-Zubyânî'ye ait olan şu beyit, zikrettiği örneklerden birisidir (el-Kâmil):

تَحْدِي بِهِمْ أَدَمَ كَأَنَّ رَحَاهَا عَلَقَ أُرَيْقَ عَلَى مُتُونِ صَوَارِ

*"Develer onları götürüyor ve sanki develerin yükü, vahşi ineklerin sırtından akan kana benziyor."*¹⁹²

Burada develerin sırtındaki yük, vahşi ineklerin sırtından akan kana benzetilmektedir ama anlaşılması zor bir teşbih olmuştur.¹⁹³ Bir diğer örnek ise Sâ'ide b. Cueyye'ye ait olan aşağıdaki beyittir (eṭ-Ṭavîl):

كَسَاهَا رَطِيبَ الرِّيشِ فَأَعْتَدَلَتْ لَهَا قِدَاحُ كَأَعْنَاقِ الظِّبَاءِ زَفَازُ

*"Oklara yumuşak tüyü taktı ve ceylanların boynu gibi (düzgün) olan okların fısıltıları ona yakıştı."*¹⁹⁴

Burada şair, okları ceylanların boynuna benzeterek uzun olduklarını belirtmiştir, uzunluğundan ziyade okların keskinliğine dair bir benzetme olsaydı daha yerinde olurdu. Bundan dolayı İbn ʿAbî Tâlib bu teşbihi, anlamı uzak bir teşbih olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁵

İbnu'l-Mu'tez'in ve el-Kazvî'nin ḥusnu'l-ibtida olarak isimlendirdiği,¹⁹⁶ el-'Askerî'nin el-ibtidâu'l-ḥasen dediği,¹⁹⁷ sonraki dönemlerde berâ'atu'l-maṭla'

¹⁹⁰ İbn ʿAbî Tâlib, 'Iyâru's-Sîr', s.29; 'Antera b. Şeddâd, Dîvânu 'Antera, thk. Muhammed Se'îd Mevlevî, el-Mektebu'l-İslâmî, Kahire, 1970, s. 97; el-Haṭîb et-Tebrîzî, Şerḥu Dîvânî 'Antera, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1992, s.158.

¹⁹¹ İbn ʿAbî Tâlib, 'Iyâru's-Sîr', s.31.

¹⁹² Nâbî ez-Zubyânî, Dîvânu'n-Nâbî ez-Zubyânî, thk. Muhammed eṭ-Ṭâhir b. 'Âşûr, eṣ-Şerîketu't- Tûnusiyyetu li't-Tevzî', Cezayir, 1976, s. 107.

¹⁹³ İbn ʿAbî Tâlib, 'Iyâru's-Sîr', s.148.

¹⁹⁴ İbn ʿAbî Tâlib, 'Iyâru's-Sîr', s. 150; Sâ'ide b. Cueyye el-Huzelî, Şîru Sâ'ide b. Cueyye el-Huzelî, s. 201.

¹⁹⁵ İbn ʿAbî Tâlib, 'Iyâru's-Sîr', s. 150,151.

¹⁹⁶ İbnu'l-Mu'tez, Kitâbu'l-Bed' Müessesetul-Kutubi's-Seḳâfiyye, şerh ve tahkik İrfan Mataracı, Beyrut, 2012, s.103; el- Kazvî, el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa, s.162.

veya berâ'atu'l-istihlâl olarak isimlendirilen¹⁹⁸ sanata İbn Tâbâtabâ da değinmiştir. O, en güzel ve en dikkat çeken şiir başlangıcının, muhatabın bildiği bir şeyi zikretmek olduğunu, bu başlangıç sayesinde dinleyen kişinin şiir tamamlanmadan devamını tahmin edebileceğini söylemiştir.¹⁹⁹ Medih ve tebrik temalı şiirlere uğursuz görülen ağlama, boş kalmış beldenin anlatılması, genç birisinin ölüm haberi, zamanın yerilmesi gibi şeylerle başlamamak gerektiğini ve bu manaları mersiyelede veya uygun durumlarda kullanmanın doğru olduğunu belirtmiş, sonra da âdeti olduğu üzere bu konuya şiirlerden örnekler vermiştir.²⁰⁰

İbn Tâbâtabâ, berâ'atu't-tehalluş veya husnu't-tehalluş adı verilen bedi' sanatına da değinmiştir. Asıl konuya geçişte sonrasıyla bağlantılı uygun bir geçiş yapmayı ve manalar arasında kopukluk oluşmamasını sağlamak demek olan bu sanatı yeni şairlerin ortaya koyduğunu, kadim şairlerde bunun olmadığını, onların bu konuda aynı hareket ettiklerini, ya konuyu kesmeden devam ettiklerini ya da arada bir kesinti yapıp ana temaya geçtiklerini söyler.²⁰¹

İbn Tâbâtabâ kinâye için tanım vermemiş ancak şairin, lafzı kötü kabul edilen bir şeyi ifade etmek için kinâyeyi kullanmasının ve böylece muhatabını, hoş kabul edilmeyen bir şeyle karşılaşmaktan uzak tutmasının güzel olacağını söylemiştir.²⁰² Ta'rizin ise gizli olması sebebiyle açıkça manayı zikretmekten daha belîğ olduğunu, bununla birlikte mananın zahiren zikredilmesinin de ta'rizle ifade edilmesinin de, muhatabın anlayacağından emin olunmasıyla anlam kazanacağını belirtmiştir.²⁰³ Kinâye konusunda aşırı gitmeden kaynaklanan bazı hatalara da değinir. Aşağıdaki iki beyit bu duruma örnek olarak verilebilir (Meczu'u'l-Kâmil):

¹⁹⁷ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, s. 437.

¹⁹⁸ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, t.y., s.343; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâtî'l-Belâğiyye ve Tetavvuruha*, Mektebetu Lübnan, Lübnan, 2007, s. 21, 22, 23.

¹⁹⁹ İbn Tâbâtabâ, *'Iyâru's-Sî'r*, s. 24.

²⁰⁰ İbn Tâbâtabâ, *'Iyâru's-Sî'r*, s. 204.

²⁰¹ İbn Tâbâtabâ, *'Iyâru's-Sî'r*, s. 184, 186. Farklı isimlendirmeler ve tanımlar için bkz. el-Şayrânî, *el-'Umde*, I, 237; Yahya b. Hamza el-'Alevî, *et-Tirâz li Esrâri'l-Belâğa*, II, 180; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân el-Me'âni el-Bedi'*, y.y., t.y., s.379; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahât*, s. 229, 230, 231.

²⁰² İbn Tâbâtabâ, *'Iyâru's-Sî'r*, s. 207.

²⁰³ İbn Tâbâtabâ, *'Iyâru's-Sî'r*, s. 24. Kinâye ve ta'rizin tanımı ve çeşitleri için bkz. el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1971, s. 289; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, I, 402; I, 412; Dîyâu'd-Dîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedvî Tâbâne, Dâru Nehdâti Mısır, Kahire, t.y., III, 58; İbnu'l-Mu'tez, *el-Bedi'*, s.83.

أَزَيْدَةُ ابْنَةُ جَعْفَرٍ طُوبَى لِسَائِلِكَ الْمُثَابِ
تُعْطِينَ مِنْ رَجْلَيْكَ مَا تُعْطِي الْأَكْفُفُ مِنَ الرِّغَابِ

“Ey Cafer kızı Zubeyde, senden isteyip de istediği verilene ne mutlu.

İsteklere ellerin verdiğini, senin ayakların vermekte.”²⁰⁴

Burada aşırı cömertlikten kinaye olarak eller değil ayaklar kullanılmıştır, fakat bu kullanımla anlamda aşırıya kaçıldığı görülmektedir.

İbn Ṭabâtabâ, erken dönemlerden itibaren ele alınan ve hatta hakkında müstakil kitapların bile telif edildiği *mecaz* konusuna da değinmiştir.²⁰⁵ O, mecazı hakikatin zıddı olarak değerlendirmiş ve sözün doğru olup yalan olmaması ve hakikat olup mecaz olmaması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁶ Başka bir bağlamda ise hakikate yakın olan mecazın kullanılması gerektiğini söylemiştir. İbn Ṭabâtabâ bu konuda iki farklı şairin söylediği deveyle ilgili iki mecâzi anlatımı vermiş ve bunları karşılaştırmıştır. Bunlardan ilki el-Muşak্কab’ın şu beyitleridir (el-Vâfir):

تَقُولُ وَقَدْ ذَرَأْتُ لَهَا وَصِيْنِي أَهَذَا دَيْنُهُ أَبَدًا وَدِينِي
أَكُلُ الدَّهْرَ حِلًّا وَارْتَحَالَ أَمَا يُبْقِي عَلَيْهِ وَلَا يَقِينِي

“ (Deve) der ki: Onun için kemerimi bağladım, onun âdeti ve benim âdetim bu mudur her daim?

Zaman hep ikâmet ve sefer midir? Beni bırakmaz mı hiç, peki ya korumaz mı beni?”²⁰⁷

Diğer beyit örneği ise ‘Antera’nındır (el-Kâmil):

²⁰⁴ İbn Ṭabâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sîr*’, s. 152; Beyitler, şairi zikredilmeksizin şu kaynaklarda da verilmiştir: el-Merzubânî, *el-Muvaşşah fî Meâhizi’l-‘Ulemâ ‘ale’s-Şu‘arâ*, y.y., t.y., s.435; İbrahim b. Ali el-Huşrî, *Zehru’l-Âdâb ve Semeru’l-Elbâb*, Dâru’l-Cil, Beyrut, t.y., II, 404; Râgıb, *Muḥâḍarâtu’l-Udebâ*, I, 122; en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb*, III, 178.

²⁰⁵ bkz. Ebu ‘Ubeyde Ma‘mer b. el-Muşennâ, *Mecâzu’l-Ḳur’ân*, thk. Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetu’l-Hancî, Kâhire, h.1381; eş-Şerîf er-Rağî, *el-Mecâzât en-Nebeviyye*, Dâru’l-Hadîs li’t-Ṭibâ’a ve’n-Neşr ve’t-Tevzi’, h.1422; eş-Şerîf er-Rağî, *Telḥîsu’l-Beyan fî Mecâzâtî’l-Ḳur’ân*, Menşûrâtu Dârî Mektebeti’l-Haya, Beyrut, t.y.

²⁰⁶ İbn Ṭabâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sîr*’, s. 216.

²⁰⁷ İbn Ṭabâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sîr*’, s. 200; el-Muşak্কab el-‘Abdî, *Dîvânu Şîri’l-Muşak্কab el-‘Abdî*, thk. Hasan Kamil es-Sayrafî, Câmî‘atu’d-Duvelî’l-‘Arabiyye Ma’hedu’l-Maḥtûṭâtî’l-‘Arabiyye, y.y., 1971, s. 195-199; el-Mufaḍḍal b. Ḍabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve ‘Abdusselâm Muhammed Harun, 6. bs., Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, t.y., s. 292; Ebu’l-‘Abbas el-Muberrred, *el-Kâmil fî’l-Luğa ve’l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu’l-Faḍl İbrahim, 3. bs., Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Kahire, 1997, I, 260.

فَارَوَّرَ عَنْ وَقْعِ الْقَنَا بِلْبَانِهِ وَشَكَا إِلَيَّ بِعَبْرَةٍ وَتَحْمُحُم

“Mızrağın göğsüne isabetinden dolayı tökezledi, gözyaşlarıyla ve kesik kesik kişnemelerle bana şikâyetinde bulundu.”²⁰⁸

İbn ʿAbî Tâlib’in açıkladığına göre, el-Muşakşabî’nin devesiyle ilgili “konuşsaydı şöyle şikâyet ederdi” diyerek söylediği bu iki beyitteki mecaz hakikate uzak, ‘Antera’ın atını anlattığı beytindeki mecaz ise hakikate yakındır.²⁰⁹

İbn ʿAbî Tâlib, ihtisâr veya îcaz olarak isimlendirilen me’âni sanatına da değinmiş ve yeni bir mana üretmeyip mevcut olanlar kullanıldığında ihtisarı tercih etmek gerektiğini söylemiştir.²¹⁰ Bu konuda Ebu’l-‘Iyâl el-Huzeli’nin aşağıdaki beytini kullanmıştır (Meczûu’l-Vâfir):

دَكَرْتُ أَخِي فَعَاوَدَنِي صُدَاعُ الرَّأْسِ وَالْوَصَبُ

“Kardeşimi anınca hemen başıma ağrı girdi ve hastalık geldi.”²¹¹

İbn ʿAbî Tâlib burada رَأْس (baş) kelimesi ile صُدَاع (baş ağrısı) kelimesinin birlikte kullanılmasının gereksiz olduğunu söyleyerek gerektiğinden fazla kelime kullanmanın şiirin güzelliğine zarar verdiğini belirtmiştir.²¹² Yine o, istenilen manayı ifade etmek için kullanılan her kelimenin yerinde olması, açıklama gerektiren bir eksiklik veya fazlalık bulunmaması durumunda şiirin en güzel ifadesini bulacağını söylemiştir.²¹³

Özetlemek gerekirse, İbn ʿAbî Tâlib’in şiir tenkidi amacıyla kaleme aldığı bu eserin yazıldığı dönemde belagat henüz bir ilim haline gelmemiştir. Bu sebeple bazı sanatlara birkaç örnekle değinip geçmiştir. Fakat teşbihe ayrı bir önem vermiş ve onu uzun uzun örneklerle açıklamıştır. Zira kendi açıklamalarında da sık sık teşbihlerle izahlar yapması, bu sanatı son derece önemseydiğini göstermektedir.

²⁰⁸ İbn ʿAbî Tâlib, *‘Iyâru’s-Sîr*, s. 201; ‘Antera, *Dîvânü ‘Antera*, s. 80; Ebû Zeyd el-Kuraşî, *Cemheratu Eş’âri’l-‘Arab*, Nehdâtu Mısır li’t-Tibâ’a ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Mısır, t.y., s. 372.

²⁰⁹ İbn ʿAbî Tâlib, *‘Iyâru’s-Sîr*, s. 200, 201.

²¹⁰ İbn ʿAbî Tâlib, *‘Iyâru’s-Sîr*, s. 32.

²¹¹ İyaru İbn ʿAbî Tâlib, *‘Iyâru’s-Sîr*, s. 169; Heyet, *Dîvânü’l-Huzeliyyîn*, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire, 1995, II, 242.

²¹² İbn ʿAbî Tâlib, *‘Iyâru’s-Sîr*, s. 168, 169.

²¹³ İbn ʿAbî Tâlib, *‘Iyâru’s-Sîr*, s. 215. İhtisâr ve îcaz konusunda yapılan açıklamalar için bkz. el-Câhiz *el-Beyan*, s.98, 99; el-‘Askerî, *eş-Sîna’ateyn*, s. 137; Ebu Mansûr eş-Se‘âlebî, *İcâzu’l-İcâz Mektebetü’l-‘Kur’ân*, Kahire, t.y. s. 6-10, 15.

3.3. Aruz ve Kafiye Dair Görüşleri

عرض sözlükte beşinci babdan geldiğinde geniş olmak anlamında, ikinci babdan geldiğinde sunmak, göstermek, ortaya çıkarmak anlamında kullanılır. Aruz ise ihtiyaç, içerik, bölge ve ot bitince diken yiyen deve anlamlarına geldiği gibi özel isim olarak Mekke ve Medine için de kullanılmaktadır.²¹⁴ Istılah olarak aruz, “*Arap şiirinin vezinlerini, doğrusunu, yanlışını ve bu vezinlere âriz olan zihâf ve illetleri öğretmeyi hedef alan bir ilimdir.*”²¹⁵ Istılah anlamının hangi kök anlamına dayandırıldığı eskiden beri tartışıl原因 ve farklı görüşlerin olduğu bir konudur.²¹⁶

Aruzun bir ilim olarak ortaya çıkışı, sarf ve nahvin ortaya çıkışında olduğu gibi, dili hatalardan koruma gayreti ve eğlence hayatlarında besteye uygun şiir söyleme sonucunda şiir nazmında başkalaşımın oluşması gibi sebeplerle açıklanmaktadır. el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî’ye (175/791) ilham olan olay konusunda farklı görüşler olmakla birlikte o, aruzun kurucusu olarak kabul edilir.²¹⁷

İbn Tâbâtabâ *‘Iyâru’ş-Şîr’*’de aruz konusuna uzun uzun değinmemiş ama aruzla ilgili müstakil bir eserinin olmasından da anlaşılacağı üzere bu konuya önem vermiştir. Doğal bir yeteneği ve edebî bir zevki olan kişinin şiir yazmak için şiirin ölçüsü olan aruzdan yardım almaya ihtiyaç duymayacağını, edebî zevki olmayan kişinin ise aruz bilmek ve bu konuda usta olmakla doğru ve kıymetli bir şiir yazamayacağını söyler. Ancak kişinin faydalandığı bu aruz bilgisinin, zorlanmadığı bir yeteneği gibi olması durumunda yazdığı şiirin kıymetli olacağını belirtir.²¹⁸

İbn Tâbâtabâ, kafiye konusuna da değinmiştir. O, kafiye mananın kalıpları gibi olduğunu ve şiirin bu kalıplar üzerine bina edildiğini söyler. Kafiye önceki harf ve kelimeler kafiye tabidir, merkezde hep kafiye vardır. Merkeze kafiye değil de önceki kelimeler alınacak olursa şiir sabit olmaz ve bir uyum bulunmaz. Hâlbuki şiir okunurken kafiyesi tahmin edilebilecek şekilde sabit

²¹⁴ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, I, 271; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, III, 1089; İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VII, 173; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, XVIII, 379.

²¹⁵ Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, Ensar yay., İstanbul, 2011, s. 17.

²¹⁶ Nihad M. Çetin, “Aruz”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, 424.

²¹⁷ İsmail Güler, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, İsam yay., İstanbul, 2015, s.359.

²¹⁸ İbn Tâbâtabâ, *‘Iyâru’ş-Şîr’*, s.5,6.

olmalıdır.²¹⁹ Kitapta, yerinde kullanılan kafiyelelere pek çok örnekler verilmiştir. Zuheyr'e ait olan aşağıdaki beyit yerinde kullanılan kafiyelelere örnek olarak gösterilebilir (eṭ-Ṭavîl):

وَأَعْلَمُ مَا فِي الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ وَلَكِنِّي عَنْ عِلْمِ مَا فِي غَدٍ عَمِي

“Bugün, dün ve önceleri olanları bilirim ama yarının bilgisi konusunda körüm”²²⁰

İbn Ṭabâtabâ, buradaki عَمِي kelimesinin güzel bir konumda zikredilmiş olduğunu belirtir.²²¹

İbn Ṭabâtabâ bu konuya verdiği örneklerdeki kafiyeleler hakkında ḥasenetu'l-mevkı', 'acîbetu'l-mevkı', laṭîfetu'l-mevkı', mütemekkiye fî mevḍihâ gibi farklı ifadeler kullanmıştır. Ancak verdiği örnekler ve açıklamalar incelendiğinde bu ifadelerin arasında fark olmadığı ve hepsinin olumlu anlam ifade eden farklı izahlar olduğu fikrine ulaşılmıştır.

İbn Ṭabâtabâ, kafiyesindeki bir kusur sebebiyle eleştirdiği şiiirler için de kalîkatu'l-kavâfi ifadesini kullanmış ve örnekler vermiştir. Şemmah'ın kardeşi el-Muzerri'de ait olan şu beyit bu örneklerden birisidir (eṭ-Ṭavîl):

فَمَا بَرَحَ الْوِلْدَانُ حَتَّى رَأَيْتُهُ عَلَى الْبَكْرِ يَمْزِيهِ بِسَاقٍ وَخَافِرٍ

“Cariyeler ona ikramda bulunup dururlarken onu devesine binmiş, eliyle ve ayağıyla (yürütmek için) deveyi sıvazlarken gördüm.”²²²

Burada ayak anlamında قَدَمٌ kelimesi kullanılması gerekirken kafiye uyumu için خَافِرٌ kelimesi kullanılmıştır ki bu aslında hayvanların ayağı için kullanılan bir kelimedir.²²³

İbn Ṭabâtabâ kitabının son kısmında kafiye kalıplarının sorulması üzerine kafiyenin yedi kısma ayrıldığını belirtmiş ve bunların kalıplarını üçer örnekle vermiştir. Onun anlatımı şu şekildedir:

²¹⁹ İbn Ṭabâtabâ, 'Iyâru's-Sîr', s.7.

²²⁰ İbn Ṭabâtabâ, 'Iyâru's-Sîr', s.175; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 'Şîru Zuheyr b. Ebî Sulmâ', thk.

Fahruddin Kâbâve, Dâru'l-Âfâk el-Cedide, Beyrut, 1980, s.25.

²²¹ İbn Ṭabâtabâ, 'Iyâru's-Sîr', s.175, 176.

²²² İbn Ṭabâtabâ, 'Iyâru's-Sîr', s.171.

²²³ İbn Ṭabâtabâ, 'Iyâru's-Sîr', s. 171.

Örnekler			Kafiyeler
ضَارِب	حَاسِب	كَاتِب	فَاعِل
جَوَاب	حَسَاب	كَتَاب	فَعَّال
مَرْكَب	مَضْرَب	مَكْتَب	مَفْعَل
طَيِّب	كَثِيب	حَيِّب	فَعِيل
طَرَب	حَسَب	ذَهَب	فَعَلَ
قَطَب	قَلَب	ضَرَب	فَعَلَ
عَذِيب	نُصِيب	كُلِّيب	فُعِيل

Bunların dışında mutlak veya sınırlı olarak yirmi sekiz harf üzerine de gelebileceğini, ayrıca bu kalıpların sonuna müzekker veya müennes gaib zamirinin de eklenebileceğini belirtmiştir. Burada manaya en uygun olan kafiye seçilmesi noktasındaki uyarısı da manaya verdiği değeri göstermesi açısından önem arz etmektedir. Son olarak bu kafiye kalıplarını kendisinden önce hiç kimsenin zikretmediğini belirterek konuyu kapatmıştır.²²⁴

Kısacası İbn ʿAbî Tâlib, aruz ve kafiye'nin şiiri güzelleştiren unsurlardan olduğunu düşünmektedir. Ancak edebî bir zevke sahip olmayan birisinin teorik olarak aruz ve kafiye'yi bilmekle güzel bir şiir inşâdını başaramayacağını söyleyecek kadar da gerçekçidir. Aruz konusunda yazdığı bilinen fakat günümüze ulaşmayan eserini, *ʿİyâru's-Şi'r*'den önce yazmış olduğu düşünülmüştür. Çünkü o konunun zaten bilindiğini varsaymış ve *ʿİyâru's-Şi'r*'de tekrar detaylı bir açıklama getirmemiştir. Hatta genelde her konuya şiirlerden örnekler verdiği halde aruza dair herhangi bir örnek de zikretmemiştir. Kafiye konusunda ise daha detaylı açıklamalar yapmış ve örnekler de vermiştir.

²²⁴ İbn ʿAbî Tâlib, *ʿİyâru's-Şi'r*, s. 217, 218.

3.4. Serikât Konusundaki Görüşleri

Serika, sözlükte ikinci babdan ve tefil babından fiil olarak kullanıldığında çalmak, gizlice almak; isim olarak kullanıldığında ise çok kıymetli ipek anlamına gelir.²²⁵ İstilah olarak serika, “*Bir kimsenin başkasına ait bir şiir veya sözü, kendisine nisbet etmesi*”²²⁶ anlamında kullanılır.

Edebî alıntılarla ilgili tarihî süreçte; intihâl, serika, igâre, ahz, muvârade, istihkâk gibi çok farklı kelimeler kullanılmıştır.²²⁷ İbn Tabâtabâ serikâtı kullanmayı tercih ettiği için burada serikât kelimesi esas alınmıştır. Edebî alıntı konusu tüm zamanlarda eleştirmenleri meşgul eden bir konu olarak önemini korumuştur. Câhiliye Döneminden itibaren görülen serikât meselesi, Emeviler Döneminde el-Ferazdağ (114/732), el-Ahtal (92/710-11) ve Cerîr b. ‘Atiyye ‘nin(110/728) şiirlerinde yoğun olarak görülmektedir. Abbâsiler Dönemindeki genel ilmî canlılık şiirde de kendini göstermiş ve eski şiir taraftarlarının yeni şiirlerdeki, yeni şiir taraftarlarının da eski şiirlerdeki intihalleri tespit etmek için yaptıkları çalışmalar bu dönemde önemli bir yer tutmuştur. el-Âmidî ve el-Ğadî el-Curcânî bu alanda belirli esaslar koyarak konuyu şekillendirmişler ve sonraki dönemlerde yapılan diğer değerlendirmeler de bunlardan çok farklı olmamıştır.²²⁸ İbn Tabâtabâ’dan önce İbn Sellam da *Tabakâtü Fuḥûlî’s-Şu‘arâ*’da bu konuya değinmiş ve ahz, ictilâb ve igâre kelimelerini kullanmıştır. Aynı şekilde İbn Kuteybe de *eş-Şi‘r ve’s-Şu‘arâ*’da konuya ahz kelimesini kullanarak değinmiştir.²²⁹

İbn Tabâtabâ’ya göre bir şair, kendinden önceki başka bir şairin kullandığı manayı alır ve daha güzel bir şekilde ifade ederse bu kusur kabul edilmez bilakis yeni ve daha güzel bir anlam ifade ettiği için öncekinin yanında üstünlüğü bile vardır. Zira onun, şiir yazımı için “*Eski edebî çalışmalardan rivayette bulunmak*”

²²⁵ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, V, 76; er-Râzî, *Muhtârü’s-Sıhâh*, I, 146; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, X, 155; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXV, 442.

²²⁶ İsmail Durmuş, “İntihal”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 347.

²²⁷ bkz. el-Ğayravânî, *el-Umde*, II, 97; II, 282-289; el-Câhiz, *el-Hayavân*, III, 149; el-Curcânî, *Esrâru’l-Belâğâ*, s.242; Ahmed Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muṣṭalahât*, s.50, 69, 654

²²⁸ M. Akif Özdoğan, “Klasik Arap Şiirinde İntihal Olgusu”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, s. 105, 106.

²²⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve’s-Şu‘arâ*, I, 522; II, 556. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan, “Klasik Arap Şiirinde İntihal Olgusu”, s. 65-106; İsmail Durmuş, “İntihal”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 347-350; Ali Bulut, *Bedi İlmi*, İFAV yay., İstanbul, 2016, s. 289-295.

diye bir şart koyduğu daha önce zikredilmişti. İbn ʿAbâtabâ'nın bu konuya dair vermiş olduğu örneklerden birisi de aşağıdaki beyittir (el-Kâmil):

لَا تَعْجَبِي يَا سَلَمٌ مِنْ رَجُلٍ ضَحِكَ الْمَشِيبُ بِرَأْسِهِ فَبَكِي

Di'bil'e ait olan bu beyit şöyle tercüme edilebilir: “*Selma, başında yaşlılık güldüğü zaman kendisi ağlayan kişiye şaşmayasın.*”

İbn ʿAbâtabâ, Di'bil'in, bu beytinin manasını Hüseyin b. Muṭayr'a ait olan aşağıdaki beyitten aldığını söyler (el-Hafîf):

كُلُّ يَوْمٍ بِأَفْحْوَانٍ جَدِيدٍ تَضْحَكُ الْأَرْضُ مِنْ بُكَاءِ السَّمَاءِ

“*Her gün, yeni bir papatyayla (doğar) ve yeryüzü, gökyüzünün ağlamasıyla güler*”²³⁰

İbn ʿAbâtabâ'ya göre, bu konuda eski anlamı kullanan kişinin bu eski anlama yeni bir görünüm kazandırırken çok mahir olması ve daha önce bu anlam hiç kullanılmamış gibi bir şöhrat oluşturmaları gerekir. Mesela medihte kullanılan bir manayı alıp hicivde yeni bir suret oluşturarak kullanmak gibi, aldığı anlamı farklı bir şiir temasında kullanırsa bunu başarması daha kolay olur. Yine aynı şekilde o, nesirde kullanılan bir anlamın alınıp şiirde kullanılmasıyla, eski anlama yeni bir görünüm kazandırma konusunda daha başarılı olunacağını bildirir. İbn ʿAbâtabâ bu kişiyi, işlenmiş bir altın veya gümüşü alıp tekrar eriterek onlara farklı bir şekil veren bir kuyumcu ve bir elbiseyi alıp yeni bir renge boyayan bir boyacıya benzeterek açıklar.²³¹

İbn ʿAbâtabâ bu konuda farklı pek çok örnek vermiştir ama çalışmanın çok fazla uzamaması için burada bir örnek ile yetinilecektir. İskender'in ölümü üzerine Aristo “*O, çok belîğ bir vaizdi ama sükûtuyla verdiği vaazından daha etkili bir vaazı konuşmalarında hiç vermemişti.*” demiştir. Sâlih b. ‘Abdul-Ḳuddûs ondan bu manayı almış ve aşağıdaki şiirinde kullanmıştır (el-Hafîf):

وَيُنَادُونَهُ وَقَدْ صُمَّ عَنْهُمْ ثُمَّ قَالُوا وَلِلنِّسَاءِ نَحِيبُ

²³⁰ İbn ʿAbâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sî’r*’, 124; Hüseyin b. Muṭayr el-Esedî, ‘*Şi’ru’l-Hüseyin b. Muṭayr el-Esedî*’, thk. Hüseyin ‘Aṭvân, Mecelletu Ma’hedi’l-Maḥtûṭâtî’l-‘Arabiyye, S.15, c.1.; s. 137.

²³¹ İbn ʿAbâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sî’r*’, s.126, 127.

مَا الَّذِي عَاقَ أَنْ تَرُدَّ جَوَابًا أَيُّهَا الْمَقُولُ الْأَلَدُ الْخَصِيبُ
 إِنْ تَكُنْ لَا تُطِيقُ رَجْعَ جَوَابٍ فِيمَا قَدْ تُرَى وَأَنْتَ حَطِيبُ
 دُو عِظَاتٍ وَمَا وَعَظْتَ بِشَيْءٍ مِثْلَ وَعَظِ السُّكُوتِ إِذْ لَا تُحِيبُ

“O onları duymazken ona sesleniyorlardı, sonra ‘Kadınların ağıt zamanı’ dediler.

Ey çok ve etkili konuşan kişi, cevap vermene engel olan nedir?

Madem cevap vermeye gücün yetmiyor nasıl iyi bir hatip olarak tanındın?

Vaazların vardı ama cevap veremediğin zamanki sükutun gibi bir vaazın hiç olmamıştı.”

Ardından Ebu'l-‘Atahiye bu manayı tek bir beyitte aşağıdaki gibi özetlemiştir (el-Vâfir):

وَكَاثَتْ فِي حَيَاتِكَ لِي عِظَاتٌ فَأَنْتَ الْيَوْمَ أَوْعَظُ مِنْكَ حَيًّا

“Hayattayken bana vaazlar verirdin, bugün ise hayatta olduğun zamankinden daha etkili bir vaazın var.”²³²

Kısacası İbn ʿAbbâd, serikâtı bir şairin kendisinden önce başka birisinin kullandığı herhangi bir anlamı alıp daha güzel bir şekilde şiirlerinde ifade etmesi olarak değerlendirmiş ve bu sebeple konuya olumsuz bakmamıştır. Bunu değerli madenleri eriterek yeniden şekillendiren bir kuyumcu ve bir elbiseyi yeni bir renge boyayan bir boyacıya benzetmek suretiyle, serikât konusunun aslında yeniliğe ve gelişmeye katkı sağladığını düşünmüştür. İbn ʿAbbâd’ın şiir yazımı için, eski edebî çalışmalardan rivayette bulunmak ve eski şiirleri ezberlemek diye bir şart koyduğu belirtilmişti. Onun serikât konusundaki düşüncesine işaret etmesi bakımından bu şart da dikkate değerdir. Çünkü önceki şairlerin ve ediplerin söylediklerinden habersiz olarak iyi bir şair olmak asla mümkün değildir.

²³² İbn ʿAbbâd, ‘Iyâru’s-Şi’r, s.131; Ebu'l-‘Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-‘Atâhiye*, Dâru Beyrût li’t-Tab‘ati ve’n-Neşr, Beyrut, 1986, s. 492.

3.5. Lafız-Mana İlişkisi ve Şiir Türleri

Lafz, sözlükte genelde ikinci babdan, bazen de dördüncü babdan gelir ve içindekini dışarıya atmak anlamında kullanılır.²³³ Mana ise, birinci babdan boyun eğmek, ikinci babdan kastetmek, demek istemek anlamında kullanılır.²³⁴ Klasik Arap edebiyatında mana, şiirdeki tema ve fikir; lafız ise kullanılan üslup olarak değerlendirilmiştir.²³⁵

Lafız-mana ilişkisi gerek klasik gerek modern pek çok tenkitçinin ele alıp incelediği önemli bir konudur. Bu husustaki görüşler genel olarak; lafzı ön plana çıkaranlar, manayı ön plana çıkaranlar ve ikisini eşit derecede önemli görenler şeklinde üç başlıkta toplanabilir.

İbn Ṭabâtabâ manaya ve lafza eşit derecede önem veren üçüncü gruba dâhil edilebilir. Çünkü ona göre bir şair, şiir söylemeden önce söylemek istediği manayı iyice düşünür ve kafasında belirler sonra bu manaya uygun lafızları ve kafiyeleleri seçer son olarak da şiire akıcılık katacak olan vezni kullanır.²³⁶ Mana-lafız ilişkisini gelinlik giyen bir cariye örneği üzerinden anlatır. Güzel bir cariye kendine uygun bir gelinlik giyerse güzelliği artar. Tıpkı bunun gibi nice güzel anlamlar vardır ki giydirildikleri lafızlar kötüdür, nice güzel lafızlar da var ki ifade ettikleri anlamlar kötüdür.²³⁷ İbn Ṭabâtabâ, farklı birkaç örnekle daha konuyu iyice anlaşılır kılmaya çalışmıştır. Ayrıca gerek cariye benzetmesi gerekse lafzı bedene, anlamı ruha benzetmesi, onun şiire canlı bir insan gibi baktığını göstermektedir.²³⁸

İbn Ṭabâtabâ, şiirleri lafız-anlam temelinde tasnif etmiş olmakla birlikte kafiye ve vezne de dikkat etmiş²³⁹ ve yaptığı ayrımlara şiirlerden örnekler vermiştir. Sistematik bir taksime gitmemiş, yaptığı kısa açıklamaların ardından verdiği örneklerle yetinmiştir. Öznurhan, İbn Ṭabâtabâ'nın şiir taksimini on bir

²³³ el-Ḥalîl b. Ahmed, *el-'Ayn*, VIII, 161; er-Râzî, *Muhtârû's-Sıhâh*, I, 283; ez- Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XX, 274.

²³⁴ İbn Fâris, *Mucmelu'l-Luğa*, thk. Zuheyr 'Abdu'l-Muhsin Sultan, 2. bs., Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986, I, 630; er-Râzî, *Muhtârû's-Sıhâh*, I, 220; ez- Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XXXIX, 122.

²³⁵ Sedat Şensoy, "Lafız", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 44.

²³⁶ İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Sî'î*, s.7, 8.

²³⁷ İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Sî'î*, s. 11.

²³⁸ Küçükşarı, "İbn Ṭabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri", s. 105.

²³⁹ İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Sî'î*, s. 23.

başlık altında ele almıştır.²⁴⁰ Ancak *‘İyâru’ş-Şi’r*’den aynen alınan bu sınıflandırmanın kısımlarının birbirlerinden farkları tespit edilememiştir. Bu nedenle İbn Ṭabâtabâ’nın yaptığı olumlu veya olumsuz değerlendirmelerden hareketle, şiirler genel olarak iki ana gruba, daha sonra her grup kendi içinde alt bölümlere ayrılarak incelenecektir.

3.5.1. Muhkem Şiirler

İbn Ṭabâtabâ; manası yerinde, benzetmeleri güzel, lafızları akıcı, kafiyesi uygun, manasında zorlama olmayan ve şairlerinin kendisini iyi ifade ettikleri şiirlere muhkem şiirler demiş ve bunlara pek çok örnekler vermiştir.²⁴¹

Zuheyr b. Ebî Sulmâ’ya ait olan aşağıdaki beyitler muhkem şiirlere örnek olarak gösterilebilir (eṭ-Ṭavîl):

هٰنَالِكَ إِن يُسْتَحْبَلُ الْمَالُ يُحِلُّوْا	وَإِن يُسْأَلُوا يُعْطُوا وَإِن يَنْسَرُوا يُعْلُوا
وَفِيهِمْ مَّقَامَاتٌ حَسَنَاتٌ وَجُوهُهُمْ	وَأَنْدِيَّةٌ يَنْتَابُهَا الْقَوْلُ وَالْفِعْلُ
عَلَى مُكْثَرِيهِمْ حَقٌّ مِّنْ يَّعْتَرِيهِمْ	وَعِنْدَ الْمُقْلِيِّ السَّمَاحَةُ وَالْبَذْلُ
وَإِن جِئْتَهُمْ أَلْفَيْتَ حَوْلَ بُيُوتِهِمْ	مَجَالِسَ قَدْ يُشْفَى بِأَحْلَامِهَا الْجَهْلُ
وَإِن قَامَ مِنْهُمْ حَامِلٌ قَالَ قَاعِدٌ	رَشَدْتُ فَلَا غُرْمَ عَلَيْكَ وَلَا حَذْلُ
سَعَى بَعْدَهُمْ قَوْمٌ لِّكَيْ يُدْرِكُوهُمْ	فَلَمْ يَفْعَلُوا وَلَمْ يُلِيْمُوا وَلَمْ يَأْلُوا
وَمَا يَكُ مِنْ خَيْرٍ أَتَوْهُ فَأَتَمَّا	تَوَارَتْهُ آبَاءُ آبَائِهِمْ قَبْلُ
وَهَلْ يُنْبِتُ الْحَطَّيِّيَّ إِلَّا وَشِيحُهُ	وَتُغْرَسُ إِلَّا فِي مَنَابِتِهَا النَّخْلُ

“ Onlardan ödünç mal istenirse verirler, istendiğinde verirler ve kumar oynadıklarında büyük oynarlar.

Onların yüzleri güzeldir ve konuşup konuştuklarını yaptıkları toplantı ve meclisleri vardır.

Misafirlerini ağırlamak zenginlerinin görevi olmakla birlikte, fakirlerinde de cömertlik ve gayret vardır.

²⁴⁰ Öznurhan, *Ṭabâtabâ’nın Şiir Anlayışı*, s. 97-123.

²⁴¹ İbn Ṭabâtabâ, *‘İyâru’ş-Şi’r*, s. 82.

Onlara geldiğinde evlerinin etrafında, öğrettikleriyle cehaleti gideren kuruluşlar bulursun.

Onlardan birisi bir sorumluluk üstlense diğerleri, ‘Aferin, iyi yaptın, (bu konuda) yalnız kalmayacaksın’ derler.

Onlara yetişmek için sonralarında bir grup çok çabaladı ama yapamadılar, onları yermediler ve haklarını yemediler.

Başlarına gelen her ne iyilik varsa, atalarının atalarından önceden mirastır.

*Mızrağı, mızrağın yapıldığı ağaçtan başkası mı yetiştirir, peki ya hurma, yerinden başka yerde mi dikilir?*²⁴²

İbn ʿAbâtabâ, bu bölümde kadim ve yeni pek çok şairin şiirlerinden örnekler vermiş, bunların rivayet edilmesi ve çokça ezberlenmesi gerektiğini söylemiştir.²⁴³ İlerleyen bölümlerde lafız veya manadan dolayı kusurlu olan şiirlerden bahsettikten sonra hem lafzı hem de manası güzel olan şiirler diye aynı konuyu bir daha ele almış ve orada da Muslim b. el-Velid el-Enşârî’nin şu iki beytini örnek olarak vermiştir (eṭ-Ṭavîl):

وَإِنِّي وَإِسْمَاعِيلَ بَعْدَ فِرَاقِهِ لَكَالْغَمْدِ يَوْمَ الرُّوْعِ زَائِلُهُ النَّصْلُ
فَإِنْ أَعَشَ قَوْمًا بَعْدَهُ أَوْ أَرْزَهُمْ فَكَالْوَحْشِ يُدْنِيهَا مِنَ الْأَنْسِ الْمَحْلُ

“İsmail’in gidişinden sonra onunla ben, savaş gününde kılıcın demirini terk eden kın gibi olduk.

*Ondan sonra bir topluluğa gelip onları ziyaret etsem, kuraklığın insanlara yaklaştırdığı vahşi bir hayvan gibi olurum.”*²⁴⁴

3.5.2. Kusurlu Şiirler

İbn ʿAbâtabâ, gerek lafız gerek anlam gerekse kafiye bakımından kusurlu bulduğu şiirlere de değinmiş ve onlara örnekler vermiştir. Kendisinin yaptığı değerlendirmelerden hareketle kusurlu bulduğu şiirler altı alt grupta incelenebilir:

3.5.2.1. Manası Güzel Lafzı Zayıf Şiirler

Nice hikmetli sözlerin ve doğru manaların, kötü bir görüntüyle sunulduğunu belirterek lafzı, mananın sunulduğu kıyafete benzetmiştir. Bu gruba

²⁴² İbn ʿAbâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi’r, s. 83, 84; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Şi’ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ, s. 42-44.

²⁴³ İbn ʿAbâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi’r, s. 110.

²⁴⁴ İbn ʿAbâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi’r, s. 147.

verdiği örneklerden birisi de, Lebîd b. Rabî‘a’ya ait olan ama İbn ʿAbâtabâ’nın şairini vermeden zikrettiği şu iki beyittir (eṭ-Ṭavîl):

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوُّهُ
يَحُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعُ
وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدَائِعُ
وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

“İnsan, parlarken sonrasında küle dönüşen bir yıldız ve ışığı gibidir ancak.

Mal ve aile ise emanetlerdir ve emanetlerin yerine teslim edilmesi gerekir.”²⁴⁵

İbn ʿAbâtabâ, burada sadece örnekleri zikretmekle yetinmiş ve lafızlardaki kusurun ne olduğunu açıklamamıştır.

3.5.2.2. Lafzı Güzel Manası Zayıf Şiirler

Bazı şiirlerin lafızlarının kulağa hoş ve akıcı geldiğini fakat anlatılmak istenen manayı ifade etmede zayıf ve aktarılan olayların gerçekliğe uygunluğu noktasında kusurlu olduklarını belirtmiştir. İbn ʿAbâtabâ’nın, lafızlarını güzel, anlamını sıradan bulduğu beyitlerden birisi de Cemîl’e ait olan aşağıdaki beyitlerdir (eṭ-Ṭavîl):

فَيَا حُسْنَهَا إِذْ يَغْسِلُ الدَّمَعُ كُحْلَهَا
وَإِذْ هِيَ تُذِرِي الدَّمَعَ مِنْهَا الْأَنَامِلُ
عَشِيَّةً قَالَتْ فِي الْعِتَابِ قَتَلْتَنِي
وَقَتْلِي بِمَا قَالَتْ هُنَاكَ تَحَاوُلُ

“Güzelliğine bak, onun gözyaşı, sürmesini yıkıyor ve parmak uçları gözyaşı döküyor.

Akşam bana sitemle ‘Beni öldürdün.’ demişti, asıl orada söylediğiyle o beni öldürmeye çalışıyor.”²⁴⁶

3.5.2.3. Lafzı Zayıf Anlamı Uzak Dizilişi Kusurlu Kafiyesi Yerinde Olmayan Şiirler

İbn ʿAbâtabâ; lafzen zayıf, anlatılmak istenenin tam ifade edilemediği, ibareleri çirkin, kelimelerin dizilişi itibarıyla hoş olmayan ve kafiyesi de yerinde olmayan şiirlerden bahsetmiştir. Eserinde birkaç farklı yerde bunlara değinmiş ve

²⁴⁵ İbn ʿAbâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi‘r, s. 145; Lebîd b. Rabî‘a, *Divânu Lebîd b. Rabî‘a*, thk. Hana Naşr el-Ḥittî, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1993, s. 111.

²⁴⁶ İbn ʿAbâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi‘r, s. 136; Cemîl Buseyne, *Divânu Cemîl Buseyne*, thk. Beşir Yemût, el-Matba‘atu’l-Vaṭaniyye, Beyrut, 1934, s.52.

bu tür şiirlerden kaçınmak gerektiğini söylemiştir.²⁴⁷ Bu grupta değerlendirdiği pek çok şiir örneği vermiştir ama burada iki tanesinin zikredilmesiyle yetinilecektir. Onlardan ilki (Meczû'î-Vâfir):

دَكْرَتْ أَحْيَى فَعَاوَدَنِي صَدَاغُ الرَّأْسِ وَالْوَصَبُ

“Kardeşimi anınca hemen başıma ağrı girdi ve hastalık geldi.”²⁴⁸

Ebu'l-İyâl el-Huzeli'ye ait bu beyti burada örnek olarak zikretmiş ama kusur olarak الرَّأْسِ (baş) kelimesinin صَدَاغُ (baş ağrısı) kelimesiyle birlikte kullanılmasının gereksiz olduğunu zikretmekle yetinmiş, başka herhangi bir açıklama getirmemiştir. Bir diğer örnek ise 'Urve b. Uzeyne'ye ait aşağıdaki beyitlerdir (el-Kâmil):

وَأَسْقِ الْعَدُوَّ بِكَأْسِهِ وَاعْلَمْ لَهُ بِالْعَيْبِ أَنْ قَدْ كَانَ قَبْلُ سَفَاكَهَا

وَاجْزِ الْكَرَامَةَ مَنْ تَرَى أَنْ لَوْ لَهُ يَوْمًا بَدَلْتُ كَرَامَةً لَجَزَاكَهَا

“Düşmanını onun kadehi ile sula ve bil ki daha önce o da seni o kadehle sulamıştı.

Bir gün cömertçe davrandığında sana karşılığını vereceğini bildiğin kişiye de cömertçe davran.”²⁴⁹

Burada ilk beyitteki بِالْعَيْبِ لَهُ kısmının gereksiz olduğunu, yine ikinci beyitteki لَهُ ifadesinin yerinde olmayıp kulağa hoş gelmediğini ve بَدَلْتُ filinin sonrasında gelmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.²⁵⁰

Ayrıca İbn Tâbâtabâ bu bölümde el-A'ş'a'ya ait olan yetmiş altı beyitlik bir kasideyi örnek olarak vermiş, bu beyitlerdeki zorlamanın ve kusurların çok açık olduğunu belirtmiştir. Daha sonra bu yetmiş altı beyitlik kasideden sadece altı beytinin diğerlerine kıyasla biraz daha iyi olduğunu ama yine bunlarda da kusurlar bulunduğunu söyleyerek seçtiği bu altı beyti zikretmiştir. Yine el-A'ş'a'nın medih için yazdığı uzun bir kasidesinin giriş bölümünden altı beyit verip bunların da

²⁴⁷ İbn Tâbâtabâ, 'İyâru's-Sî'î, s. 67, 110, 167.

²⁴⁸ İbn Tâbâtabâ, 'İyâru's-Sî'î, s. 169; Heyet, *Dîvânü'l-Huzeliyyîn*, II, 242.

²⁴⁹ İbn Tâbâtabâ, 'İyâru's-Sî'î, s. 67, 68; Urve b. Uzeyne, *Dîvânü 'Urve b. Uzeyne*, Dâru Şâdir, Beyrut, 1996, s.61.

²⁵⁰ İbn Tâbâtabâ, 'İyâru's-Sî'î, s. 78.

lafız, mana, kafiye, diziliş vs. her açıdan kusurlarının olduğunu söylemiştir. Fakat konuyu uzatmamak adına tüm örnekler buraya alınmayacaktır.²⁵¹

3.5.2.4. İfadelerinde Aşırılık Olan Şiirler

Manasında aşırılık olduğu ve düşünmeden abartıya gidildiği için İbn Tâbâtabâ'nın kusurlu olarak değerlendirdiği bazı şiirler vardır. O, bu konuya kitabının iki farklı yerinde değinmiştir.²⁵² İlkinde bahsettiği fazlalığın asıl anlamı değiştirmeyeceği, ikincisinde bahsettiği fazlalığın ise asıl anlamı bozabilecek bir aşırılık olduğu hissedilmiştir. Ama bu iki grubun genel benzerliklerinden dolayı tek başlıkta ele alınıp incelenmesinin daha isabetli olduğu düşünülmüştür.

Kuşeyyir'e ait olan aşağıdaki beyitler, onun bu gruba verdiği örneklerden birisidir (eṭ-Ṭavîl):

بَعِيرَانِ نَرَعَى فِي الْخَلَاءِ وَنَعْرُبُ	أَلَا لَيْتَنَا يَا عُرٌّ مِنْ غَيْرِ رَبِيبَةٍ
عَلَى حُسْنِهَا جَرْبَاءُ تُغْدِي وَأَجْرُبُ	كِلَانَا بِهِ عُرٌّ فَمَنْ يَرَنَا يَقُلْ
فَلَا هُوَ يَرَعَانَا وَلَا نَحْنُ نُطَلِّبُ	نَكُونُ لِدِي مَالٍ كَثِيرٍ مُعَقَّلِ
إِلَيْنَا فَلَا نَنْفَكُ تُرْمَى وَنُضْرِبُ	إِذَا مَا وَرَدْنَا مِنْهَا صَاحَ أَهْلُهُ
هَجَانُ وَأَنْي مُصْعَبُ ثُمَّ نَهْرَبُ	وَدِدْتُ وَبَيْتَ اللَّهِ أَنَّكَ بَكْرَةٌ

“ Ya Azze! Keşke bizden şüphelenilmese de iki deve olsak, tenhalarda otlasak ve uzaklaşsak.

İkimizde de uyuz hastalığı olsa da bizi gören ‘ Güzel ama bulaşıcı uyuza yakalanmış bir kız ve erkek’ dese.

Ahmak ve zengin birisinin malı olsak da o bizimle ilgilenmese ve rağbet görmesek.

Bir su kaynağına vardığımızda oranın halkı bize bağırrsa ve sürekli taşlanıp dövülsek.

Allah'ın evine yemin olsun ki, senin hızlı ve genç bir deve olmanı, benim de çevik bir deve olmamı sonra birlikte kaçmayı isterim.”²⁵³

²⁵¹ bkz. İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’s-Şi’r, s. 110-120.

²⁵² İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’s-Şi’r, s. 76, 151.

²⁵³ İbn Tâbâtabâ, ‘İyâru’s-Şi’r, s. 152; Beyitlerin bazı ufak farklılıklarla rivayeti için bkz. Kuşeyyir, *Dîvânü Kuşeyyiri ‘Azze*, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1971, s. 161.

Bu beyitlerde şair sevgilisiyle yalnız kalmayı o kadar çok istemiştir ki; insanların etraflarından kaçması için sevgilisi ve kendisinin uyuz olmalarını, zengin olduğu için onları kendi hallerine bırakıp umursamayacak birisine köle olmalarını, taşlanıp kovalanmayı ve hızlı develer gibi olup kaçmayı arzu etmiştir. Burada manada aşırılığa gidildiği çok açıktır. Nitekim şiirin muhatabı olan şairin sevgilisi Azze de bu beyitleri işitince “ *Benim için ne kadar uzun güçlükler diledin öyle, hâlbuki bundan daha iyi talepler olabilirdi!*”²⁵⁴ diyerek hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.

3.5.2.5. Eksik Şiirler

Gerek mana gerekse lafız olarak, ifade edilmek istenen duruma ulaşamamış eksik şiirler de vardır. İmruu'l-Kays'ın aşağıdaki beyti bunun örneklerindendir (eṭ-Ṭavîl):

فَلِلْسَاقِ الْهُوبُ وَلِلْسَوِّطِ دِرَّةٌ وَلِلزَّجْرِ مِنْهُ وَقْعٌ أَخْرَجَ مُهْذَبِ

“ *Bacakların koşması gerekir, kamçulamak için ise kamçı. Onu harekete geçirmek için de hızlı bir at ortaya çıkaran ses gerekir.*”²⁵⁵

İmruu'l-Kays burada atını övmek istemiştir ama harekete geçmesi için bu gibi şeylere ihtiyaç duyulan at, iyi bir at değildir.²⁵⁶ Diğer bir örnek ise eş-Şemmâh'a ait olan aşağıdaki beyittir (el-Basîṭ):

بَانتْ سَعَادٌ فِي الْعَيْنَيْنِ مَمْلُوءٌ وَكَانَ فِي قِصْرِ مِنْ عَهْدِهَا طُولُ

“ *Suad uzaklaştı, gözlerde yaş dolu. Onunla geçen kısacık zaman uzundu.*”²⁵⁷

Verilen bu beyitte sevgiliyle geçirilen vaktin uzun olduğundan bahsediliyor. Hâlbuki “*Onunla geçen uzun zaman kısacıktı.*” denmesi maksadın ifade edilmesi açısından daha uygun olurdu. ²⁵⁸

3.5.2.6. Anlaşılmayan İşaret ve Mecazların Kullanıldığı Şiirler

İbn Ṭabâtabâ, bazı şiirlerde uzak işaretlerin, kapalı imaların, anlaşılmayan hikâyelerin kullanıldığını ve bunlardan sakınmak gerektiğini, kullanılan mecazın

²⁵⁴ İbn Ṭabâtabâ, ‘*İyâru’s-Sî’r*’, s. 152.

²⁵⁵ İbn Ṭabâtabâ, ‘*İyâru’s-Sî’r*’, s. 159; İmruu'l-Kays, *Dîvânü İmrii'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, Dâru'l-Me‘ârif, Kahire, 2009, s. 51.

²⁵⁶ İbn Ṭabâtabâ, ‘*İyâru’s-Sî’r*’, s. 159.

²⁵⁷ İbn Ṭabâtabâ, ‘*İyâru’s-Sî’r*’, s. 162; eş-Şemmâh b. Dırar ez-Zubyânî, *Dîvânü’s-Şemmâh b. Dırar ez-Zubyânî*, thk. Selahaddin el-Hâdi, Dâru'l-Me‘ârif, Kahire, 2009, s. 271.

²⁵⁸ İbn Ṭabâtabâ, ‘*İyâru’s-Sî’r*’, s. 162.

hakikate yakın olması ve istiarelerin de manaya uygun olması gerektiğini söylemiştir. Bu grupta değerlendirip kusurlu gördüğü şiirlerden birisi de Ömer b. Ebî Rabî'a'ya ait aşağıdaki beyitlerdir (es-Serî):

أَوَمْتُ بِكَفِّهَا مِنَ الْهُدَجِ لَوْلَاكَ هَذَا الْعَامَ لَمْ أَخْجِجْ
أَنْتَ إِلَى مَكَّةَ أَخْرَجْتَنِي حُبًّا وَلَوْلَا أَنْتَ لَمْ أَخْرُجْ

“ *Bu yıl sen olmasaydın haccetmeyecektim, sevginle beni Mekke'ye çıkaran sensin, sen olmasaydın ben çıkmazdım*’ diye avuçlarıyla hevdeçten işaret etti.”²⁵⁹

İbn Tâbâtabâ bu şiirde işareten bahsedildiğini ama söylenen sözlerin açıkça verilmiş olduğunu ifade eder. Hâlbuki işaret sözsüz olur. Üstelik buradaki sözlerle karşılık gelen bir işaret de bilinmemektedir.²⁶⁰

İbn Tâbâtabâ'nın kitabının isminden de anlaşılacağı üzere onun en çok üzerinde durduğu ve kitabının büyük kısmını oluşturan konu şiir türleridir. Şiirleri genel olarak muhkem ve kusurlu olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir. Kusurlu kabul ettiği şiirleri de kendi içinde farklı alt başlıklarda incelemiştir. Lafız ve mana temelli yaptığı bu taksimde kafiye ve vezne de dikkat etmiştir. O, ne lafza fazla önem verip manayı ihmal etmiş ne de manayı ön plana çıkararak lafzı göz ardı etmiştir. İkisine de hak ettiği değeri vermiş ve her ikisindeki eksiklikler sebebiyle de şiirin kusurlu kabul edileceğini örneklerle izah etmiştir.

3.6. Kadim ve Yeni Şairlere Dair Görüşleri

Edebi Tenkit konularından birisi de, kadim şairlerin mi yoksa yeni şairlerin şiirlerinin mi öncelenmesi gerektiği, hangilerinin delil olarak kullanılabileceği ve hangilerinin daha güzel olduğu meselesidir. Bu konuda el-Aşma'î ve 'Amr b. A'la gibi asabî duygular sebebiyle kadimi önceleyip yeni şairlerin şiirlerini dikkate almayan bir grup vardır. Bir diğer grup ise İbnu'l-Mu'tez gibi, kendisi de yeni dönem şairi olması sebebiyle tamamen yeni şiirleri ele alıp önemseyenlerden oluşmaktadır.²⁶¹

²⁵⁹ İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Sîr*, s. 201; İbn Tabataba'nın şairini vermediği ama muhakkik tarafından Ömer b. Ebî Rabî'a'nın divanında geçtiği belirtilen bu beyitler için bkz. Ömer b. Ebî Rabî'a, *Divânü Ömer b. Ebî Rabî'a*, thk. Fâyiz Muhammed, Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, Beyrut, 1996, s.92.

²⁶⁰ İbn Tâbâtabâ, *İyâru's-Sîr*, s. 201.

²⁶¹ Şerif 'Alâvene, *Qadâyâ en-Nakdi'l-Edebî*, s. 43-45.

Kendisi de bir şair olan İbn Ṭabâtabâ ise bu konuda, kadime hak ettiği saygınlığını vererek ama yeninin de hakkını yemeyerek adaletli bir duruş sergilemiştir. Ona göre tüm güzel manalar, fasih sözler ve incelikler kadim şairler tarafından söylenmiştir. Onların dönem bakımından öncelikleri sebebiyle üstünlükleri vardır. Yeni şairlerin ise muteber kabul edilebilmeleri için eskilere ait olan bu manaları aşmaları ve geliştirmeleri gerekmektedir.²⁶²

İbn Ṭabâtabâ, kitabın ilerleyen sayfalarında çağdaşı olan Ahmed b. Ebi Ṭâhir'den dokuz beyitlik aşağıdaki şiiri nakleder (el-Basîṭ):

إِذَا أَبُو أَحْمَدٍ جَادَتْ لَنَا يَدُهُ	لَمْ يُحْمَدِ الْأَجُودَانِ، الْبَحْرُ وَالْمَطَرُ
إِذَا أَضَاءَ لَنَا نُورٌ بِغُرَّتِهِ	تَضَاءَلِ الْأَنْوَرَانِ، الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَإِنْ مَضَى رَأْيُهُ أَوْ حَدَّ عَزْمَتُهُ	تَأَخَّرَ الْمَاضِيَانِ، السَّيْفُ وَالْقَدَرُ
مَنْ لَمْ يَكُنْ حَدِرًا مِنْ حَدِّ سَطَوْتِهِ	لَمْ يَدْرِ مَا الْمُزْعِجَانِ، الْخَوْفُ وَالْحَذَرُ
حُلُوًّا، إِذَا أَنْتَ لَمْ تَبْعَثْ مَرَارَتَهُ	فَإِنْ أَمَرَ فَحُلُوٌّ عِنْدَهُ الصَّبْرُ
سَهْلُ الْخُلَاقِ إِلَّا أَنَّهُ حَشِينُ	لَيْسَ الْمَهْرَةُ إِلَّا أَنَّهُ حَجَرُ
لَا حَيَّةٌ ذَكَرَ فِي مِثْلِ صَوْلَتِهِ	إِنْ صَالَ يَوْمًا، وَلَا الصَّمْصَامَةُ الذَّكْرُ
إِذَا الرِّجَالُ طَعَتْ أَرَاؤُهُمْ وَعَمُوا	بِالْأَمْرِ رُدَّ إِلَيْهِ الرَّأْيُ وَالنَّظَرُ
الْجُودُ مِنْهُ عَيَانٌ لَا ارْتِيَابَ بِهِ	إِذْ جُودُ كُلِّ جَوَادٍ عِنْدَهُ خَبَرُ

“Ebû Ahmed’in eli bize karşı açık olduğunda, iki (büyük) cömert olan deniz ve yağmur (bile) övülmez.

Onun perçeminden bize ışık saçıldığında, iki (büyük) ışık olan güneş ve ay (bile) fersiz kalır.

Onun görüşü isabetli olduğunda veya niyeti kesinleştiğinde, iki kesin olan kılıç ve kader (bile) geri kalır.

Onun gücü karşısında tedbirli olmayan, iki rahatsız edici şey olan korku ve tedbirin ne olduğunu bilmez.

²⁶² İbn Ṭabâtabâ, ‘Iyâru’ş-Sî‘, s. 12, 13.

Acılığını harekete geçirmedeğin sürece (sinirlendirmediğin sürece) tatlıdır, ama acılığı harekete geçirilirse (sinirlendirilirse) ödağacı (bile) onun yanında tatlıdır.

Yumuşak yapılıdır ancak (yeri gelince) serttir, cömerttir ancak (yeri gelince) eli sıkıdır.

O bir gün bir hamlede bulunursa, ne erkek yılan ne de erkek (güçlü, keskin) kılıç ona benzer.

İnsanların fikirleri bir işte aşırı giderse ve (bu konuda) kör olurlarsa görüş ve fikir ona sorulur.

Onun cömertliği apaçıktır, şüphe götürmez. Çünkü cömert olan herkesin cömertliği onun yanında bir rivayetten ibarettir.”²⁶³

İbn Tâbâtabâ bu şiirde hiçbir kusurun olmadığını belirtir. Ardından konuya açıklık getiren şu sözleri söyler: “*Şiiri güzel kabul edenlerin çoğu, şairin şöhretine göre ve zaman bakımından önceliğine göre karar verir. Hâlbuki bu şiir, güzelliği ve kalitелisi bakımından kendinden önce gelen tüm şiirlerden daha iyidir.*”²⁶⁴

İbn Tâbâtabâ, şiir rivayetinde ravilerden veya nakledenlerden kaynaklı bazı yanlışlıkların da olabileceğini söylemiştir. Kadim şairlerin şiirlerinde mısraları karışmış pek çok şiirin bulunduğunu fakat bunun kasıtsız olduğunu ve yanlışlıktan ileri geldiğini belirtmiştir.²⁶⁵ Bazen bir şairin şiirinin beyitleri farklı rivayet edilirken bazen iki şairin beyitleri karıştırılmıştır. Bir şiirin beyitlerinin başı ile sonunun uyumlu olması ve beyitlerin yerlerinin karıştırılması durumunda bozukluğun hemen fark edilmesi gerektiğini söylemiş ve bu konuya birçok örnek vermiştir. Konuya dair İbn Herme’ye ait olan aşağıdaki iki beyit örnek olarak gösterilebilir (el-Mutekârib):

وَإِنِّي وَتَرَكِي نَدَى الْأَكْرَمِينَ وَقَدْ حِي بِكْفِي زِنَادًا شَحَا
كَتَارَكَةٍ بَيْضَهَا بِالْعَرَاءِ وَمُلْبَسَةٍ بَيْضَ أُخْرَى جَنَاحَا

“Cömertleri övmeyi bırakıp cimri bir çakmağı elimle çakmaya çalışmam,

²⁶³ İbn Tâbâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sîr*’, s. 121-123; Şiirin farklı kaynaklardaki rivayetleri için bkz. el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, s.425; İbn Raşîk, *el-‘Umde*, II, 140; en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb*, III, 188.

²⁶⁴ İbn Tâbâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sîr*’, s. 123.

²⁶⁵ İbn Tâbâtabâ, ‘*Iyâru’s-Sîr*’, s. 209, 211.

Kendi yumurtasını bir kenara bırakıp başkasının yumurtasına kanat geren (devekuşu) misalidir.”²⁶⁶

Şu iki beyit ise el-Ferazdağ’a ait olarak nakledilmiştir (eṭ-Ṭavîl):

وَإِنَّكَ إِذْ تَهْجُو تَمِيمًا وَتَرْتَشِي سَرَابِيلَ قَيْسٍ أَوْ سُحُوقَ الْعَمَائِمِ
كَمْهَرِيقٍ مَاءٍ بِالْقَلَاةِ وَغَرَّةُ سَرَابٍ أَدَاعَتْهُ رِيَاخُ السَّمَائِمِ

“Hani sen Temim’i hicvedip Kays’ın kıyafetleriyle ve eski sarıklarıyla geçiniyorsun ya,

Çölde sıcak rüzgârların sebep olduğu bir serâbın kendisini aldatmasından dolayı (elindeki) suyu döken kimse gibisin.”²⁶⁷

Hâlbuki bu beyitler arasında karışıklık olmuştur. Beyitlerdeki teşbihlerin de daha doğru anlaşılabilmesi için İbn Herme’ye ait olan beyitler aşağıdaki gibi olmalıdır (el-Mutekârib):

وَإِنِّي وَتَرَكِي نَدَى الْأَكْرَمِينَ وَقَدْجِي بِكَيْي زِنَادًا شَحَا
كَمْهَرِيقٍ مَاءٍ بِالْقَلَاةِ وَغَرَّةُ سَرَابٍ أَدَاعَتْهُ رِيَاخُ السَّمَائِمِ

“Cömertleri övmeyi bırakıp cimri bir çakmağı elimle çakmaya çalışmam,

Çölde sıcak rüzgârların sebep olduğu bir serâbın kendisini aldatmasından dolayı (elindeki) suyu döken kimsenin durumuna benzer.”²⁶⁸

el-Ferazdağ’ın beyitleri de şu şekilde olmalıdır (eṭ-Ṭavîl):

وَإِنَّكَ إِذْ تَهْجُو تَمِيمًا وَتَرْتَشِي سَرَابِيلَ قَيْسٍ أَوْ سُحُوقَ الْعَمَائِمِ
كَتَارِكَةٍ بَيْضَهَا بِالْعَرَاءِ وَمُلْبَسَةٍ بَيْضَ أُخْرَى جَنَاحَا

“Hani sen Temim’i hicvedip Kays’ın kıyafetleriyle ve eski sarıklarıyla geçiniyorsun ya,

Kendi yumurtasını bir kenara bırakıp başkasının yumurtasına kanat geren (devekuşu) gibisin.”²⁶⁹

²⁶⁶ İbrahim b. Herme el-Kuraşî, *Şîru İbrahim b. Herme el-Kuraşî*, thk. Muhammed Neffa‘ ve Hüseyin ‘Atvân, Mektebetu’d-Duktûr Mervân el-‘Atiyye, Dimeşk, 1969, s. 87; İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve ş-Şu‘arâ*, II, 742; el-Câhız, *el-Hayevân*, I, 131; İbn Kuteybe, *‘Uyûnu’l-Ahbâr*, II, 102.

²⁶⁷ el-Ferazdağ, *Dîvânü’l-Ferazdağ*, thk. Ali Fâ‘ûr, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 616.

²⁶⁸ İbn Ṭabâtabâ, *‘Iyâru ş-Şîr*, s. 211.

²⁶⁹ İbn Ṭabâtabâ, *‘Iyâru ş-Şîr*, s. 211.

İbn Ȧabâtabâ, beyitlerdeki teşbihlerin doğruluğu açısından olması gerektiğini söylediği bu değişiklik fikri konusunda yalnız değildir. Her ne kadar İbn Herme'nin ve el-Ferazdağ'ın divanlarında bu şekilde olmasa da el-Merzubânî, İbn Sinan el-Hafâcî ve el-'Askerî de bu değişiklik konusunda İbn Ȧabâtabâ ile hemfikirdirler.²⁷⁰ Bu değişiklik yapıldığı takdirde kafiyelerde bozukluk olacağı görölmektedir. Ancak bu konuda onların, daha doğru olacağını söyledikleri bu değişikliği anlam olarak değerlendirdikleri ve bu teşbihlere uygun kafiyesi olan bir kelimeyle rivayetin doğru olacağını kastettikleri düşünölmektedir.

Kısacası İbn Ȧabâtabâ kadime sayęı duymuş ve dönem öncelikleri sebebiyle onların daha şanslı olduklarını kabul etmiştir. Fakat o, eskiye takılı kalıp yeni şairlere de haksızlık yapmamıştır. Ayrıca bir şiiri değerlendirirken hangi dönemde söylendiğinden ziyade şiirin güzelliğinin dikkate alınması gerektiğini söyleyerek genel adaletli duruşunu bu konuda da sürdürmüştür. Şiir rivayeti ve ezberine verdiği önemi şiir yazma şartlarında dile getirdiği gibi bu konuda da dile getirmiştir. Kadim şairlerin şiirleri rivayet edilirken dikkatli olup karıştırmamak gerektiğini, bu konuda dikkatsizlikten kaynaklı hataların zaman zaman göröldüğünü belirtmiştir. İbn Ȧabâtabâ'nın kendisinin de, farklı dönemlerden pek çok şairin şiirlerinden örnekler vermesi, ezberinde ne kadar çok şiir beyti olduğunu göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

4. 'İyâru's-Şî'r'de Takip Edilen Yöntem

Bu bölümde, çalışmanın konusunu oluşturan *'İyâru's-Şî'r*'ın yazımında İbn Ȧabâtabâ'nın takip ettiği yöntem ve benimsediği üslup incelenecektir.

Klasik kitapların genel üslûbu olduğu üzere besmele, hamdele ve salvele ile başlayan eser temelde iki ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın başlıklarında bu şekilde ikili bir ayırım yer almamaktadır. Fakat kitabın incelenmesi neticesinde bu çıkarımda bulunulmuştur. Birinci bölüm, teorik konu anlatımlarını kapsamaktadır. Yaklaşık otuz beş sayfadan oluşan bu bölümden sonra, anlatılanların pratiği sayılabilecek iki yüz sayfalık ikinci bölüm yer almaktadır.

²⁷⁰ bkz. el-Merzubânî, *el-Muvaşşah*, s. 302; İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru'l-Feşâha*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982, s.255; el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, s. 145.

Eserin konu başlıklarını İbn Ṭabâtabâ bizzat kendisi vermemiştir. Okumayı kolaylaştırması ve konuların daha iyi anlaşılması için tahkikini yapan muhakkikler vermişlerdir. Bu sebeple iki nüshanın başlıkları arasında farklılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin bu çalışmada esas alınan Dâru'l-'Ulûm baskısındaki *بِنَاءُ الْقَصِيدَةِ* (Kasidenin Yapısı) başlığı, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye baskısında *صِنَاعَةُ الْأَوْصَافِ وَالتَّشْبِيهَاتِ وَالْحِكْمِ عِنْدَ الْعَرَبِ* (Şiir İnşâdı) olarak geçmekte, yine *طَرِيقَةُ الْعَرَبِ فِي التَّشْبِيهِ* (Araplarda Sıfatlar, Teşbihler ve Hikmetli Sözler) başlığı, (Arapların Teşbih Yöntemi) şeklinde yer almaktadır. Ayrıca Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye baskısında olan *مُلَاءِمَةُ مَعَانِي الشَّعْرِ لِمَبَانِيهِ* (Şiirin Manasının Yapısıyla Uyumlu Olması) başlığının yerine diğer nüshada herhangi bir başlık kullanılmamıştır. İki nüshanın başlıkları arasında başka farklılıklar da vardır fakat örnek olması açısından bu kadarının zikredilmesi yeterlidir.

Kitabın yazılış amacını İbn Ṭabâtabâ eserinde bizzat kendisi açıklamıştır. Muhatabının kendisinden şiir ilmini anlatmasını, nazmını kolaylaştırmasını ve kendisine zor gelen şeyleri açıklamasını talep etmesi üzerine bu kitabı yazdığını ve onun sorduklarına cevap verip kapalı hususları netleştireceğini belirtmiştir. İbn Ṭabâtabâ'nın konuya dair ifadeleri şu şekildedir: “*Allah seni doğruya iletsin ve bu konuda sana yardım etsin. Seni hatadan sakındırıp ondan uzak tutsun. Edebiyatla meşgul olman için seni seçmesi sebebiyle edebiyata olan muhabbetin ve elde etmiş olduğun hikmet dolu hayatın devamlı olsun. Allah seni muhafaza etsin, benden şiir ilmini ve şiir nazmına imkân verecek şartları açıklamamı, bunu senin anlayacağın şekilde ifade edip sana zor gelen şeyleri kolaylaştırmamı istediğini anladım. Ben istediğin şeyleri açıklayacağım ve Allahu Teâlâ'nın izniyle sana kapalı gelen noktaları izah edeceğim.*”²⁷¹ Müellif bu ifadeleri, klasik kitaplarda alışık olunan muhataba hitap üslubuyla kaleme almıştır. Burada bahsettiği üzere o, kendisine soru soran ve talepte bulunan birisinin talebi üzerine bu kitabı yazmıştır. Bu kişinin Ebu'l-Kâsım Şa'd İbn 'Abdirrahman olduğu belirtilmiş olsa

²⁷¹ İbn Ṭabâtabâ, *‘İyâru’ş-Şî‘r*, s. 5

da onun kim olduğu konusunda bir bilgiye rastlanamamıştır.²⁷² Fakat İbn Ṭabâtabâ'ya soru sormasından hareketle onun öğrencisi olması muhtemeldir. Eserin hacminin ve içeriğinin ders kitabı gibi olması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Eserin muhteva açısından tahlil edildiği bir önceki bölümde de belirtildiği üzere İbn Ṭabâtabâ, genel anlamda şiirleri muhkem ve kusurlu şiirler olarak ayırmakta ve konuya dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu konuda ilk bölümde teorik olarak şiirin tarifini vermiş, nazım şartlarını anlatmış ve gerekli açıklamaları yapmış sonra eserin pratik bölümü olarak nitelenebilecek ikinci bölümde tenkide geçmiştir. Bununla, yaptığı eleştirileri haklı bir zemine oturtmak amacını güttüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, *Şiir Tanımı ve Şiir Yazma Şartları* başlığında da bahsedildiği üzere, şiir yazımı için gerekli gördüğü şartlardan birisi de; manaya hak ettiği ibareyi vermek ve en güzel bir görünüşle, en parlak bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayacak kelimeler kullanmaktır. Ayrıca anlamsız ve boş kelimeler kullanılmaması, gerçek dışı benzetmelerde bulunulmaması ve bilinmeyen işaretlerden sakınılması gerektiğini savunmaktadır.²⁷³ Teorik olarak söylediği bu ibarelere dayanarak kusurlu şiirleri anlattığı bölümde bazı şiirleri eleştirmiştir. Örneğin söz konusu şiirlerden biri Sâ'ide b. Cueyye'ye ait olan ve manaya hak ettiği ibareyi veremeyen aşağıdaki beyittir (eṭ-Ṭavîl):

كَسَاهَا رَطِيبُ الرَّيشِ فَأَعْتَدَلْتُهَا قَدَاحٌ كَأَغْنَاكِ الطَّبَّاءِ زَفَازُفُ

“Mızrağa yumuşak tüyü giydirdi ve ceylanların boynu gibi olan okun sesleri tam isabet etti.”²⁷⁴

İbn Ṭabâtabâ bu teşbihi, anlamı uzak bir teşbih olarak kabul etmiş ve kusurlu görmüştür. Nitekim bu beyit, daha önce teorik olarak verdiği bilginin pratik uygulaması olmuştur.

İbn Ṭabâtabâ, birinci bölümde yer alan özet mahiyetindeki bilgilerin ardından ikinci bölümde şiir türlerinden çokça örnekler vermiştir. Genel olarak sözü uzatmamayı tercih etmiş, bazen örnek olarak aldığı şiire neden o hükmü verdiğini kısaca açıklarken bazen de herhangi bir açıklamada bulunmayıp

²⁷² İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, muhakkik 'Abdu'l-'Aziz b. Nâsir el-Mâni'nin mukaddimesi, s. 28.

²⁷³ İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 6.

²⁷⁴ İbn Ṭabâtabâ, *İyâru's-Şi'r*, s. 150; Heyet, *Dîvânu'l-Huzeliyyîn*, I, 225.

örnekleri zikretmekle yetinmiştir. Örneğin, teşbih çeşitlerini anlatırken yapılan benzetmenin doğruya yakın olduğu teşbih türüne İmruul Kays'ın aşağıdaki beytini örnek vermiş ve hemen ardından uzun bir açıklamada bulunmuştur (eṭ-Ṭavîl):

نَظَرْتُ إِلَيْهَا وَالنُّجُومُ كَأَنَّهَا مَصَابِيحُ رُهَبَانٍ تُشَبُّ لِقْفَالٍ

“Yıldızlar, evine dönenler için yakılan rahip lambaları gibiyken ben onun ateşine baktım.”²⁷⁵

İbn Ṭabâtabâ bununla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: “Yıldızları, parlaklıklarının fazlalığı dolayısıyla rahiplerin lambalarına benzetmiştir. Rahiplerin, lambaların (yakılmasını) üstlenmesi ve sabaha kadar aydınlatmak için (görevlerini) yapmaları sebebiyle de bu benzetme yapılmıştır. Aynı şekilde yıldızlar da gece boyunca parlaktılar ve sabah olunca lambaların parlaklığının azalması gibi yıldızların parlaklığı da azalır. ‘Evine dönenler için yakılan’ diyor çünkü çölde yaşayan Araplar yazlıklarından kışın yaşadıkları yere veya kışlıklarından baharın yaşadıkları yere dönerlerken, yolu bulabilmeleri için evlerinin azlığına ve çokluğuna göre ateşler yakılır. Yıldızları ve gökyüzündeki yerlerini, evlerine dönenlerin evlerine göre bu ateşlerin bazı yerlerde dağınık bazı yerlerde bir arada olmalarına benzetiyor. Evine dönenlerin kendileri için yakılan bu ateşlerle yollarını buldukları gibi yıldızlarla da yol bulunur.”²⁷⁶ İbn Ṭabâtabâ bu örneği yeterince açıklayarak vermiştir. Buna karşılık manası güzel lafzı zayıf şiirlere ayırdığı bölümde verdiği örneklerden olan şu beyitleri, sadece zikretmekle yetinmiş ve herhangi bir açıklama getirmemiştir (eṭ-Ṭavîl):

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْؤُهُ يَحُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعٌ

وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدَائِعُ وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

“Kişi ancak, parlaklığından sonra küle dönüşen bir ateş parçası ve onun ışığı gibidir.

Mal ve çoluk çocuk da sadece emanetlerdir ve bir gün emanetlerin teslim edilmesi gerekir.”²⁷⁷

²⁷⁵ İbn Ṭabâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi’r, s. 33; İmruu’l-Kays, *Dîvânu İmrii’l-Kays*, s. 31.

²⁷⁶ İbn Ṭabâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi’r, s. 33.

²⁷⁷ İbn Ṭabâtabâ, ‘İyâru’ş-Şi’r, s. 145; Lebîd b. Rabî’a, *Dîvânu Lebîd b. Rabî’a*, s. 111.

İbn ʿAbd al-Bâkî kitabında takip ettiği yöntemi bizzat kendisi ifade etmiştir. Söz konusu yöntemle dair cümleleri kitabın mukaddimesinde değil, serikat konusunu açıklarken geçmektedir.²⁷⁸ Gerektiğinden fazla açıklamalarda bulunup konuyu uzatmaktan kaçındığını, kısa cümlelerden oluşan bir anlatım tarzı oluşturmayı ve bütünü tamamını anlatmak yerine gerekli gördüğü bölümü açıklamayı tercih ettiğini belirtmiştir.²⁷⁹ Eser tamamen incelendiğinde dediği gibi olduğu, daima özet mahiyetinde bilgiler vererek konulara değindiği görülmektedir. Sadece verdiği örneklerde bunun dışına çıktığı söylenebilir. Çünkü sözü uzatmamayı yöntem olarak belirlediye belki daha az şiir örneğiyle yetinebilirdi. Ancak konunun daha iyi anlaşılması için bol örnek olmasının faydalı bir metot olduğu da bilinen bir durumdur.

İbn ʿAbd al-Bâkî bu eserinde gerek istişhad için gerek örnek olması için herhangi bir ayet kullanmamıştır. Bununla birlikte dört tane hadis-i şerifi açıklamalarında dayanak olarak kullanmıştır. Hadisleri zikrederken senet vermemiş ve kaynak da belirtmemiştir. Bu çalışmada esas alınan tahkiki nüshada, muhakkik tarafından hadislerin senetleri araştırılmış ve dipnotta geçtiği kaynak bulunabildiyse belirtilmiştir. *“Muhakkak ki şiirin bir kısmında*

مَا خَرَجَ مِنَ الْقَلْبِ وَقَعَ فِي الْقَلْبِ وَمَا خَرَجَ مِنَ اللِّسَانِ لَمْ يَتَعَدَّ الْآذَانَ hikmet vardır”²⁸⁰ ve

*“Kalpten çıkan kalpte yer bulur, dilden çıkan ise kulaklardan öteye geçemez.”*²⁸¹

şeklindeki iki hadisi, şiirin öneminden, ruhun gıdası olduğundan ve güzel kullanıldığı takdirde lezzet verdiğinden bahsederken dayanak olarak kullanmıştır.²⁸² İbn ʿAbd al-Bâkî ayrıca manası güzel, lafzı hoş, ifadesi eksiksiz ve vezni yerinde olan şiirin sihirden daha etkileyici ve şarkılardan daha eğlendirici olduğunu, nefretleri yok ettiğini, düğümleri çözdüğünü, cimriyi cömertleştirip korkağı cesaretlendirdiğini söylemiştir. Şiiri bu şekilde sesinin hoşluğu, eğlendirmesi, cesaretlendirip harekete geçirmesi sebebiyle de içkiye benzetmiştir.

²⁷⁸ bkz. İbn ʿAbd al-Bâkî, *ʿIyâruʿş-Şîʿr*, s. 136.

²⁷⁹ İbn ʿAbd al-Bâkî, *ʿIyâruʿş-Şîʿr*, s. 136.

²⁸⁰ Buhari, Edeb, 90.

²⁸¹ Bu hadis, hadis kitaplarında bulunamamıştır.

²⁸² İbn ʿAbd al-Bâkî, *ʿIyâruʿş-Şîʿr*, s. 22.

Ardından sözlerini desteklemek amacıyla Hz. Peygamber (s.a.v)’in إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ

“*Muhakkak ki beyânın bir kısmı sihirdir.*”²⁸³ hadisini getirmiştir. Senetsiz ve kaynaksız verilen bu hadisin kaynaklarını da muhakkik tespit edip dipnotta belirtmiştir.²⁸⁴

İbn Tâbâtabâ filozof sözlerine de kıymet vermiş ve iki farklı yerde kullanmıştır. “*Nefsin, kendi cinsinden rûhânî kelimeleri vardır.*”²⁸⁵ şeklinde tercümesi mümkün olan sözün, rukyenin²⁸⁶ faydasına delil olduğunu söylemiştir. Bu sözün hangi filozofa ait olduğunu belirtmemiş, *filozoflardan birisi* demekle yetinmiştir.²⁸⁷ Yine serikât konusunu anlatırken de, Aristo’nun İskender’in ölümü üzerine söylediği bir sözü vermiş ve bu sözün anlamının şairler tarafından alınarak şiirlerde kullanıldığını ifade etmiştir.²⁸⁸ Ancak verdiği bu sözü hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Muhakkik tarafından er-Râgıb el-İşfahânî’nin *Muḥâḍarât* isimli eseriyle İbn Raşîk’in *el-‘Umdé*’sinde geçtiğini tespit edilmiştir.²⁸⁹

İbn Tâbâtabâ maksadını en iyi şekilde ifade edebilmek için farklı anlatım biçimlerini kullanmıştır. En sık olarak açıklayıcı anlatımı tercih etmiş ve bolca teorik açıklamalarda bulunmuştur. Teşbih çeşitlerini uzun uzun açıklayış, şiir yazma şartlarını detaylıca incelemesi de açıklayıcı anlatımı kullandığını göstermektedir.²⁹⁰

İbn Tâbâtabâ zaman zaman karşılaştırmalı anlatımı da kullanmıştır. İbn Tâbâtabâ el-Muşakḳıb’ın devesiyle ilgili “konuşsaydı şöyle şikâyet ederdi” diyerek söylediği iki beytindeki mecazın hakikate uzak, ‘Antera’nın atını anlattığı

²⁸³ Buhari, Tıp, 51.

²⁸⁴ İbn Tâbâtabâ, *‘İyâru’ş-Şîr*, s. 23.

²⁸⁵ Başka bir eserden, tercümesi verilen bu sözün Sokrates öncesi doğa filozoflarından birisi olan Empedokles’e ait olduğu anlaşılmaktadır. (Faysal Miftâh el-Ḥaddâd, *Maḥtûṭât fi’l-Emsâli’l-‘Arabîyye*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, t. y., II, 209.)

²⁸⁶ Rukye, kötülük ve hastalıklardan korunmak ve kurtulmak için dua okuyup üfleme anlamına gelen bir terimdir. (İlyas Çelebi, “Rukye”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 219.)

²⁸⁷ İbn Tâbâtabâ, *‘İyâru’ş-Şîr*, s. 23.

²⁸⁸ Aristo, öğrencisi Büyük İskender’in ölümü üzerine “*O, çok belîğ bir vaizdi ama sükûtuyla verdiği vaazından daha etkili bir vaaz konuşmalarında hiç vermemişti.*” demiştir.

²⁸⁹ İbn Tâbâtabâ, *‘İyâru’ş-Şîr*, s. 130.

²⁹⁰ bkz. İbn Tâbâtabâ, *‘İyâru’ş-Şîr*, s. 6, 7, 25.

beytindeki mecazın ise hakikate yakın olduğunu söylemiş ve develerini anlatan bu iki şairin şiir beyitleri arasında bir karşılaştırmaya gitmiştir.²⁹¹

Onun en çok kullandığı anlatımdan birisi de betimleyici anlatımdır. Aynı zamanda onun, dile hâkimiyetinin çok iyi olduğunu gösteren teşbihleri de vardır. Şiiri, sesinin hoşluğu, eğlendirmesi ve cesaretlendirip harekete geçirmesi sebebiyle içkiye benzetmesi,²⁹² lafız-mana ilişkisini gelinlik giyen bir cariye benzetmesi üzerinden anlatması²⁹³ bunun örneklerindendir. Yine Serikât konusunda öncekilerin kullandığı bir manayı alıp yeniden kullanan kişiyi, işlenmiş bir altın veya gümüşü alıp tekrar eriterek onlara farklı bir şekil veren bir kuyumcu ve bir elbiseyi alıp yeni bir renge boyayan bir boyacıya benzeterak açıklaması²⁹⁴ da betimleyici anlatım ve teşbihe verdiği önemi göstermesi açısından dikkate değerdir.

İbn ʿAbdûl-ʿAzîz eserinde konuşmalı anlatımı da kullanmıştır, muhatabına konuşuyormuş gibi yazdığı yerler olmuştur. O, hemen kitabının girişinde bu kitabı yazma amacını şu şekilde açıklamıştır: “*Allah seni doğruya iletsin ve bu konuda sana yardım etsin. Seni hatadan sakındırıp ondan uzak tutsun. Edebiyatla meşgul olman için seni seçmesi sebebiyle edebiyata olan muhabbetin ve elde etmiş olduğun hikmet dolu hayatın devamlı olsun. Allah seni muhafaza etsin, benden şiir ilmini ve şiir nazmına imkân verecek şartları açıklamamı, bunu senin anlayacağın şekilde ifade edip sana zor gelen şeyleri kolaylaştırmamı istediğini anladım. Ben istediğin şeyleri açıklayacağım ve Allahu Teâla'nın izniyle sana kapalı gelen noktaları izah edeceğim.*”²⁹⁵ Bu ifadelerde İbn ʿAbdûl-ʿAzîz konuşmalı anlatımı tercih etmiştir.

İbn ʿAbdûl-ʿAzîz, yer yer kanıtlayıcı anlatıma da başvurmuş ve söylediklerine destek olması için başkalarının sözlerinden örnekler verdiği olmuştur. Kullandığı hadisleri bu şekilde dayanak amaçlı kullandığı, hatta bazı filozof sözlerini de kendi düşüncesine destek olması için verdiği daha önce izah edilmişti.

²⁹¹ İbn ʿAbdûl-ʿAzîz, *ʿIyâru's-Sîʿ*, s. 200, 201.

²⁹² İbn ʿAbdûl-ʿAzîz, *ʿIyâru's-Sîʿ*, s. 23.

²⁹³ İbn ʿAbdûl-ʿAzîz, *ʿIyâru's-Sîʿ*, s. 11.

²⁹⁴ İbn ʿAbdûl-ʿAzîz, *ʿIyâru's-Sîʿ*, s. 126, 127.

²⁹⁵ İbn ʿAbdûl-ʿAzîz, *ʿIyâru's-Sîʿ*, s. 5.

Kıtabın büyük çoğunluğu ise, örnek verme metodu çerçevesinde sunulan şiirlerle doludur. İbn ʿAbî Tabâtabâ anlattığı konuya bazen tek bir beyti örnek olarak kullanmışken²⁹⁶ duruma göre beyit sayısını fazla verdiği de olmuştur. el-Aʿşa'ya ait bir kaside haricinde hiçbir kasidenin tamamını örnek olarak vermemiştir. Bu kasidenin de toplamda 76 beyit olduğunu söylemiş ve tamamını vermiştir. Ancak el-Aʿşa'nın Divan'ına bakılmış ve aslında bu kasidenin 80 beyit olduğu tespit edilmiştir. İbn ʿAbî Tabâtabâ bazı beyitleri vermemiş, bazılarını da divandaki yerinden farklı yerde vermiştir. Örneğin divandaki 80. beyit bu eserde mevcut değilken;²⁹⁷ divanda 2. ve 3. olan beyitleri²⁹⁸ İbn ʿAbî Tabâtabâ 5. ve 6. beyitler olarak vermiştir.²⁹⁹ 'Iyâru's-Sî'î'nin muhakkiki ise bu iki beytin el-Aʿşa'nın divanında bulunmadığını söylemiştir.³⁰⁰ Bu durumun dikkatinden kaçmış olması muhtemeldir. Ayrıca o dönemde el-Aʿşa'nın yazılı bir dîvânı olmadığı ve İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın bu beyitleri ezberinden naklettiği düşünülecek olursa kendisinin bu kadar hatasının olması normal görülebilir.

İbn ʿAbî Tabâtabâ şiirlerden örnek verirken bazen şairini zikretmiş bazen de zikretmemiştir. Şairini zikretmeden örnek vereceğinde كَقَوْلِ الْآخَرِ (Bir başkasının da şöyle dediği gibi) diyerek vermiştir. 'Iyâru's-Sî'î'nin muhakkiki bu ibarenin geçtiği beyitleri araştırmış, şairini bulduklarını dipnotta belirtmiş, bulamadıklarına da bulamadığını not düşmüştür. Örneğin İbn ʿAbî Tabâtabâ'nın teşbih türlerini açıklarken örnek verdiği aşağıdaki beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir (el-Kâmil):

يُضْحِي بِهَا الْحَرْبَاءُ وَهُوَ كَأَنَّهُ خَصَمٌ مُعَدٌّ لِلْخُصُومَةِ مُوقِفٌ

“ O, düşmanlığa hazır ve uygun bir düşman gibi olan bir bukalemuna benzer.”³⁰¹

²⁹⁶ Tek beyit olarak verdiği örneklerden bazıları için bkz. İbn ʿAbî Tabâtabâ, 'Iyâru's-Sî'î, s. 40, 78, 150, 157, 172, 199.

²⁹⁷ el-Aʿşa'-l-Kebîr, *Dîvânü'l- Aʿşa'-l-Kebîr*, thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî, Metâbiu Katar el-Vataniyye, Doha, 2010, s. 295.

²⁹⁸ el-Aʿşa'-l-Kebîr, *Dîvânü'l- Aʿşa'-l-Kebîr*, s. 280.

²⁹⁹ İbn ʿAbî Tabâtabâ, 'Iyâru's-Sî'î, s. 111.

³⁰⁰ İbn ʿAbî Tabâtabâ, 'Iyâru's-Sî'î, s. 111.

³⁰¹ İbn ʿAbî Tabâtabâ, 'Iyâru's-Sî'î, s. 31.

Manası güzel lafzı zayıf şiirlere ayırdığı bölümde verdiği aşağıdaki örneğin de kime ait olduğunu İbn Ṭabâtabâ zikretmemiş ama söz konusu beyitler Lebîd'in divanında bulunmuştur (eṭ-Ṭavîl):

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْؤِهِ
يُخَوِّرُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعُ
وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدَائِعُ
وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

“Kişi ancak, parlaklığından sonra küle dötüşen bir ateş parçası ve onun ışığı gibidir.

*Mal ve çoluk çocuk da sadece emanetlerdir ve bir gün emanetlerin teslim edilmesi gerekir.”*³⁰²

İbn Ṭabâtabâ'nın şiirlere yaptığı yorumlar çoğunlukla kendine aittir, bazı yerlerde ise قَالَتِ الْعُلَمَاءُ (Âlimler dediler ki) diyerek verdiği bilgide nakilde bulunduğunu belirtmiştir. Ancak onun âlimler diye kastettiği kişilerin kim olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Lafzı güzel manası zayıf şiirleri anlatırken Kuşeyyir'e ait olan aşağıdaki beyti örnek olarak vermiştir (eṭ-Ṭavîl):

أَسِيئِي بِنَا أَوْ أَحْسِنِي لَا مَلُومَةٌ
إِلَيْنَا وَلَا مَقْلِيَّةٌ إِنَّ تَقَلَّتْ

*“ Bize ister kötü davran ister iyi davran, bizden yana bir kınama olmayacak. Sen kızıp buğzetsen de (bizden yana) herhangi bir kızgınlık ve nefret olmayacak.”*³⁰³

İbn Ṭabâtabâ bu beyitle ilgili şunları kaydetmiştir: *Âlimler dediler ki; “Bu beyti eğer dünyayı anlatmak için söyleseydi insanların en iyi şairi olurdu.”*³⁰⁴ İbn Ṭabâtabâ, burada kendi yorumunu vermemiş, daha önce bu beyit hakkında yapılan yorumlardan nakilde bulunmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde söz konusu beytin dünya için söylenmesi durumunda bundan daha iyi bir benzetme olamayacağı yorumunu, tabiinden eş-Şa‘bî'nin (104/722)³⁰⁵ ve Hasan-ı Başrî'nin (110/728)³⁰⁶ yaptığı tespit edilmiştir.

³⁰² İbn Ṭabâtabâ, *‘İyâru’ş-Sîr*, s. 145; Lebîd b. Rabî‘a, *Dîvânu Lebîd b. Rabî‘a*, s. 111.

³⁰³ İbn Ṭabâtabâ, *‘İyâru’ş-Sîr*, s. 144; Kuşeyyir, *Dîvânu Kuşeyyiri ‘Azze*, s. 101.

³⁰⁴ İbn Ṭabâtabâ, *‘İyâru’ş-Sîr*, s. 144.

³⁰⁵ bkz. İbn ‘Abdurabbih, *el-İkdu’l-Ferîd*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, h. 1404, III, 125; el-

Berķûkî, *ez-Zehâir ve’l-‘Abkariyyât*, I, 258.

³⁰⁶ bkz. el-Berķûkî, *ez-Zehâir ve’l-‘Abkariyyât*, I, 222.

İbn ʿAbî ʿAsâbâ'nın örnek olarak verdiği şiirler ile şairlerin divanlarındaki şekli karşılaştırıldığında, aralarında bazı küçük farklılıklar olduğu görülmektedir ve bu farklılıklar muhakkik tarafından gerektiği şekilde belirtilmiştir. Bu farklılıklar küçük kelime değişiklikleridir ve anlamda büyük bir ayrılık oluşturmamaktadır.

İbn ʿAbî ʿAsâbâ genelde verdiği beyitleri tek bir yerde örnek olarak kullanmıştır. Ancak bazı beyitleri birden fazla yerde örnek olarak kullandığı da olmuştur. Örneğin Zu'r-Rumme'ye ait şu beyitleri hem teşbih çeşitlerine hem de kasideye başlangıcın hoş olmayan bir şeyle olmaması gerektiğine örnek olarak vermiştir (el-Basîṭ):

مَا بَالُ عَيْنِكَ مِنْهَا الْمَاءُ يَنْسَكِبُ كَأَنَّهُ مِنْ كُلِّ مَفْرَجَةٍ سَرَبُ
وَفَرَاءَ عَرَفِيَّةٍ أَتَى حَوَارِزَهَا مُشَلِّشٌ ضَيَّعَتْ بَيْنَهَا الْكُتُبُ

“Gözlerine ne oluyor ki delik bir kırba gibi ondan su dökülüyor,

Dikenlerin kötü diktiği ve deliklerinden suların aktığı iri ve tabaklanmış bir deri kırba gibi.”

İbn ʿAbî ʿAsâbâ bu beyitleri ilk yerde her iki beyti de vererek kullanmışken ikinci geçtiği yerde sadece ilk beyti kullanmakla yetinmiştir.³⁰⁷

İbn ʿAbî ʿAsâbâ, şiir seçiminde belirli bir dönem ve kesimle sınırlı kalmamıştır. en-Nâbiga ez-Zubyânî, el-Aʿşa, Evs b. Hacer gibi Cahiliye şairlerinden; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, ʿAntera b. Şeddâd, ʿAraf b. el-ʿAbd gibi muallaka sahibi şairlerden; Şemmâh b. Dîrâr, en-Nemir b. Tevleb, Ebu Hırâş el-Huzelî gibi muhadram³⁰⁸ şairlerden; el-Aḥṭal, el-Aḥveş, Zu'r-Rumme gibi Emevî şairlerinden; Ebu'l-ʿAtâhiye, Mahmud el-Verrâk, İbrahim b. Herme gibi Abbâsî şairlerinden örnekler vermiştir. Yine peygamber şairi Ḥassân b. Şâbit'den, köle bir şair olan Suḥaym ʿAbdu Beni'l-Ḥaşḥâs'dan ve bayan şair el-Ḥansâ ile Cenûb Uḥtu ʿAmr Zi'l-Kelb'den örnekler vermiştir.

İbn ʿAbî ʿAsâbâ şiir türlerini açıklarken bir tertibe riayet etmemiş ve karışık bir üslup kullanmıştır. İlk önce muhkem kabul ettiklerini çeşitleriyle verip

³⁰⁷ İbn ʿAbî ʿAsâbâ, ʿIyâru's-Sîr, s. 27, 205.

³⁰⁸ Edebiyat terimi olarak muhadram için iki farklı tanım yapılır. Birincisi; hem Cahiliye hem İslam'ı görmüş olanlar, ikincisi; Cahiliye inkârcılığını terk ederek İslam'a girmiş olanlar. (Necdet Gürkan, “ Muhadram Şairlere Göre Hz. Muhammed”, Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos, 2003, c. 6, s. 9.)

ardından kusurlu bulduklarına geçip onların farklı türlerini verebilirdi. Hâlbuki o, muhkem şiirlerden bahsetmiş, onlarla ilgili örnekler vermiş ardından kusurlu kabul ettiği şiirlerden iki türü anlatmış sonra tekrar muhkem şiirlerle ilgili bir bölüm açıp örnekler vermiş ve hemen ardından zayıf kabul ettiği türe geçip onun örneklerini vermiştir. Yine kafiyesi kusurlu şiirlere örnekler verdikten hemen sonra kafiyesi yerinde olanlara geçip onların örneklerini vermiştir. Ancak bir şeyin zıddıyla daha kolay anlaşılacağı ve daha iyi bilinebileceğini düşündüğü için böyle bir yol izlemiş olması mümkündür.³⁰⁹

Özetlemek gerekirse, İbn ʿAbdû's-Selâm ders kitabı tarzında kaleme aldığı bu eserinde muhatabı sıkmayan sade bir dil kullanmıştır. Konu anlatımlarında sözü uzatmayıp, kısa ve anlaşılır ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Onun, maksadını en iyi şekilde ifade ettiği duru bir üslubu vardır. Farklı anlatım biçimlerinden faydalanmak suretiyle esere akıcılık kazandırmış olmasının yanı sıra genellikle, muhatabın konuyu kolayca anlamasını sağlayacak açık bir anlatımı benimsemiştir. Fakat kitabın yöntemi genel olarak bir düzensizlik gösterir. Bir konuyu bir yerde anlatıp bitirmemiş, farklı yerlerde tekrar aynı konuya değindiği olmuş, aynı zamanda yaptığı bazı ayrımların arasında herhangi bir fark görülememiştir. Ayrıca *ʿİyârü's-Şi'r* şiir tenkidi kitabı olması sebebiyle bolca şiir örneği içermektedir. İbn ʿAbdû's-Selâm şiir seçiminde belirli bir dönemle sınırlı kalmamış, Cahiliye Döneminden kendi yaşadığı döneme kadar her dönemden farklı kesimlerden şairlerin şiirlerini örnek olarak kullanmıştır. Şiirlerin tamamını verip sözü uzatmamış, anlattığı konuyla alakalı olan kısmını getirmekle yetinmiştir. Verdiği beyitlerin şairlerini çoğu zaman zikrederken bazen belirtmediği de olmuştur. Şiirlere yaptığı yorumlar çoğunlukla kendi yorumlarıdır ancak birkaç yerde kendinden öncekilerin yorumunu nakletmiş ve bunları da belirtmiştir.

³⁰⁹ 'Abdu's-Selâm, *Naḥḍu's-Şi'r*, s.121.

SONUÇ

İbn ̤abâtabâ'nın yaşamış olduğu II. Abbasî döneminde kültürel ve ilmi yönlerden kıymetli eserler ortaya konmuştur. İbn ̤abâtabâ da bu dönemde yaşamış olması sebebiyle söz konusu ilmi birikimden istifade etmiş ve *Iyâru's-Sîr* başta olmak üzere farklı eserler telif etmiştir. Ancak *Iyâru's-Sîr* ve bir risalesi dışındaki diğer eserleri günümüze ulaşmamıştır. İbn ̤abâtabâ'ya ait bir divânın varlığı bilirse de bahsi geçen bu divan günümüzde mevcut değildir. İlim dünyasına katkı sağlaması için edebiyat kitaplarından İbn ̤abâtabâ'nın şiir beyitleri derlenerek divânının yeniden oluşturulması faydalı olacaktır.

Hafızasının kuvveti ve güçlü şairliği ile bilinen İbn ̤abâtabâ edebî tenkit disiplininin ilk ortaya çıktığı dönemde yaşamıştır. Doğduğu yer olan Isfahan'dan hiç ayrılmamış ve 322/934 tarihinde Isfahan'da vefat etmiştir. İbn ̤abâtabâ'nın eğitim hayatına dair günümüze ulaşan bilgiler ise oldukça sınırlıdır. Zira hangi alanlarda ve kimlerden eğitim aldığı kaynaklarda zikredilmemiştir. Fakat ilmin hemen hemen her dalının gelişme kaydettiği bereketli bir dönemde yaşamış olması, farklı alanlardan istifade etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte onun en çok bilinen yönü, iyi bir münekkit ve iyi bir şair olmasıdır. Kendisinden sonra gelen pek çok edebî tenkit ve belagat kitabında İbn ̤abâtabâ'nın görüşlerine yer verilmiş ve kaynaklarda kendisinden yapılan alıntılara yer verilmiştir.

İbn ̤abâtabâ *Iyâru's-Sîr*'de şekil bakımından şiirin tanımını yapmış, ardından şiir söyleyebilmek için yetenek ve edebî zevkin gerekliliğine de işaret etmiştir. Müellifin eserinde verdiği bilgiler, şiir konusuna dair kendisinden öncekileri taklit etmekle yetinmediğini, özgün ve yeni açılımlar getirdiğini göstermektedir.

İbn ̤abâtabâ belagat konularından teşbihe ayrı bir önem vermiş ve teşbih çeşitlerini tek tek ele alıp şiirlerden örnekler vermiştir. Kendi anlatımında da teşbihi sıkça kullanmış olması, şiirde maksadın etkili bir biçimde ifade edilmesinde teşbihin önemli bir rol üstlendiğini düşündüğünü ortaya koymaktadır.

İbn ̤abâtabâ lafız-mana temelinde, kafiye ve vezne de dikkat ederek muhkem ve kusurlu olmak üzere şiirleri ikili bir taksime tabi tutmuştur. Ardından

bu ikili taksimi de farklı alt başlıklarla incelemiştir. Ayrıca şiirin şekil unsurlarından olan aruz ve kafiye değinmiş, kafiye kalıplarını yedi kısımda değerlendirmiştir. Bu ifadelerinde de sadece şekille sınırlı kalmamış, ifadenin hem lafız hem de anlam olarak değeri konularına eşit derecede önem vermiştir.

İbn ʿAbî ʿAsâ klasik dönem şairlerine saygı duymuş ve kadim şairlerin şiirlerinin ezberlenmesinin zarureti vurgulamıştır. Bununla birlikte bir şiir değerlendirilirken ilk önce güzelliğinin dikkate alınmasını ve yeni şairlerin güzel nazımlarına da haksızlık yapılmamasını söylemiştir. Serikât meselesine olumsuz bakmaması da bu duruşunun bir sonucudur. Çünkü yeni bir şairin iyi bir şiir inşâd edebilmesi için ilk önce kadim şairlerin şiirlerini iyice öğrenmesi gerekmektedir. Ardından bu eski manaları alıp yeni ve daha güzel bir şekilde sunmasıyla birlikte şiirde tekâmüle doğru gidileceğini savunmuştur.

İbn ʿAbî ʿAsâ'nın *İyâru's-Şi'r*inin büyük bir bölümü, kullandığı şiir örneklerinden oluşturmaktadır. Şiir seçiminde belirli bir dönemle sınırlı kalmamıştır. Ayrıca şiirlerin tamamını verip sözü uzatmamış, anlattığı konuyla alakalı olan kısmını dile getirmekle yetinmiştir. Verdiği beyitlerin şairlerini çoğu zaman zikrederken bazen belirtmediği de olmuştur. Şiirlere yaptığı yorumlar çoğunlukla kendi yorumlarıdır. Ancak birkaç yerde kendinden öncekilerin yorumunu nakletmiş, bunu da belirtmiştir.

İbn ʿAbî ʿAsâ, şiir tenkidi amacıyla kaleme aldığı *İyâru's-Şi'r* adlı bu eserinde muhatabı sıkmayan sade bir dil kullanmıştır. Konu anlatımlarında sözü uzatmayıp, kısa ve anlaşılır ifadeler kullanmayı tercih etmiş, maksadını en iyi şekilde ifade edecek duru bir üsluba riayet etmiştir. Farklı anlatım biçimlerinden faydalanmak suretiyle esere akıcılık kazandırmış olmasının yanı sıra, genellikle muhatabın konuyu kolayca anlamasını sağlayacak açık bir anlatımı benimsemiştir. Üslubundaki bu akıcılığa rağmen kitabın yöntemi genel olarak bir düzensizlik gösterir. Bir konuyu bir yerde anlatıp bitirmemiş, farklı yerlerde tekrar aynı konuyu ele almıştır. Ayrıca kimi yerlerde yaptığı bazı ayrımların arasında da herhangi bir fark bulunmamaktadır.

İbn ˆabâˆı'yı tam olarak anlayabilmek için eserinin satır aralarını iyi okumak gerekir. Çünkü maksadını zet olarak ifade etmeyi tercih etmesi sebebiyle onun eserinden çıkarılacak satır arası bilgiler, en az asıl konular kadar önemlidir.

İbn ˆabâˆı'nın bu eseri, erken dönemde telif edilmiş olması sebebiyle ihtiva ettiği şiirlerin günümüze intikali açısından da oldukça önem arz etmektedir.

şiir Tenkiti alanında temel bilgileri öz bir şekilde ihtiva eden bu eserin anlatımında her ne kadar sistematik açıdan eksik yönler bulunsa da, araştırmacılar açısından önemli bir kaynak olmasının yanısıra bir ders kitabı hüviyetinde olması açısından yüksek lisans ve doktora derslerinde okutulmasının öğrenciler için faydalı olacağı dşnlmektedir.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâs, İhsan, *Târihu’n-Nakdi’l-Edebî ‘inde’l-‘Arab*, 4. bs., Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1983.
- el-‘Abbâsî, ‘Abdurrahîm, *Me‘âhidu’t-Tensîss ‘alâ Şevâhidi’t-Telhîs*, Âlemu’l-Kutub, Beyrut, t.y.
- ‘Abdu’s-Selâm ‘Abdu’l-Hafîz ‘Abdu’l-‘Al, *Nakdu’s-Şi’r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ el-‘Alevî*, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Mısır, t.y.
- ‘Alâvene, Şerif, *Kağâyâ en-Nakdi’l-Edebî ve’l-Belâgati fî Kitabi ‘Tyâru’s-Şi’r*, Dâru’l-Menâhic, Ürdün, 2003.
- el-‘Alevî, Yahya b. Hamza, *eş-Tirâz li Esrâri’l-Belâğa ve ‘Ulûmi Hağâiki’l-İ‘câz*, el-Mektebetu’l-‘Unşuriyye, Beyrut, h. 1423.
- ‘Antera b. Şeddâd, *Dîvânu ‘Antera*, thk. Muhammed Saîd Mevlevî, el-Mektebu’l-İslâmî, Kahire, 1964.
- ‘Arcûn, Şadık İbrahim, “İlk İslami Dönemde Edebi Tenkid”, çev. M. Nafi Arslan, Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.15, sayı: 1, 2013.
- el-‘Askalânî, İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyîzi’s-Şahâbe*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, h. 1415.
- el-‘Askerî, Ebû Ahmed, *el-Maşûn fî’l-Edeb*, thk. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn, 2. bs., Matba’atu Hukûmet-i Kuveyt, Kuveyt, 1984.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl, *Dîvânu’l-Me‘anî*, Dâru’l-Cil, Beyrut, t.y.
- el-‘Askerî, *eş-Sînâ’ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu’l-Fağl İbrahim, el-Mektebetu’l-‘Unşuriyye, Beyrut, h. 1419.
- el-A’sa’l-Kebîr, *Dîvânu’l- A’sa’l-Kebîr*, thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî, Metâbiu Katar el-Vataniyye, Doha, 2010, s. 280.
- Abdurahmanov, Gafgaz, *Emîn el-Hûlî, Hayatı, Arap Dili ve Edebiyatındaki Yeri* (basılmamış doktora tezi), Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Konya, 2019.
- el-Âmidî, Hasan b. Bişr, *el-Muvâzene beyne Şi’ri Ebî Temmam ve’l-Buhturî*, thk. Seyyid Ahmed Şakr, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 1992.
- Aristoteles, *Poetika*, çev. Furkan Akderin, Say yay, İstanbul, 2017, (1448b).
- el-Aşma’î, *Fuḥûletu’s-Şu‘arâ*, thk. Charles Cutler Torrey, 2. bs., Dâru’l-Kitâbi’l-Cedîd, Beyrut, 1980.
- el-Bağdâdî, İsmail b. Muhammed, *İdâhu’l-Meknûn fî’z-Zeyli ‘alâ Keşfi’z-Zunûn*, Dâru İhyâi’t-Türâşi’l-‘Arabî, Beyrut, t.y.
- el-Bağdâdî, *Hediyyetu’l-Ârifîn*, Vekâletu’l-Me‘ârif el-Celîle fî Matba’atiha el-Behiyye, İstanbul, 1951.
- Baş, Eyüp, *İslam Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2013.
- Bedvî, Ahmed Ahmed, *Ususu’n-Nakdi’l-Edebî*, Dâru Nehḍati Mısır, Kahire, 1996.
- el-Berkûkî, Abdurrahman b. Abdirrahman, *ez-Zehâir ve’l-‘Abkariyyât*, Mektebetu’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, Mısır, t.y.

- Beşir Yemût, *Dîvânu Cemîl Buseyne*, el-Matba'atu'l-Vaţaniyye, Beyrut, 1934.
- Boyalık, M. Taha, *Dil, Söz ve Fesâhat*, Klasik yay., İstanbul, 2017.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, t.y.
- Bulut, Ali, *Bedi İlmi*, İFAV yay., İstanbul, 2016.
- el-Câhîz, Ebû Osman 'Amr b. Baħr, el-Beyan ve't-Tebyîn, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, h.1423.
- el-Câhîz, *el-Hayevân*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, h. 1424.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *eş-Şihâh Tâcu'l-Lûgâ ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdu'l-Ġafûr Atţâr, 4. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâîyîn, Beyrut, 1987.
- el-Cumâhî, İbn Sellâm, *Tabakâtu Fuħûli's-Şu'arâ*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, ty.
- el-Curcânî, Abdulkâhir, *Esrâru'l-Belâġa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matba'atu'l-Medenî, Kahire, t.y.
- el-Curcânî, Ebu'l-Hasen, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Huşûmih*, Matba'atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1966.
- Çelebi, İlyas, "Rukye", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, s. 219-222.
- Çetin, Nihad M., "Arüz", *DİA*, İstanbul, 1991, III, s. 424-437.
- Dayf, Şevkî, *Fi'n-Nakdi'l-Edebi*, Mektebetu'd-Dirâsât el-Edebiyye, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, t.y.
- Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî es-Sânî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire t.y.
- Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire t.y.
- Demirayak, Kenan, Çögenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Ankara Üniv. Fen Edebiyat Fak. Yay., Erzurum, 1995.
- Durmuş, İsmail, "İntihal", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, s. 347-350.
- Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 158-161.
- Ebû 'Ubeyd el-Endelûsî, *Semtu'l-Âlî fî Şerhi Emâli'l-Kâlî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, t.y.
- Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Muşennâ, *Mecâzu'l-Ġur'ân*, thk. Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, h.1381.
- Ebu'l-'Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-'Atâhiye*, Dâru Beyrût li't-Tab'atî ve'n-Neşr, Beyrut, 1986.
- Ebu'l-Ferac el-Cevzî, Cemaleddin, *Aħbâru'l-Hamkâ ve'l-Muġfelîn*, Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî, Lübnan, 1990.
- Ebu'l-Ferac el-İsfahânî, *el-Eġânî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1986.
- Ebu'l-Huseyn İshak b. Süleyman b. Vehb, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Mektebetu's-Şebâb Matba'atu'r-Risâle, Kahire, 1969.
- Ebu'l-Meħâsin, Cemalettin, *en-Nucûm ez-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Ġâhira*, Vizâratu's-Şekâfe ve'l-İrşâd el-Ġavmî Dâru'l-Kutub, Mısır, t.y.

- Ebû Zeyd, el-Kuraşî, *Cemheratu Eş'âri'l-'Arab*, Nehdatu Mısr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Mısır, t.y.,
- Ertae b. Suheyre, *Şi'ru Ertae b. Suheyre el-Murri*, thk. Şerif 'Alâvene, Dâiratu'l-Mektebât ve'l-Veşâiki'l-Vataniyye, Amman, 2006.
- el-Ferazdak, *Dîvânu'l-Ferazdak*, thk. Ali Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, Beyrut, 1987.
- Güler, İsmail, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, İsam yay., İstanbul, 2015.
- Gürkan, Necdet, "Muhadram Şairlere Göre Hz. Muhammed", Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos, 2003, c. 6.
- el-Haddâd, Faysal Miftâh, *Mahtûât fî'l-Emsâli'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, Beyrut, t. y.
- el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sırru'l-Feşâha*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, Beyrut, 1982.
- el-Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerâî, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, y.y, t.y.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, Beyrut, 1993.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, t.y.
- Heyet, *Dîvânu'l-Huzeliyyîn*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Baskı, Kahire, 1995.
- el-Hıttî, Hana Naşr, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1993.
- Huseyin b. Muṭayr el-Esedî, *Şi'ru'l-Huseyin b. Muṭayr el-Esedî*, thk. Hüseyin'Atvân, Mecelletu Ma'hedi'l-Mahtûâtî'l-'Arabiyye, sayı.15, c.1.
- el-Huşrî, İbrahim b. Ali, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, t.y.
- İbn Aynî Abdullah, "el-Mekâyîsu'n-Nakdiyye fî Kitâbi 'Iyâri's-Şi'r li'bni Ṭabâtabâ el-'Alevî", (yüksek lisans tezi) Câmî'atu Ebî Bekr Belkâyd, Kulîyyetu'l-Âdâb ve'l-Lugât, el-Lugatu'l-'Arabiyyetu ve Âdâbihâ, Cezayir, 2009-2010.
- İbn 'Abdurabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, Beyrut, h. 1404.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Ṭâhir, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Ṭâhir, *Mâkâşidu's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammedu'l-Habîb İbnu'l-Hûce, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 2004.
- İbn Fâris, Ahmed Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemu Makâyîsi'l-Luğa, Mu'cemu Makâyîsi'l-Luğa*, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, y.y., 1979.
- İbn Fâris, Ahmed Ebu'l-Huseyn, *Mucmelu'l-Luğa*, thk. Zuheyr 'Abdu'l-Muhsin Sultan, 2. bs., Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- İbn Manzûr, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Faḍl, *Lisânu'l-'Arab*, 3. bs., Dâru Şâdir, Beyrut, h.1414.
- İbn Manzûr, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Faḍl, *Nişâru'l-Ezhâr fî'l-Leyli ve'n-Nehâr*, 1. bs., Matba'atu'l-Cevâib, Kostantiniyye, h. 1298.

- İbn Haldûn** el-İşbîlî, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târîhi'l-'Arabî ve'l-Berber ve Men 'Âşarahum min Zevî's-Se'ni'l-Ekber*, thk. Halil Şehade, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- İbn Hallikân**, Ebu'l Abbas Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî el-İrbîlî, *Vefeyâtu'l-A'yan*, thk. İhsan Abbas, Dâru Şâdır, Beyrut, 1900.
- İbn Tabâtabâ**, *Tyâru's-Sî'r*, thk. 'Abbas 'Abdu's-Sâtir, Dâru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İbn Tabâtabâ**, *Tyâru's-Sî'r*, thk. 'Abdu'l-'Aziz b. Nâsır el-Mâni', Dâru'l-'Ulûm, Riyad, 1985.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *eş-Sî'r ve's-Su'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, h. 1423.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *Uyûnu'l-Ahbâr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 2008.
- İbnu Ebi'l-İşba'**, 'Abdu'l-'Azîm b. el-Vâhid, *Tahrîru't-Taḥbîr fî Sinâ'ati's-Sî'ri ve'n-Neşri ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'an*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, el-Cumhuriyyetu'l-'Arabiyyetu'l-Muttehide Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire, t.y.
- İbnu Tayfûr**, Ebu'l-Faḍl, *Kitâbu Bağdâd*, thk. es-Seyyid 'Izzet el-'Atṭâr el-Hüseynî, 3. bs., Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 2002.
- İbnu'l-Esîr**, Dîyâu'd-Dîn, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedvî Tabâne, Dâru Nehḍati Mısır, Kahire, t.y.
- İbnu'l-Mu'tez**, Abdullah b. Muhammed Ebu'l-'Abbas, *el-Bedî' fî'l-Bedî'*, 1. bs., Dâru'l-Cil, Beyrut, 1990,
- İbnu'l-Mu'tez**, Abdullah b. Muhammed Ebu'l-'Abbas, *Ṭabaḳâtu's-Su'arâ*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferâc, 3. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, t.y.
- İbnu'l-Mu'tez**, *Kitâbu'l-Bedî'* Müessesetul-Kutubi's-Seḳâfiyye, şerh ve tahkik İrfan Mataracı, Beyrut, 2012.
- İbnu'l-Kıfî**, Ebu'l-Hasen, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuḥât*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1982.
- İbnu'l-Vezîr**, Ebû Abdullah, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fî'z-Zebbi 'an Sunneti Ebi'l-Kâsım*, thk. el-'Arnavût, Şu'ayb, Muessesetu'r-Risâle li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve'-Tevzi', Beyrut, 1994.
- İbnu'n-Nedîm**, Ebu'l-Ferac Muhammed b. Ebî Yakub, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramaḍân, 2. bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- İbnu't-Taktakî**, Muhammed b. Ali, *el-Fahrî fî'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Duvelî'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Ḳalemi'l-'Arabî, Beyrut, 1997.
- İbrahim b. Herme el-Ḳuraşî**, *Şî'ru İbrahim b. Herme el-Ḳuraşî*, thk. Muhammed Neffa', Hüseyin 'Atvân, Mektebetu'd-Duktûr Mervân el-'Atiyye, Dimeşk, 1969.
- İmruu'l-Ḳays**, *Dîvânu İmrii'l-Ḳays*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 2009.

- Kallek, Cengiz, "Kudâme b. Ca'fer", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, s. 311-312.
- Kâtîp Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- el-Ğayravânî, Ebû İshak, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, Dâru'l-Cıl, Beyrut, t.y.
- el-Ğayravânî, İbn Raşîk, *el-'Umde fî Meğâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, Dâru'l-Cıl, Beyrut, 1981.
- el-Ğazvînî, el-Hatîb, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im el-Hafâcî, 3. bs., Dâru'l-Cıl, Beyrut, t.y.
- Kehhâle, Ömer b. Rıdâ, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Mektebetu'l-Müşenna Dâru İhyâi't-Türâşî'l-'Arabiyyi, Beyrut, t.y.
- el-Ğıfî, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Hasen, *el-Muhammedûn mine's-Su'arâi ve Eş'âruhum*, Dâru'l-Yemâme, y.y., 1970.
- Ğudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferac, *Nakdu's-Şi'r*, 1. bs., Matba'atu'l-Cevâib, Kostantıniyye, h. 1302.
- Kuşeyyiri 'Azze, *Dîvânu Kuşeyyiri 'Azze*, thk. İhsan 'Abbâs, Dâru's-Seğâfe, Beyrut, 1971.
- Küçüksarı, Mücahit, "İbn Tabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri", *Bilimname*, 2017, sayı XXXIII.
- Ma'tûka Sâlim Câbiru'l-Mi'tânî, "Me'âyiru's-Şi'r 'Inde İbn Tabâtabâ", el-Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Su'ûdiyye, Câmî'atu Ummi'l-Ğurâ, Kulliyetu'l-Luğati'l-'Arabiyye, Kısmu'd-Dirâsâtî'l-'Ulyâ, Fer'u'l-Edeb, h.1419-1420.
- Martı, Huriye, *Hadis, Usûl ve Hayat*, İnsan yay., İstanbul, 2014.
- Matlub, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalâhâtî'l-Belâğıyye ve Tetavvuruha*, Mektebetu Lübnan, Lübnan, 2007.
- el-Medînî, Ebû Mûsâ, *el-Le'tâif min Değâiki'l-Me'ârif fî 'Ulûmi'l-Ğuffâzi'l-E'ârif*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1999.
- el-Medînî, Ebû Mûsâ, *Nuzhetu'l-Ğuffâz*, thk. 'Abdu'r-Rıdâ Muhammed 'Abdu'l-Muhsin, Muessesetu'l-Kutubi's-Seğâfiyye, Beyrut, h. 1406.
- Mendûr, Muhammed, *en-Nakdu'l-Menhecî 'Inde'l-'Arab*, Dâru Nehđati Mısır, Kahire, 1996.
- el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân el-Me'âni el-Bedî'*, y.y., t.y.
- el-Merzubânî, Muhammed b. 'Imrân, *el-Muvaşşah fî Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale's-Su'arâ*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995.
- el-Merzubânî, Muhammed b. 'Imrân, *Mu'cemu's-Su'arâ*, 2. bs. Mektebetu'l-Ğudsî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982.
- el-Muberrred, Ebu'l-'Abbas, *el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim, 3. bs., Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1997.
- el-Mufađđal b. Đabbî, *el-Mufađđaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve 'Abdusselâm Muhammed Harun, 6. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, t.y.

- Muhelhil b. Yemût, *Serikâtu Ebî Nuvâs*, thk. Muhammed Mustafa Heddâra, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1957.
- el-Muşakkaḥ el-'Abdî, *Dîvânu Şi'ri'l-Muşakkaḥ el-'Abdî*, thk. Hasan Kamil es-Sayrafî, Câmi'atu'd-Duvelî'l-'Arabiyye Ma'hedu'l-Maḥtûṭâtî'l-'Arabiyye, y.y., 1971.
- en-Nâbiḡa ez-Zubyânî, *Dîvânu'n-Nâbiḡa ez-Zubyânî*, thk. Muhammed eṭ-Ṭâhir b. 'Âşûr, eṣ-Şeriketu't- Tûnusiyyetu li't-Tevzî', Cezayir, 1976.
- en-Nâbiḡa ez-Zubyânî, *Dîvânu'n-Nâbiḡa ez-Zubyânî*, thk. Şukrî Fayşal, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990.
- en-Nuveyrî, Şihâbu'd-Dîn *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-veşâiki'l-Ḳavmiyye, Kahire, h.1423.
- Ömer b. Ebî Rabî'a, *Dîvânu Ömer b. Ebî Rabî'a*, thk. Fâyiz Muhammed, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1996.
- Özdoğan, M. Akif, "Klasik Arap Şiirinde İntihal Olgusu", KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005.
- Öznurhan, Halim, *İbn Tabâtabâ'nın Şiir Anlayışı*, Tez-Mer Ofset, Kayseri, 2013.
- er-Râḡib el-İşfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *Muḥâḍarâtu'l-Udebâ ve Muḥâverâtu's-Şu'arâ ve'l-Buleḡâ*, 1. bs., Şeriketu Dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, h. 1420.
- er-Râḡib el-İşfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfradât fî Ġarîbi'l-Kurân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî Dâru'l- Ḳalem, ed-Dâru's-Şâmiyyetu, Dimeşk, Beyrut, h.1412.
- er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Muḥtâru's-Sıḡâḥ*, thk. Yusuf eṣ-Şeyḥ Muhammed, 5. bs., el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 1999.
- er-Rummânî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsa, *en-Nuket fî İ'câzi'l- Ḳur'ân*, thk. Muhammed Halefullah ve Muhammed Zaḡlûl Sellam, 3. bs., Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1976.
- Sâ'ide b. Cueyye el-Huzelî, *Şi'ru Sâ'ide b. Cueyye el-Huzelî*, thk. Meysâ' Ḳatlân, Ürdün Üniv. Kütüphanesi, Ürdün, 2003.
- eṣ-Şa'îdî, 'Abdu'l-Mute'âl, *Buḡyetu'l-İḍâḥ li Telḥîşi'l-Miftâḥ fî 'Ulûmi'l-Belâḡa*, Mektebetu'l-Âdâb, y.y.
- es-Şafedî, Salahattin Halil b. Aybek b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvûṭ ve Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 2000.
- eṣ-Şe'âlebî, Ebu Manşûr, *Aḥsenu mâ Semi'tu*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2000.
- eṣ-Şe'âlebî, Ebu Manşûr, *Fıkhu'l-Luḡa ve Sirru'l-'Arabiyye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2002,
- eṣ-Şe'âlebî, Ebu Manşûr, *Hâşsu'l-Hâş*, thk. Hasan el-Emîn, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, t.y.
- eṣ-Şe'âlebî, Ebu Manşûr, *el-İ'câz ve'l-İcâz*, Mektebetu'l-Ḳur'ân, Kahire, t.y.
- eṣ-Şe'âlebî, Ebu Manşûr, *el-Leṭâif ve'z-Zarâif*, Dâru'l-Menâhil, Beyrut, t.y.

- eş-Se‘âlebî**, Ebu Manşûr, *Men Gâbe ‘anhu’l-Muṭrib*, el-Matba‘atu’l-Edebiyye, Beyrut, h. 1309.
- eş-Se‘âlebî**, Ebu Manşûr, *Simâru’l-Ḳulûb fi’l-Muḍâf ve’l-Mensûb*, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, t.y.
- eş-Se‘âlebî**, Ebu Manşûr, *et-Temsîl ve’l-Muḥâḍara*, thk. ‘Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, 2. bs., ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb, y.y., 1981.
- eş-Se‘âlebî**, Ebu Manşûr, *Yetîmetu’d-Dehr Fî Mehâsini Ehli’l-‘Aşr*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983.
- es-Sekkâkî**, Ebû Ya‘kûb, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, thk. Nu‘aym Zirzûr, 2. bs., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1987.
- Sezgin**, Fuat, *Târîhi’t-Türâşi’l-‘Arabî*, İdâratu’s-Seḳâfe ve’n-Neşr bi’l-Câmi‘a, Suudi Arabistan, 1991.
- eş-Şûlî**, Ebu Bekir Muhammed b. Yahya, *Aḥbâru’l-Buḥturî*, el-Mecma‘u’l-‘İlmî el-‘Arabî, Dimeşk, 1958.
- es-Suyûtî**, Celâluddin, *Buḡyetu’l-Vu‘ât fî Ṭabakâti’l-Luḡaviyyîn ve’n-Nuḥât*, thk. Muhammed Ebu’l-Faḍl İbrahim, Mektebetu’l-‘Aşriyye, Lübnan, t.y.
- es-Suyûtî**, Celâluddin, *el-Muzhir fî ‘Ulûmi’l-Luḡa ve Envâ’ihâ*, thk. Fuat Ali Manşûr, 1. bs., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Şemmâh** b. Dırar ez-Zübyânî, *Dîvânu’s-Şemmâh b. Dırar ez-Zübyânî*, thk. Selaḥaddin el-Hâdî, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 2009, s. 271.
- Şensoy**, Sedat, “Lafız”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 42-44.
- eş-Şerîf er-Raḍî**, *el-Mecâzât en-Nebeviyye*, Dâru’l-Hadîs li’t-Tıbbâ’a ve’n-Neşr ve’t-Tevzi‘, h.1422.
- eş-Şerîf er-Raḍî**, *Telḥîsu’l-Beyan fî Mecâzâti’l-Ḳur‘ân*, Menşûrâtu Dârı Mektebeti’l-Haya, Beyrut, t.y.
- et-Tebrîzî**, el-Haṭîb Şerḥu Dîvâni ‘Antera, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1992.
- et-Tevhîdî**, Ebû Ḥayyân Ali b. Muhammed, *el-Beşâir ve’z-Zehâir*, thk. Vedâd el-Ḳâdî, 1. bs., Dâru Şâdır, Beyrut, 1988.
- et-Tîfâşî**, Ebu’l-Abbâs, *Surûru’n-Nefs bimedâriki’l-Ḥavâssi’l-Hams*, thk. İhsan Abbâs, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsâti ve’n-Neşr, Beyrut, 1980.
- Tural**, Hüseyin, *Arap Edebiyatında Arûz*, Ensar yay., İstanbul, 2011.
- Tüccar**, Zülfikar, “İbn Sellâm El-Cumahî”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, s. 312-313.
- ‘Uşfûr**, Câbir, *Mefhûmu’s-Sîr*, Hey’etu’l-Mişriyyeti’l-‘Âmme, 5.bs., yy., 1995.
- Urve b. Uzeyne**, *Dîvânu ‘Urve b. Uzeyne*, Dâru Şâdır, Beyrut, 1996.
- Yazıcı**, Hüseyin, “İbn Kuteybe”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, s. 145-149.
- Yıldız**, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, s. 31-48.
- ez-Zebîdî**, *Ebu’l-Feyḍ Muhammed el-Murteḍa, Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Ḳâmûs*, Dâru’l-Hidâye, thk. Heyet,, Dâru’l-Hidâye, y.y., t.y.
- Zeydân**, Corcî, *Târîhu Âdâbi’l-Luḡati’l-‘Arabiyye*, Muessesetu Hindâvî li’t-Ta‘lim ve’s-Seḳâfe, Kahire, 2012.

- ez-Ziriklî**, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'âm*, 15. bs., Dâru'l-'Ilm li'l-Melâyîn, y.y., 2002.
- Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, *Şi'ru Züheyr b. Ebî Sulmâ*, thk. Fahrüddîn Kâbâve, Dâru'l-Âfâk el-Cedide, Beyrut, 1980.
- Zu'r-Rumme**, *Dîvânu Zî'r-Rumme*, thk. Abdurrahman el-Muşţâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

Öz Geçmiş

1994 yılında Konya’da doğan Ayşe KUTLU ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini Konya’da tamamladı. 2016 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu ve aynı yıl Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2017’de Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belagatı bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve halen devam etmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir.